T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

ÇEVRECİ İDEOLOJİNİN LİBERAL PERSPEKTİFTEN ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Baran KONYAR

Ankara–2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

ÇEVRECİ İDEOLOJİNİN LİBERAL PERSPEKTİFTEN ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Baran KONYAR

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Aykut Namık ÇOBAN

Ankara–2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÇEVRECİ İDEOLOJİNİN LİBERAL PERSPEKTİFTEN ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aykut Namık ÇOBAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Doç. Dr. Aykut Namık ÇOBAN	.....
Doç. Dr. Mehmet YETİŞ	.....
Doç. Dr. Ergin Duygu.	.....

Tez Sınavı Tarihi 07/07/2009

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

LİBERALİZM ve ÇEVRECİ İDEOLOJİ

I. LİBERALİZM 9

A. KLASİK LİBERALİZM 15

B. LİBERALİZMİN UNSURLARI 23

1. BİREYCİLİK 26

2. ÖZGÜRLÜK 32

3. KAPİTALİZM 38

4. KENDİLİĞİNDEN DOĞAN DÜZEN 45

5. SINIRLI DEVLET 46

II. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER 49

A. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİN ARDINDAKİ ETMENLER 50

B. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER ve YENİ SİYASET 53

III. ALTERNATİF SİYASAL BİR YAPILANMA OLARAK ÇEVRECİ HAREKET 56

A. ÇEVRECİ HAREKETİN ORTAYA ÇIKMASI ve SİYASALLAŞMASI 57

B. ÇEVRECİLİĞİN ÇEVRE KORUMACILIKTAN FARKI..... 59

C. ÇEVRECİLİK ve SİYASET 61

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE, ETİK ve POLİTİKA

I. ÇEVRESEL ETİK 72

A. İNSAN MERKEZCİLİK (ANTHROPOCENTRISM) 74

B. ÇEVRE MERKEZCİLİK (ECOCENTRISM) 83

II. ÇEVRESEL POLİTİKALAR..... 91

A. LİBERALİZM, ÇEVRECİ İDEOLOJİ VE GENEL OLARAK ÇEVRESEL POLİTİKALAR..... 92

B. EKONOMİ POLİTİKASI VE ÇEVRE İLİŞKİSİ..... 94

C. ENDÜSTRİYALİZMİN ELEŞTRİSİ 105

D. BÜYÜMENİN SINIRLANDIRILMASI ve ÇEVRESEL KAYNAKLAR 109

E. NÜFUSUN AZALTILMASI 125

F. UYGUN TEKNOLOJİ 126

G. ENERJİ VE KİRLİLİĞİN ÖNLENMESİ 129

SONUÇ..... 137

KAYNAKÇA 142

GİRİŞ

İnsanlığın içerisinde yaşadığı ve etkileşim halinde bulunduğu çevre ile ilişkileri, onun yerküre üzerinde var olmaya başladığı ilk günden itibaren başlamıştır.

İnsan ve çevre ilişkisi sadece çevrenin insanların yaşayabilmesi için onlara sunduğu ya da insanların yaşayabilmek için çevreden alarak kullandıkları maddi olanaklardan ibaret değildir; manevi boyutu da olan çok yönlü bir ilişkidir (Barry, 1999: 11). Bu çok yönlü ilişkiler yumağı insan ve çevre ilişkisi ile çevrenin insanlık için taşıdığı anlamı karmaşıklaştırmış ve zenginleştirmiştir. Çevre-insan etkileşiminin ve ilişkilerinin bu denli karmaşık olması çevrenin tanımsal, rasyonel, romantik, sosyal ve siyasal olarak insanlar için ne anlam ifade ettiğini onların öznel anlayışlarına bırakmıştır (Ibid., 12). Dolayısıyla, çevrenin insanlık için kast ettiği anlamın çok geniş bir yelpazeyi bünyesinde barındırdığı söylenebilir.

En geniş anlamıyla çevre, insanın insanlık âlemiyle, insan dışı canlı âlemiyle ve cansız dünyayla olan karşılıklı ilişki ve etkileşimi olarak tanımlanmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 32). Bu tanımlamadan yola çıkıldığında, çevrenin insanlığın bütün hayatını kapsadığı ve bütün hayatının geçtiği ve geçmesi için gerekli olan fiziki ve manevi ortam olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu durum çevreyi insanlık için son derece önemli bir noktaya taşımaktadır. Çünkü insanlık çevresiyle vardır ve yaşamını ancak çevresinde idame ettirebilme olanağına sahiptir.

Çevre bu kadar geniş bir anlama sahip olmasına ve bu kadar geniş bir yelpazeyi içermesine rağmen, insanlık özellikle çevrenin maddi unsurlarıyla ilgilenmiştir. Bu maddi unsurlar insanlığın yaşaması için gerekli olan toprak, su, hava v.s. gibi doğal kaynaklardır. Zamanla çevrenin bu maddi kaynakları sadece

çevre olarak algılanmış geri kalan çevresel unsurlar çevre tanımının içinden çıkarılmış ya da kullanılmamıştır.

Çevrenin sadece maddi unsurları(kaynaklar) dikkate alındığı ve çevrenin manevi boyutuyla ilgilenilmediği için çevresel kaynakların sonsuzluğuna dair bir fikir oluşmuştur. Çevresel kaynakların sonsuzluğuna olan inanç, onların hoyratça kullanılmasına ve sömürülmesine neden olmuştur. Özellikle çevresel kaynaklara bedelsiz bir şekilde ulaşıldığı için insanlar ekonomik hesaplamalarında çevresel kaynaklara herhangi bir maddi değer dahi biçmemişlerdir. Bu anlayış nedeniyle çevre ve çevresel kaynaklar kendilerini yenilebilme kapasitelerinin üstünde kullanılmış ve kendilerini yenileyemez bir noktaya getirilmişlerdir. Bu durum çevresel sorunların ortaya çıkmasına ve bu sorunların bir bütün olarak yaşamı tehdit eder hale gelmesine neden olmuştur.

Gerek insanlık ve diğer canlılar dünyası, gerekse cansız dünya çevresel problemlerden oldukça kötü etkilenmiştir. Birçok cansız çevresel varlık bir daha hiç düzelmemecesine bozulmuştur. Birçok canlı ırkının soyu tükenmiş ve birçoğunun da soyu tükenme tehlikesi altına girmiştir. Aynı sebeplerden dolayı kitlesel insan ölümleri ortaya çıkmış ve bu problemler hem insanlığın yaşamını hem de sağlığını ciddi derecede tehdit eder hale gelmiştir. Londra'da 1952 yılının kış aylarında hava kirliliği nedeniyle 4000 kişinin hayatını kaybetmesi çevrenin nasıl bir boyuta geldiğinin ve hayatı nasıl tehdit eder bir vaziyet aldığının en dramatik örneklerinden birisi olmuştur (Ibid., 105).

Çevresel problemlerin ortaya çıkmasıyla birlikte meydana gelen bütün bu negatif gelişmeler çevreyi sosyal, siyasal ve akademik hayatta gündemin üst sıralarına taşımış ve çevre teriminin özellikle çevresel problemlerle birlikte

kullanılmasına neden olmuştur. Çevrenin bu nedenlerle bir sorunsal olarak ortaya çıkması çevrenin özellikle siyasal hayatta gündemin üst sıralarına tırmanmasına neden olmuştur. Zaten geniş muhtevası nedeniyle siyasal hayatta mevcut olan çevre artık daha fazla görünür olmaya başlamıştır. Çünkü siyaset bir çözüm üretme mekanizması olarak çevresel sorunları da çözmek için kullanılmaya başlanmıştır.

Siyasal alandaki siyaset yapma zeminlerinin hepsinde olduğu gibi bir siyaset yapma zemini olarak çevre konusunda da insanların sahip olduğu siyasal değerler çevreye nasıl bir bakış açısıyla yaklaştıkları ve çevreyi nasıl tanımladıkları konusunda belirleyicidir.

Çevre ve siyaset ilişkisi bağlamında iki farklı yaklaşımdan bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi, çevre sorunsalını var olan siyasal paradigmanın kapsamı içine alarak çözmeye çalışan ve çevreyi müstakil bir ideoloji olarak kabul etmeyen, klasik modern çağ ideolojileri anlayışıdır. İkincisi ise, çevreciliği müstakil ve yeni bir siyasal ideoloji olarak görme eğiliminde olan ve çevre sorunsalının çözümü için farklı, radikal ve yeni bir siyasal paradigmaya ihtiyaç olduğunu savunan anlayıştır (Çoban, 2002: 3).

Bu çalışmanın esas iskeletini oluşturan ‘‘liberalizm’’ birinci anlayışa girmekte ve çevre sorunsalını mevcut liberal değerler içinde eriterek çözüme kavuşturma iddiasındadır.

Çalışmanın bir diğer konusu olan ‘‘çevrecilik’’ ikinci anlayışa girmektedir. Çevre sorunlarının çözümü için farklı, radikal ve yeni bir siyasal anlayışı önerilmektedir. Böylece çevrecilik farklı ve ayrı bir siyasal ideoloji olarak belirmektedir.

Çevreci hareket çevreyi merkeze alarak siyaset yapan birçok farklı anlayışı ihtiva edebilmektedir. Hatta bu çalışmada çevreci hareket, çevreci ideoloji ve çevrecilik gibi terimlerle adlandırılan siyasal paradigma yeşil hareket ve/veya ekoloji hareketi gibi isimlerle siyasal, sosyal ve akademik mecralarda var olabilmektedir. Yeşil hareket ve ekoloji hareketi gibi isimlerin kullanılmaması onların yerine daha kapsayıcı olan çevreci hareket, çevreci ideoloji ve çevrecilik gibi isimlerin kullanılması bilinçli bir tercihtir. Çünkü çevreci hareket, mevcut siyasal hayata ve mücadeleye geçtiğinde yeşil hareket ve yeşil partiler gibi isimleri almaktadır. Bu isimler özellikle mevcut siyasal yapının temel unsuru olan siyasal partileşme süreciyle kazanılmaktadır. Partileşme, çevreciliğin bünyesinde zaten var olan siyasallaşmayı daha çok arttırmaktadır (Önder, 2003a: 13–14). Partileşme ve siyasallaşma süreci, çevreci hareketin bu çalışmanın ana konusu olan ideolojik ve felsefi boyutundan ziyade onun siyasal hayattaki mücadelesi ve etkinliğini ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca mevcut siyasal yapının temel taşlarından birisi olan siyasal partilerin yapıları itibariyle iktidar erkini ele geçirme mücadelesinde olan birer siyasal aktörler olmaları (Özbudun, 1979: 16'den aktaran; Şimşek, 1993: 13) ilerleyen bölümlerde tartışılacak olan çevreci hareketin iktidarı hedeflemeyen bunun yerine iktidarı bir kimlik kazanma ve meşrulaştırma mücadelesi olarak gören (Önder, 2003a: 130–131) siyaset anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla, partileşme ve siyasallaşma süreciyle birlikte çevrecilik bünyesinde meydana gelen bu tip yapısal ve pratik değişimler ile çevreciliğin siyasal hayattaki etkinliğinden ve yerinden ziyade onun ideolojik ve felsefi boyutu üzerinde durulacağı için çevreci hareket, çevreci ideoloji ve çevrecilik adları kullanılmıştır.

Bununla birlikte çevreci hareketin var olan siyasal yapı içerisinde kalarak siyasal mücadeleye dâhil olması birçok farklı sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Alman yeşiller partisi örneğinde görüldüğü gibi siyasal mücadeleye katılım ve siyasal mücadele sonucunda başarı kazanarak iktidar erkinin ele geçirilmesi veya ona ortak olunması ile mevcut siyasal yapının resmi siyaset yapma arenası olan parlamento içerisinde temsiliyet hakkının kazanılması bu sorunların çıkış kaynağı olarak görülebilir. Kendisini ‘‘parti olmayan parti’’ olarak tanımlayan Alman Yeşiller Partisi, mevcut konvansiyonel partilerle koalisyon kurulmaması ve partinin örgüt, yönetim ve üyelik biçiminin konvansiyonel partiler gibi hiyerarşik olmaması gibi iki temel prensiple siyasal mücadeleye başlamıştır (Carter, 2001: 108–109). Fakat seçimler sonucunda, parlamento çatısı altına girilmesiyle birlikte, partinin üzerinde seçmenlerin kurduğu çıkar amaçlı baskı ve diğer partilerle oy kazanma yarışına girilmesi nedenleriyle parti örgütsel bazda klasik partiler gibi hiyerarşik bir yapıya kaymıştır. Ayrıca parti 1985 yılında Sosyal Demokrat (SPD) partiyle koalisyon kurarak kuruluş aşamasında deklare ettiği iki ana prensibinden birisini kendi eliyle ihlal etmiştir. Bu değişimler(sorunlar) parti bünyesinde, partinin kuruluş aşamasındaki prensiplerine bağlı kalmasını savunan ‘‘fundamentalistler (Fundi)’’ ile partinin kuruluş aşamasındaki prensiplerini gevşetmesi ve konvansiyonel politikanın bir aktörü olmasını savunan ‘‘realistler (Realos)’’ adında iki farklı çatışan grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ibid., 110–111). Yukarıda genel hatlarıyla değinilen sorunlar bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Aynı şekilde çevreyi merkeze alarak siyasallaşmış yeşil hareket ve spesifik bir yeşil parti de bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Bu çalışmada esas olarak araştırılmak istenen, çevreyi merkeze alarak alternatif bir siyasal paradigma oluşturma çabasında olan çevreci harekettir. Çalışma boyunca çevreci hareketin siyasal realizasyonundan ziyade onun siyasal gündemi, ideolojisi, çevre sorunlarının çözümüne yönelik politikaları ve felsefi olarak toplum ve doğa ilişkilerine getirdiği radikal bakışı önemsenmektedir. Bu durum mevcut siyasal mücadele içinde olan yeşil hareketin ve yeşil partilerin bir bütün olarak yok sayılacağı anlamına gelmemektedir. Aksine onların da siyasal söylevleri bu çalışmada kullanılacaktır.

Çevrenin siyasal boyutuyla ilgili literatürde, bir siyasal teorinin çevreyi nasıl ele aldığı ve değerlendirdiği genellikle o siyasal teorinin sahip olduğu çevresel etik dikkate alınarak çözümlenmektedir (O'Riordan, 1976: iv-v; Stenmark, 2002: 139–vd'den aktaran; Keleş ve Hamamcı, 2005: 258; Şahin, 2003: 113).

Bu çalışmada da birer siyasal teori olarak liberalizm ve çevreciliğin sahip olduğu çevresel etik dikkate alınarak onların çevreye karşı yaklaşımları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bunun yanında liberalizm ve çevreciliğin yapısal olarak sahip olduğu anlayışa ve çevresel etiğine göre şekillenen çevresel politikaları da dikkate alınacaktır. Bu bağlamda, öncelikle çalışma konusu olan liberalizm ve çevreciliğin genel olarak ne olduklarına değinilecektir. Her iki siyasal paradigmanın genel hatlarıyla sahip oldukları yapısal özellikler, onların çevresel etikleri ve çevre politikaları konusunda belirleyicidir. Çünkü siyasal paradigmaların çevresel etikleri ve politikaları onların yapısal olarak sahip oldukları siyasal anlayışın birer ürünüdür. Daha sonra liberalizm ve çevreci ideolojinin çevresel etikleri ve çevresel politikaları üzerinde durulacaktır.

Çalışmada esas olarak amaçlanan, çevreci ideolojinin liberal bir perspektifle eleştirel değerlendirmesini yapmaktır. Bu bağlamda iki farklı siyasal paradigma olan çevrecilik ve liberalizm özellikle çevre temelinde tartışılmaktadır. Çevreciliğin liberalizmle ne kadar uyumlu olduğu, çevreciliğin çevre konusunda öne sürdüğü politikaların ve argümanların, liberalizmin aynı konuda ileri sürdüğü argüman ve politikalardan ne kadar farklı olduğu ve ne kadar uyumlu olduğu tartışılmaktadır. Çevreci ideolojinin siyasal söylevi çalışmanın ilk bölümünde tartışılacak olan bireycilik, özgürlük, kapitalizm, kendiliğinden doğan düzen ve sınırlı devlet gibi liberal prensiplerle değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca çevreciliğin siyasal söylevlerinin bu liberal prensiplerle ne kadar uyumlu olduğu ve onları ilga edip etmediği tartışılmaktadır. Liberal ideolojinin özgürlük, bireycilik, kapitalizm v.s prensipleri etrafında şekillenen çevresel politikaları ekseninde çevreci ideolojinin çevresel politikaları değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde çevresel politikalar bazında çevreciliğin liberalizm ile olan farklılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Aynı şekilde çevreci ideolojinin çevre merkezci çevresel etiği, liberal ideolojinin insan merkezci çevresel etiği ekseninde tartışılmaya çalışılmaktadır.

Netice itibariyle, bu çalışmada çevreci ideolojinin liberal bir perspektiften nasıl göründüğü, liberalizmin çevreciliği nasıl değerlendirdiği, çevreciliğin liberalizmle uyuşan ve uyuşmayan yanlarının neler olduğunun tartışılması amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde, çalışmanın esas taslağını oluşturan liberal paradigma üzerinde durulacaktır. Çalışmanın diğer konusu olan çevreci ideolojinin değerlendirilmesi için gerekli olan liberal bakış açısının

sağlanabilmesi için liberal siyasal ideolojinin genel hatlarıyla ne olduğu anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılmaktadır. Liberal bir perspektifin oluşturulabilmesi için bireycilik, özgürlük, kapitalizm, kendiliğinden doğan düzen ve sınırlı devlet gibi liberal ideolojinin unsurları detaylıca ele alınmaktadır. Bununla birlikte esas perspektif, klasik liberalizm olarak seçilecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde üzerinde durulacak olan bir diğer konu da çevreci harekettir. Bu bağlamda öncelikle çevreci hareketin içinde yer aldığı Yeni Toplumsal Hareketler kavramı üzerinde durulmaktadır. Yeni Toplumsal Hareketlerin genel olarak ne olduğu, nasıl ortaya çıktıkları ve siyasal projeksiyonları üzerinde durularak bunlar liberal bir perspektiften değerlendirilmektedir. Daha sonra çevreci hareket çalışılmaktadır. Çevreci hareketin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, nasıl siyasallaştığı, klasik çevre korumacılıktan farkı ve siyasal projeksiyonu liberal bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde liberalizm ve çevreciliğin çevre sorunsalına nasıl yaklaştığı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda liberal, insan-merkezci çevresel etik ile çevreciliğin çevresel etiği olan, çevre-merkezcilik üzerinde durulmaktadır. Daha sonra liberal paradigmanın bireycilik, özgürlük, sınırlı devlet, kendiliğinden doğan düzen ve özellikle kapitalizm prensipleri etrafında şekillenen çevresel politikaları ile çevreci hareketin çevresel politikaları değerlendirilmeye tabii tutulmaktadır. Tabi bütün bunlar liberal bir perspektifle yapılmaktadır. Bunun için öncelikle değinilen konuda liberalizmin tasavvurlarına değinilmekte, daha sonra çevreciliğin bu konuları nasıl ele aldığına değinilerek, liberal bakış açısıyla eleştirilmektedir.

I. LİBERALİZM

İdeoloji, kendi içinde az ya da çok bir tutarlılığa sahip ve politik eylem için temel teşkil eden fikirler bütünü olarak tanımlanır (Heywood, 1998: 12). İdeolojiler yandaşlarına bir dünya görüşü sunarlar. Bu görüş, mevcut dünya görüşlerine benzeyebileceği gibi onlardan radikal bir şekilde farklı da olabilir. İdeolojiler yandaşlarına sundukları dünya görüşü çerçevesinde, kendi değer yargılarına göre farklı bir dünya ve toplum tasavvurunda bulunurlar. Bu farklı değerlerin oluşturduğu dünya görüşü doğrultusunda bir gelecek oluşturmak ve yine bu farklı değer yargıları doğrultusunda inşa edilen mutlak ‘‘iyi’’ ye ulaşmak için ideolojiler hayatın bütün yönlerinde kendi değer yargılarına göre değişiklik talebinde bulunurlar. İdeolojiler sahip oldukları normatif değerler ışığında tasavvur ettikleri dünyaya ulaşmak adına yandaşlarını açık veya zımnî bir şekilde harekete geçirmeye çalışırlar (Geertz, 1973: 230–231’den aktaran; Demirel, 2004: 11). İdeolojilerin ayırt edici en temel özelliklerinden birisi muhtevasındaki bu ‘‘eylemsellik’’ nosyonudur.

İdeolojinin yukarıdaki tanımlaması dikkate alındığında liberalizmin, bu tanıma göre bir ideolojide olması gereken asgarî özelliklere sahip bir ideoloji olduğu söylenebilir. Çünkü liberalizm hayatın bütün alanlarında normlar oluşturmakta, bu oluşturduğu normlar ışığında arzu edilir bir dünya ve gelecek tasavvur etmekte ve yandaşlarını bu arzu edilir gelecek ve dünyaya ulaşmaları için açık ve zımnî bir şekilde harekete çağırmaktadır.

Siyasetle olan yakın münasebetleri nedeniyle ideolojilerin sadece siyasal hayata dair tasavvurları oldukları ve sadece siyasal hayatla ilgili oldukları düşülmektedir. Oysaki ideolojinin yukarıda verilen tanımından da anlaşılacağı üzere,

ideolojiler sadece siyasal hayatla ilgili değildirler. İdeolojiler bir bütün olarak hayatın tamamıyla ilgilenirler. Liberalizm de bir siyasal ideoloji olarak sadece siyasal hayatla ilgilenmez, siyasal hayatın yanında çevre ve ekonomi gibi yaşamın bütün yönleriyle yakından ilgilidir. Kısacası liberalizm, insanlığın içsel ve ruhani dünyası haricinde onun bütün dışsal dünyasıyla ilgilenen (Mises, 2005: xix) ve onu tasavvur ettiği dünyaya ulaşmak için harekete çağıran bir ideolojidir.

Liberalizm kelime anlamı olarak Latin dilindeki ‘‘Liber’’ sözcüğünden türetilmiştir. Herhangi bir sınıfa bağlı olmayan ve sosyal yönden hareket serbestîsine sahip olan insanları tanımlamak için kullanılmıştır (Heywood, 1998: 24).

Liberalizm’in politik bir terim ve politik bir tanımlama aracı olarak kullanılması 19 yy. başlarına denk gelmektedir. Liberalizm terimi siyasal yönden ilk olarak 1810 ve 1811 yıllarında İspanya’da isyancıları nitelendirmek amacıyla kullanılmıştır (Toku, 2003: 150). İzleyen yıllarda İspanyollar liberal terimini İngiliz menşeli politikaları nitelendirmek amacıyla kullanmışlardır (Yayla, 2002: 15). 1840’lı yıllarda liberal terimi Avrupa’nın büyük çoğunluğunda farklı bir siyasal fikirler bütününü nitelendirmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Ve kendisini liberal olarak tanımlayan ilk hükümet 1868 yılında İngiltere’de Gladstone tarafından kurulmuştur (Heywood, 1998: 24).

19. yy.dan itibaren siyasal hayata giren, farklı ve bütüncül bir siyasi paradigmayı temsil eden liberalizm, pratik olarak yeni bir siyaset olarak nitelendirilebilir. Fakat bu durum liberalizmin entelektüel ve teorik alanda yeni oluğu anlamına gelmez. Liberalizm yaklaşık olarak üç asrı geçkin bir süredir entelektüel ve teorik hayatta yer almaktadır. Ve siyasal hayatta faaliyet gösteren liberalizm bu üç yüz yıllık birikimin bir yansımasıdır (Ibid.). Tıpkı liberalizmde olduğu gibi bütün

ideolojiler bir anda ortaya çıkmaz ve aynı anda siyasal hayatta realize olamazlar. İdeolojiler sosyal ve tarihi şartlar altında oluşur, gelişir ve siyasal hayata geçerler (Ibid., 2–3).

Liberalizm yeknesak bir dogmalar bütünü değildir. Çok farklı noktalardan yola çıkılmış olsa bile son tahlilde benzer sonuçlara ulaşan, kendi içinde büyük bir canlılık ve çeşitlilik gösteren aktif bir paradigmadır (Mises, 2005: xix; Yayla, 2002: 19,215). Gerek reel siyasette, gerekse teorik ve akademik alanda liberalizmin bu canlılığı ve çeşitliliği gözlemlenebilmektedir.

Reel siyaset uygulamasına bakıldığında dünyanın birçok yerinde hatta ülkemizde bile az ya da çok benzer özelliklere ve prensiplere sahip birçok farklı liberalizm uygulaması görülmektedir. Bu durumun üç temel yansıması İngiliz, Kıta Avrupa'sı ve Amerika tipi liberalizm uygulaması, anlayışı ve gelenekleridir.

İngiliz geleneği modern çağın en eski liberal uygulaması olarak kabul edilmektedir. Esasen, yürütme erkinin hukukun genel prensipleriyle sınırlandırılması ilkesine dayanır (Hayek, 1982: 124). Siyasal özgürlüğün, yönetimde denetleme ve denge düzenine bağlı olduğunu dile getiren Montesquieu'da İngiliz geleneğinin en iyi çözümlemesini bulabiliriz (Bkz., Tunçay, 2002: 298). İngiliz geleneği negatif özgürlük anlayışına dayanır.

Kıta Avrupa'sı geleneğinin, Fransız devrimi öncesinde Rousseau ve Voltaire gibi filozofların mutlak otoriteye karşı, bireysel hakları savunan entelektüel çalışmalarıyla birlikte oluşmaya başladığı ve İngiliz geleneğinden farklı olarak genel bir düşünce yapısına dönüşmediği söylenebilir (Hayek, 1982: 119). Kıta Avrupa'sı liberalizm geleneği bireylerin yaşantısını, siyasal ve dini otoriteye karşı korumak

amacıyla anayasal temelde bir düzenlemeye ve pozitif özgürlük anlayışına dayanır. Siyasi erke karşı anayasal kısıtlama en belirgin özelliğidir. Tocqueville'in geliştirdiği güçler ayrılığı fikri kıta Avrupa'sı liberalizminin ruhunu oluşturmaktadır denilebilir (Ibid., 125–126).

Amerikan liberalizm geleneğinde liberal prensiplerin bir düşünce yapısı olarak toplum ve siyaset tarafından içselleştirildiği görülmektedir. Zaten Amerikan anayasası ve insan hakları bildirgesi(Bill of Rights) Amerika'nın liberal prensipler üzerinde kurulduğunu göstermektedir. Amerikan geleneğinin farklı yanı, ''liberalizm'' olarak adlandırılabilecek siyasal yapılanma ve paradigmanın ''conservatizm'' olarak adlandırılması ve liberalizmden kastın Avrupa'daki sosyalizmle aynı şey olmasıdır (Ibid., 121).

Teorik ve akademik alanda da liberalizm son derece zengin ve aktiftir. Temel prensipleri aynı olan birçok liberalizmden söz edilebilir. Klasik liberalizm, modern liberalizm, liberteryanizm, neo-liberalizm bunlardan bazılarıdır. Bu kadar çok liberalizm türünün varlığına karşın, liberal paradigmada esas olarak iki ana geleneğin diğerlerinden daha öncelikli olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, ilk liberalizm olarak da adlandırabileceğimiz ''klasik liberalizm'', diğeri ise klasik liberalizmin bir takım müdahalelerle çağın değişen koşullarına uydurulmaya çalışılmasıyla ortaya çıkan ''modern liberalizm''dir.

Modern liberalizm ileri kapitalistleşme ve endüstrileşme döneminde ortaya çıkmıştır. Kapitalistleşmenin toplumda bazı sınıfları refah sahibi yaptığı ve diğerlerini de fakirleştirdiği varsayımına göre hareket eden modern liberalizm, klasik liberalizmin birçok unsurunda revizyon yapma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Klasik liberalizmin ''minimal devlet'' anlayışına karşı, modern liberalizm sosyal

adaletsizliği ve toplumsal eşitsizliği gidermesi için devlete daha fazla rol ve müdahale hakkı tanımış ve devlet nosyonuna daha bir sempatiyle yaklaşmıştır (Heywood, 1998: 58). Modern liberalizm, klasik liberalizme göre, insan doğası hakkında daha iyimser bir yaklaşıma sahiptir. Klasik liberalizmin negatif özgürlük anlayışına karşın, modern liberalizm pozitif özgürlük anlayışını ön plana çıkarır. Modern liberallerden T.H. Green özgürlüğü, insanların kendilerini geliştirmeleri, yeteneklerini arttırmaları ve ortaya çıkarmaları, bireysel özelliklerini hayata aktarabilmeleri için onlara sunulan fırsatlar olarak tanımlayarak pozitif özgürlüğe vurgu yapmaktadır (Ibid., 57). J.S. Mill'in kendilerini geliştirmeleri için bireylere yardım edilmesi gerektiği fikri (Ibid., 56) de klasik liberalizmin bireylere hiçbir şekilde müdahale edilmemesi gerektiği anlayışına dayanan negatif özgürlük ve bireycilik nosyonuna karşın modern liberallerin pozitif özgürlük ve bireycilik anlayışını göstermektedir.

Liberalizmin bu zenginliğini onun ekonomik veçhesi olan kapitalizmde de gözlemleyebiliriz. Klasik liberalizmin ekonomik hayattaki izdüşümü olarak adlandırabileceğimiz ‘‘Lassiez Faire’’ tipi kapitalizme karşın, modern liberaller ‘‘Keynesyen’’ kapitalizm anlayışını savunurlar. Klasik liberallerin savunduğu lassiez faire devletin ekonomik aktivitelere ve hayata hiçbir şekilde müdahale etmemesi anlayışına dayanır. Buna karşın modern liberallerin savunduğu keynesyenizm devletin bir takım para politikalarıyla ekonomik aktivitelere ve hayata müdahalesi esasına dayanır (Bkz., Lipsey, Courant and Ragan, 1998: 488, T–6).

Liberalizmin gerek pratik, gerekse teorik alanda birçok çeşidinin ve uygulamasının bulunması kesinlikle onun tutarsız ve çelişik bir ideoloji olduğu anlamına gelmez. ‘‘Liberalizm, çeşitli sosyal teorilerden belirli parçaların alınıp bir

araya getirilmesiyle oluşturulmuş eklektik bir teori niteliği taşımamaktadır. Liberal paradigma, parçalanamaz bir bütündür, gelişigüzel toplanmış bir karşıt unsurlar mozaiği değildir, her parçası diğerini gerekli kılan bir yapıdır'' (Yayla, 2002: 211). Liberalizmin birçok farklı teorisinin ve uygulanışının bulunması bütün siyasal ideolojilerde görülebilen bir durumdur. Bütün siyasal ideolojiler değişime konu olmaktadırlar. İdeolojilerin temel prensipleri zamanın değişen şartlarına uyarlanmaktadır (Heywood, 1998: 26). Dolayısıyla, bu durumun liberalizmde de tezahür etmesi son derece normaldir. Üstelik liberalizmin yapısal olarak esnek, tamamlanmamış ve gelişmeye açık bir ideoloji olması bu durumu daha anlaşılır kılmaktadır (Yayla, 2004: 147).

Liberalizm her ne kadar bünyesinde birçok farklı liberalizm anlayışı ve uygulaması içerse de, her ne kadar onun temel prensipleri zamanın değişen koşullarına uyarlansa da, liberalizmin değişmez temel prensipleri her zaman için vardır ve bunları hiçbir liberalizm anlayışı ve uygulaması kökten kaldırmaya çalışmaz. Örneğin, hiçbir liberal bireyselliği arka plana itip komüniteryanizmi ve devleti ön plana çıkarmaz. Hiçbir liberal paternalizme sempati duymaz ve devletin sınırsız müdahalesini savunmaz. Ve hiçbir liberal insanların temel haklarının ilga edilebileceğini savunmaz. Liberalizmin merkezi ve temel prensiplerinden biri olan özgürlük nosyonu gereği, liberalizmin kendisine karşı olan anti-liberal paradigmaların bile özgürce tartışılmasına ve var olmasına açık oluşu göz önünde bulundurulursa liberalizmin kendi bünyesindeki farklılıklar ve zenginlikler daha da anlaşılır bir hal alacaktır.

Bütün siyasal ideolojilerde olduğu gibi liberalizmin de ana bir akımı vardır. İdeolojinin başlangıç noktasını teşkil eden bu ana akım genel olarak siyasal

paradigmanın esas ve değiştirilemez prensiplerini muhteva eder. Muhtevasındaki bu genel prensipler siyasal paradigmayı diğerlerinden farklılaştırdığı ve ayrıştırdığı gibi sonradan aynı paradigma içinde geliştirilen diğer akımlara da temel teşekkül eder. Aynı ideoloji içinde zamanla ortaya çıkan farklı yaklaşımlar bu ana akımdan esinlenir ve onun temel prensipleriyle çatışmazlar. Sadece onu zamanın değişen koşullarına uyarlamaya çalışarak farklılaşırlar. Liberal ideolojinin başlangıcı sayabileceğimiz ve çalışmamızın üzerine bina edileceği bu ana akım ‘‘klasik liberalizm’’dir. Klasik liberalizm, liberal paradigmanın temel prensiplerini taşır ve liberalizm içinde zamanla ortaya çıkan modern liberalizm, liberteryanizm v.s. gibi liberal geleneklerin başlangıç noktası ve esin kaynağıdır. Genellikle liberalizmle eş anlamlı olarak kullanılan klasik liberalizm, neo-liberalizm ve neo-klasik liberalizm olarak da adlandırılmaktadır (Heywood, 1998: 48). Bu çalışmada, klasik liberalizm ismi tercih edilecek ve genelin dışına çıkmayarak liberalizm ile klasik liberalizm eş anlamlı olarak kullanılacaktır.

A. KLASİK LİBERALİZM

Genellikle salt liberalizm olarak adlandırılan klasik liberalizm, liberal paradigmanın ana geleneğidir. Kendisinden sonra ortaya çıkan liberal geleneklerin esin kaynağı olan klasik liberalizmin, ilk sistematik liberal teori olduğu söylenebilir (Yayla, 2004: 129). Temelde negatif özgürlük anlayışına, minimal bir devlet teorisine ve serbest piyasa ekonomisine dayanan klasik liberalizm, feodaliteden kapitalizme geçiş döneminde ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmış ve endüstrileşmenin ilk dönemlerinde doruk noktasına ulaşmıştır (Heywood, 1998: 46).

Üç asırlık teorik ve entelektüel birikimin bir sonucu olan klasik liberalizmin hem siyasal hem de ekonomik boyutu vardır. Klasik liberalizmin siyasal ve ekonomik boyutları birbirlerini tamamlayıcı unsurlarıdırlar. Biri olmadan diğerinin tam olarak olması söz konusu değildir.

‘‘Bir öğreti olarak liberalizmin tarihi geriye uzanmasına karşın, John Locke bu düşünce akımının ana temalarını tutarlı bir biçimde bir araya getiren ilk düşünür olarak kabul edilir’’ (Ağaoğulları, Zabcı, Ergün, 2005: 129) ve liberalizmin siyasal boyutunu temsil eder. 1632–1704 yılları arasında yaşamış olan John Locke birçok eser yazmış olmasına rağmen özellikle ‘‘Hoşgörü Üstüne Mektup (A Letter Concerning Toleration–1689)’’ ve ‘‘Hükümet Üstüne İki İnceleme (Two Treatises of Government–1690)’’ adlı eserleriyle liberal paradigmanın siyasal boyutunu ve farklı bileşenlerini en iyi şekilde bir araya getirmiş ve ortaya koymuştur (Raynaud, 2003: 534).

Bir ‘‘toplum sözleşmesi (Social Contract)’’ teorisyeni olarak da değerlendirilen John Locke’un siyasal teorisi öncelikle bir doğa durumu (State of Nature) varsayımı ve tanımlamasıyla başlar. Locke’un siyasal teorisine başlarken bir nev’i sahne ya da art alan olarak kullandığı doğa durumu varsayımı ‘‘siyasal iktidarı doğru biçimde anlamak ve onu kökeninden türetmek…’’ (Locke, 2004: 5) amacıyla kullanılmıştır. ‘‘Yoksa Locke’un amacı devletsiz bir toplumu anlatmak değildir’’ (Ağaoğulları, v.d, 2005: 164). Locke’a göre doğa durumu ‘‘…insanların doğa yasası sınırları dâhilinde, izin istemeksizin ve başka herhangi birinin isteğine bağlı olmaksızın, eylemlerini düzenlemeye ve mülkleri ile kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunmaya yarayan yetkin bir özgürlük durumudur’’ (Locke, 2004: 5).

Locke, doğa durumunu sadece bir özgürlük durumu olarak değil, aynı zamanda bir eşitlik durumu olarak da tarif eder; ‘‘bütün güç ve yetki, hiç kimsenin diğerinden daha fazlasına sahip olamayacağı biçimde karşılıklıdır. Doğanın aynı olan bütün nimetlerinden ayrıcalıksız yararlanmak ve aynı yetenekleri kullanmak üzere doğan aynı tür ve sınıftaki yaratıklardan her birinin, tabi kılma ve tabi olma ilişkisi olmaksızın, diğerleriyle eşit durumda bulunmasıdır’’ (Ibid.). Locke’un sözlerinden de anlaşılacağı üzere doğa durumu tam anlamıyla bir özgürlük ve eşitlik durumudur. Tabi burada bahse konu olan tam bir özgürlük ve eşitlik durumu siyasal yönden herhangi bir üst otoritenin bulunmaması anlamına gelmektedir. Zaten doğa durumunun siyasal yönden en büyük betimleyici özelliği budur.

Locke, doğa durumunu yani siyasal bir üstün erkin bulunmaması durumunu bir diğer toplum sözleşmesi teorisyeni olan Thomas Hobbes gibi kargaşa ve savaş durumu olarak görmez (Ağaoğulları ve Köker, 2000: 177,184). Locke’a göre, doğa durumu ‘‘bir özgürlük olmasına rağmen, her istediğini yapabilme hakkının olduğu bir durum değildir: Bu durumda insan kendi kişiliği ve mülkiyeti üzerinde kontrol edilemez bir özgürlüğe sahip olmasına rağmen, bazı soylu amaçlarla özgürlüğünün korunmasının askıya alınması dışında, kendi kendisi ya da mülkiyetindeki herhangi bir varlığı yok etmeye yetecek bir özgürlüğe sahip değildir’’ (Locke, 2004: 7).

Görüldüğü üzere Locke için doğa durumu asla bir savaş ve kargaşa durumu değildir. Siyasal üstün bir erkin olmaması doğa durumunun bir başıboşluk durumu olduğu anlamına gelmez. Doğa durumunda insanların barış içinde yaşaması için ve birbirlerine zarar vermemeleri için onların özgürlüğünü kısıtlayan yönetenler de dâhil olmak üzere ‘‘herkesi bağlayan bir doğa yasası vardır. Bu yasanın ta kendisi olan akıl, sadece kendisine danışacak olan tüm insanlığa şunu öğretir: Herkes eşit ve

bağımsız olduğundan, hiç kimse diğerinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da malvarlığına zarar vermemelidir. Çünkü bütün insanlar her şeye gücü yeten kudret sahibinin zanaatkârlığının ve sınırsız bilge yaratıcının eserleridir… O'nun keyfi istediği sürece var olmak üzere yaratılan insanlar, kendilerini üreten zanaatkârın mülkiyetidir'' (Ibid.). Kendi sözlerinden de anlaşılacağı üzere Locke, doğa durumunda insanların barış içinde yaşayabileceğini vurgular. Locke, doğa durumundaki bu barışçıl ortamı, doğa yasasına bağlamaktadır. Ona göre her ne kadar da siyasal yönden üstün bir erk olmasa da insanlar bir birlerine zarar veremezler. Çünkü insanların bir birlerine zarar verebilme özgürlüğü yoktur. Başkasına ya da kendisine zarar verebilme özgürlüğü doğa yasası tarafından kısıtlanmıştır. Doğa yasası tanrının mülkiyetinde olan insanların tanrının keyfi istediği sürece var olmasını ve yaratandan başka herhangi bir yaratılanın diğer yaratılanlara zarar vermesini kati bir suretle yasaklamıştır.

Locke, doğa durumunun barışçıl bir ortam olmasını sağlayan ve doğa durumundaki insanların aynı derecede özgür ve eşit olmalarını temin eden doğa yasasını açık bir şekilde tanrının iradesiyle ilişkilendirmese de her zaman için söylevlerinde güçlü bir tanrı nosyonu vardır. Çünkü Locke, insanları ve bütün yaratılmış âlemi ve dünyayı tanrının mülkiyeti olarak görür. Dolayısıyla, doğa yasasının da bu yaratılmış olan dünyanın bir kurumu, düzenleyicisi ve unsuru olarak değerlendirirsek pekâlâ doğa yasasının da kaynağını ve meşruluğunu tanrıdan aldığını söyleyebiliriz.

Locke'un doğa durumu betimlemesi ve doğa durumunda insanların aynı derecede eşit ve özgür olarak lanse edilmesi iki boyutlu bir temele oturmaktadır.

Bunlar siyasal ve bireysel boyutlardır. Ve ikisi birbirinin tamamlayıcısıdır. Biri olmadan diğerinin olması imkânsızdır.

Siyasal boyutta insanların aynı derecede eşit ve özgür olarak yaratılmaları herhangi üstün bir otoritenin olmaması anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle insanlar aynı derecede eşit ve özgür oldukları için tanrıdan başka hiç kimse onlara hükmedemez. Tanrı hiç kimseyi diğerlerine hükümranlık etsin diye görevlendirmemiştir. Dolayısıyla, insanlar ancak kendi özgür iradeleriyle ve kuralları belli olan bir mukavele ile herhangi bir siyasal otoritenin hükümranlığı altına girebilirler. Hükümranlığın sınırı sadece mukavelede belirtilen sınırlardır, sözleşmede belirtilmemiş konularda insanlar yinede herhangi bir hükümranlık altına girmiş sayılmazlar (Toku, 2003: 66–67). İlerleyen sayfalarda ve özellikle ileride sınırlı devlet başlığı altında da değinileceği üzere, insanların kendi özgür iradeleriyle bir mukavele yaparak doğa durumundan çıkıp toplum durumuna geçmelerinin asıl nedeni; doğuştan sahip oldukları yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarının hükümranlığı altına girdikleri erk tarafından etkin bir şekilde korunması ve garanti altına alınmasıdır.

Bireysel boyutta ise ‘‘hak’’[1] kavramı vurgulanmaktadır. İnsanların aynı derecede eşit ve özgür olarak lanse edilmeleri onların tanrı tarafından bir takım haklarla donatılmış oldukları anlamına gelmektedir. Çünkü Locke, insanların tanrı tarafından yaratılmış olmasını onların eşit ve özgür olmaları için yeterli görmektedir. Daha doğru bir ifadeyle insanların eşit ve özgür olarak doğduklarını

[1] Hak: Kişilere tanınan yetki, davranış özgürlüğü edinebilme, sahiplik ileri sürebilme yetkisi (Bkz., Yılmaz, 1992: 325; Heywood, 1998: 337).

vurgulamaktadır. Burada ki eşitlik ve özgürlük karşımıza tanrı tarafından bahşedilen birer hak olarak çıkmaktadır.

Locke'a göre haklar ''doğal'' özelliklidir, çünkü hakların kaynağı tanrıdır. Dolaysıyla Locke, hakları ''doğal haklar (Naturel Rights)'' olarak görür (Heywood, 1998: 48). Locke, kaynağını tanrıdan alan üç tane temel doğal hakkın olduğunu varsayar. Bunlar ''yaşam (Life)'', ''özgürlük (Liberty)'' ve ''mülkiyet (Property)'' haklarıdır (Ibid.). Ona göre bu haklar kutsaldır ve hiçbir şekilde dokunulmazdır. Siyasal iktidar da dâhil olmak üzere hiçbir harici unsur insanların bu haklarına her hangi bir tecavüzde bulunamaz. Aynı şekilde bireylerin kendilerinin de bu sahip oldukları hakları devretme yetkileri yoktur. Kendi iradesiyle olsa bile hiçbir insan özgürlüğünden vazgeçerek, kendisini köle haline getiremez ve yaşamına son veremez (Locke, 2004: 22).

Locke'un ''hak'' nosyonu liberalizmin temelini teşkil eder. Genel olarak değerlendirildiğinde, Locke tarafından ilk defa dile getirilen liberalizmin başlıca amacının, insanlara ait temel hakları muhafaza etmek olduğu görülür. Dolayısıyla, temel hak ve özgürlüklerin liberal paradigmanın en ayırt edici unsuru olduğu ve liberalizmin bileşenlerinin bu haklar üzerine inşa edildiği söylenebilir.

Locke, liberal paradigmada hem kendisinden sonra gelen liberal teorisyenler üzerinde hem de liberal kurumsallaşmaları üzerinde son derece güçlü bir etkiye sahiptir (Ağaoğulları, Zabcı, Ergün, 2005: 232). Özellikle Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde (Declaration of Independent), Amerikan anayasasında (Constitution) ve Amerikan insan hakları beyannamesinde (Bill of Right) bu etki çok daha açıktır (Ibid.).

Locke tarafından modern siyasal yaşama kazandırılan "hak" nosyonu, onun kendi ifadesi ile doğal haklar, kimileri tarafından günümüzde artık "insan hakları" diye adlandırılmaktadır. Ayrıca "doğal haklar", "sivil haklar", "politik haklar" ve "insan hakları" gibi birçok hak tanımının ve çeşidinin temelini teşkil etmektedir. Aynı şekilde "doğal haklar" nosyonunun "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948)'' ve "Avrupa İnsan Hakları Beyannamesi (1953)'' gibi bütün dünya halklarının ve devletlerinin altına imza attığı evrensel bildirgelerin esin kaynağı olduğu açıktır (Heywood, 1998: 48).

Klasik ekonomi ya da kapitalizm olarak da adlandırılan klasik liberalizmin ekonomik boyutunun en büyük temsilcisi hatta kurucusu Adam Smith' tir (Lipsey, Courant and Ragan, 1998: 559). 1723–1790 yılları arasında yaşayan Smith' in en bilinen eseri olan "Ulusların Zenginliği (the Wealth of Nations)'' birçok yönden dünyanın ekonomi üzerine yazılmış ilk kitabı olarak kabul edilir (Heywood, 1998: 51). Smith, eserinde kapitalist piyasa ekonomisinin çalışma esaslarını açıklamıştır. İş bölümü, serbest ticaret, ekonomik büyüme, görünmez el ve laissez faire gibi kapitalist ekonomik sistem prensiplerinin Smith tarafından tanımlandığı ve geliştirildiği kabul edilir (Lipsey, Courant and Ragan, 1998: T–1).

Smith'in teorisi homo-economicus ve özgürlük nosyonuna dayanır. Homo-economicus nosyonu bireylerin materyal yönlerini ön plana çıkarır. Buna göre, insanlar özellikle materyal yönden kendi fayda ve zevklerini maksimize etmeye çalışırlar. Bunu da üretme ve tüketme şeklindeki ekonomik faaliyetlerle yaparlar (Heywood, 1998: 52).

Teorinin özgürlük nosyonu bahse konu ekonomik faaliyetlerin yapısı ile ilgilidir. Buna göre, insanlar ekonomik yönden özgür olmalıdırlar. Bu özgürlük ise

seçme özgürlüğüdür. Yani bireylerin birer ekonomik aktör olarak neyi üretecekleri, neyi tüketecekleri ve nerede, nasıl ve kimin ile çalışacakları onların özgür iradelerine bırakılmalıdır (Ibid.).

Smith'e göre, bu şekil seçme özgürlüğünün olduğu bir ekonomik sistem ancak dışsal müdahalelerden uzak bir piyasa ortamında gelişebilir. Piyasa, alıcı ve satıcıların başka bir ifade ile arz edenlerin ve talep edenlerin(üretici-tüketici) mal ve hizmet değişimini, dışsal herhangi bir baskıdan ve kısıtlamadan bağımsız olarak kendi özgür iradeleri ile karşılıklı müzakereler sonucunda yaptıkları, ekonomik ve ticari bir süreç ya da durum olarak tanımlanır (Lipsey, Courant and Ragan, 1998: G–10). Smith'e göre, piyasa birçok "arz" ve "talep" doğrultusunda çalışır. "Piyasa güçleri" olarak da adlandırılan bu arz ve talepler piyasanın hangi yönde çalışacağını belirler. Dolayısıyla, piyasa sadece bir tek irade sonucunda değil karşılıklı gönüllülük esasına göre işleyen birden fazla iradenin toplamı sonucunda çalışır. Piyasanın kendi kendisini regüle eden ve kendi başına işleyen bir mekanizma olduğunu savunan Smith'e göre piyasanın dışarıdan bir yol göstericiye ihtiyacı yoktur. Çünkü piyasayı "görünmez el" idare eder. Dolayısıyla, piyasa ve ekonomi dışsal müdahalelerden, özellikle de devlet müdahalesinden uzak olduğunda en iyi ve verimli şekilde çalışır (Heywood, 1998: 52–53).

Piyasaya ve ekonomiye dışsal müdahaleleri reddeden liberal ekonominin en uç boyutu Smith'e atfedilen "laissez faire" anlayışıdır. Laissez faire anlayışı devletin ekonomiye müdahalesini kati bir dille reddeder ve ekonominin tamamen bireylere bırakılması gerektiğini savunur. Çocukların çalıştırılmasının yasaklanması, çalışma saatleri ve koşulları gibi her türlü düzenlemeye karşı çıkan laissez faire bireylerin istedikleri şekilde ekonomik aktivitelere katılmalarını talep eder (Ibid., 53).

Siyasi ve ekonomik boyutlarıyla bir bütün olan klasik liberalizm, sadece eski bir 18 ve 19 yy ideolojisi değildir. Neo-klasik liberalizm ya da neo-liberalizm adı ile hem teorik hem de reel siyasal hayatta hala son derece etkin bir konumdadır (Ibid., 48).

B. LİBERALİZMİN UNSURLARI

İdeolojilerin en büyük özelliklerinden birisi, az ya da çok içsel bir bütünlüğe ve tutarlılığa sahip olmalarıdır. İdeolojinin az ya da çok bir tutarlılığa sahip olması onun içinde net ve kesin olmayan noktaların olmadığı anlamına gelmez. Bilakis bir ideoloji ne kadar çok bir içsel tutarlılığa sahip olursa olsun onun içinde net olmayan muğlâk noktalar her zaman için vardır. Dolayısıyla ideolojilerin bu muğlâk kısımlarını bir birlerinden fikirler devşirerek tamamladıkları savunulabilir. Bu durum, ideolojilerin karşılıklı olarak bir birlerini etkileyerek gelişmelerine ve büyümelerine olanak sağladığı gibi birtakım melez ideolojilerin ortaya çıkmasına da vesile olmaktadır. Liberal konservatizm, sosyalist feminizm gibi melez ideolojiler bu ideolojiler arası etkileşimin birer sonucudurlar (Heywood, 1998: 13).

İdeolojiler arası bu etkileşim, spesifik bir ideolojiye mal edilen bir özelliğin başka zıt bir ideolojide de karşımıza çıkmasına neden olmaktadır. Fakat bu durum kesinlikle ideolojilerin birbirlerinden sınırsız şekilde fikir devşirebilecekleri anlamına gelmez. Her ne kadar ideolojiler arası etkileşimler nedeni ile aynı fikirleri ve özellikleri iki farklı ve zıt ideolojide görebiliyorsak da bir ideolojinin temel değişmez noktaları vardır.

İdeolojiye asıl karakterini veren bu temel ve değişmez fikri altyapıdır. İdeolojinin bu temel fikirleri o ideolojiden çıkartıldığında geriye ideoloji namına hiçbir şey kalmaz. Bu durum bütün ideolojiler için geçerlidir ve her ideolojinin kendine has, ona asıl karakterini veren, temel ve değişmez özellikleri vardır (Ibid., 14). İdeolojilerin bu ana karakteristik özelliklerini o ideolojinin kurucusu olarak kabul edilen, çağdaşımız olmayan filozofların ve teorisyenlerin çalışmalarında görebildiğimiz gibi bahse konu ideolojinin çağdaşımız olan, yandaş sosyal ve siyasal bilimcilerinin eserlerinde de görebilmekteyiz. Aynı şekilde çağdaşımız olsun veya olmasın bahse konu ideolojinin karşıtı olan bilim insanlarının çalışmalarında da o ideolojinin temel özelliklerinin neler olduğunu çıkarabiliriz. Bu bağlamda liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen John Locke'un eserlerine baktığımızda; Locke tanrının kullarına bahşettiği ve doğal haklar olarak adlandırdığı hak nosyonundan hareket ederek, insanların yaradılış itibari ile "yaşam", "özgürlük" ve "mülkiyet" haklarına sahip olduklarını, "eşit", ve "özgür" olarak doğduklarını savunur (Locke, 2002: 263), Locke'un bu fikirleri bize liberalizmin en temel özelliklerinin özgürlük ve mülkiyet gibi devredilemez haklar olduğunu göstermektedir. Sadece "insanı" temel aldığı için liberalizmin bir diğer temel unsuru olan "bireyselliği" de Locke'un savlarından çıkarabiliriz.

Diğer bir liberal gelenek filozofu olan Bastiat ''…ferdiyet, özgürlük, mülkiyet işte insanı insan yapan şeyler... Tanrı'nın bu üç armağanı insan yapısı yasalar düzeninden önce gelir ve onun üstündedir" (Bastiat, 2005: 1) sözleri ile Locke'a paralel bir bakış açısı sergilemiştir. Bu söyleviyle Bastiat da liberalizmin ana unsurları olan özgürlük, mülkiyet ve bireyselliğe vurguda bulunmuştur.

Ekonomik liberalizmin kurucusu sayılan Adam Smith, serbest piyasa ekonomisi, iş bölümü ve serbest ticaret gibi kapitalist ekonomi unsurlarından ve modelinden bahsederek liberalizmin ekonomik boyutunu gözler önüne sermiştir (Lipsey, Courant and Ragan, 1998: T–1). Smith'in bu söylevleri bizi liberalizm ile kapitalizm arasındaki kaçınılmaz ilişkiye götürür. Liberalizmin tamamlayıcısı ve unsuru olarak kapitalizm ise yine liberalizmin diğer unsurları olan mülkiyet hakkı ve özgürlük nosyonuna dayanır. Sadece Smith değil, liberal paradigmanın karşıtı olan Marxistler de liberalizm ve kapitalizm arasındaki yakın ve kaçınılmaz ilişkiye değinerek her ikisinin bir birlerinin unsurları olduklarını dile getirmiştirler (Heywood, 1998: 26).

J. S. Mill, mutlak bir özgürlük savunusu yaparak, insanların başkasına zarar vermeden kendi eylemleri üzerinde sınırsız derecede özgür olduklarını dile getirir. Aynı şekilde Mill, insanlar için kesin ve kati bir düşünce ve ifade özgürlüğü ön görür. Mill'e göre bütün insanlık âlemi aynı fikirde olsa, sadece bir tek farklı fikir olsa dahi, o fikre saygı duyulmalı ve onun yaşamasına imkân verilmelidir (Mill, 2004: 40,51). Mill'in bu fikirleri liberalizmin en temel unsurlarından biri olan özgürlüğü vurgular.

Humboldt, devlet aygıtının etki sınırlarını, çerçevesi çok iyi bir şekilde belirtilmiş olan içsel ve dışsal güvenliği sağlamakla sınırlar ve devletin yurttaşlarına olası müdahalelerini kati bir dille reddeder (Humboldt, 2004: 179). Humboldt'un devlete dair olan bu sınırlaması liberalizmin "sınırlı devlet" ilkesinin bir tezahüründen ibarettir.

20. yy.'nin iki büyük liberal filozofu olan Hayek ve Mises'in eserlerinde ise genel olarak liberalizmin bireycilik, özgürlük, adalet, hak, eşitlik, rasyonalizm, akıl,

mülkiyet, tolerans, sınırlı devlet, hukukun üstünlüğü, kendiliğinden doğan sosyal düzen ve kapitalizm gibi unsurlarına vurgu yapılmaktadır (Bkz., Mises, 2005; Hayek, 1999; Yumer, 1999).

Hülasa, liberalizm ile ilgili yazılan eselerin çoğunluğunda liberalizmin "doğal hukuk, doğal haklar, özgülük, doğal düzen, pazar ekonomisi, bireycilik, mülkiyet, devletin sınırlılığı, müsamaha, özel hayat, gönüllü işbirliği, barış, adalet gibi kavramların ve kurumların öne çıktığı görülmektedir. Bunların hepsi bir birleriyle mantıksal bağlara sahiptirler ve bazıları diğerlerinden çıkarsanabilir" (Yayla, 2002: 149).

Bu noktadan hareketle, çalışmanın konusuna uygun olarak liberalizmin, Bireycilik, Özgürlük, Kapitalizm, Kendiliğinden Doğan Sosyal Düzen ve Sınırlı Devlet unsurları üzerinde durulacak geri kalanlar ise bu çalışmanın kapsamı dışında tutulacaktır.

1. BİREYCİLİK

Bireycilik, feodalitenin çökmesi ile birlikte geleneksel ve dini teorilerin yerlerini rasyonel ve bilimsel teorilere bıraktıkları bir modern çağ olgusu ve kavramıdır (Heywood, 1998: 27–28). İlk olarak 1826 yılında Saint-simoncular ve 1830 yılında sosyalist yazarlar tarafından kullanılan bireycilik kavramı olumlu ve olumsuz anlamı ile birlikte tamamen modern siyasal düşüncenin bir ürünüdür (Renaut, 2003a: 139). Bireyciliğin tarihsel gelişimi ele alınırken önemli olan nokta modern çağın diğer olguları ve kurumları olan "subjektivitenin ve hümanizmin

ortaya çıkmasından önce düşünülebilecek gerçek bir bireyciliğin" olmamasıdır (Ibid., 140).

Siyasal, sosyal, ekonomik ve ahlâkî yönden insanı yani bireyi bütün kolektif ve sosyal yapılanmaların üstünde gören, bireylerin haklarını ve çıkarlarını her türlü kolektif organizasyonun üstünde tutan anlayış olarak tanımlayabileceğimiz bireycilik (Yayla, 2004: 42; Yılmaz, 1992: 133; Heywood, 1998: 28) liberalizmin en önemli odak noktalarından biridir. Liberal teorisyenlerin bireyi merkeze almaları ve bireyi tanrı ile meşrulaştırdıkları bir takım doğal haklarla (yaşam, özgürlük, mülkiyet) donatmaları bireyin ve bireyciliğin liberalizmde ne denli önemli bir alanı kapsadığı gözler önüne sermektedir.

Liberal teoride sahip olduğu merkezi konumuna uygun olarak bireycilik; birçok veçhesi olan ve teorinin bütün alanlarında varlığı hissedilen temel bir yapıdır. Dolayısıyla, liberalizmde bireyciliğin ontolojik, metodolojik ve pragmatik veçhelerinden bahsedebiliriz.

Liberal bireyciliğin ontolojik veçhesi bireyin temel varlık olduğu kabulüne dayanır. Buna göre birey en temel varlık olarak bütün diğer varlıklardan ve kolektif bütünlerden önce gelir. Çünkü birey toplumsal yapılanmalardan çok daha önce var olmuştur. Dolayısıyla, birey en üstün ahlâkî değerlere sahiptir, bireyin hakları ve çıkarı buna paralel olarak bütün toplumsal yapıların haklarından ve çıkarlarından daha öndedir (Yayla, 2002: 151). Bu durum liberalizmin toplumsal ve kolektif unsurları tamamıyla yok saydığı anlamına gelmez. Hem bireyi önceleyen hem de toplumsal bireyleri birer değer olarak kabul eden liberal yazarlar vardır. Onlar ilerleyen sayfalarda değineceğimiz metodolojik bireyciliği benimsemişlerdir (Ibid.).

Gerek liberal tandanslı gerekse tarafsız kaynaklara göre liberal bireyliğin ontolojik ve deontolojik olarak en yetkin savunusunu Alman Filozof Immanuel Kant (1724–1834) yapmıştır (Bkz., Heywood, 1998: 28; Yayla, 2002: 151).

"…insan ve genel olarak her akıl sahibi varlık, şu veya bu isteme için rastgele kullanılacak sırf bir araç olarak değil, kendisi amaç olarak vardır ve gerek kendine gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelen bütün eylemlerinde hep aynı zamanda amaç olarak görülmelidir. …Var oluşları bizim istememize değil de, doğaya dayanan varlıkların, akıl sahibi olmayan varlıklar olunca, yine de araç olarak ancak göreli bir değeri vardır, bu yüzden onlara şeyler denir; oysa akıl sahibi varlıklara kişiler denir, çünkü onların doğal yapısı bile, onların kendilerini amaçlar olarak, yani sırf araçlar olarak kullanılmayacak şeyler olarak gösterir…" (Kant, 2002: 45). Yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere Kant bireyleri ontolojik olarak en temel varlık kabul eder. Buna göre bireyler sadece birey oldukları için ve akla sahip oldukları için önemlidirler ve başlı başına birer amaçtırlar. Hiçbir ulvî amaç uğruna bireyler araçsallaştırılamazlar çünkü en ulvî amaç zaten bireyin kendisidir. Birey dışındaki bütün varlıklar ikincildirler ve onlar bireyler tarafından birer araç olarak kullanılabilirler. Zaten onları önemli ve değerli kılan bireylerin onları araç olarak kullanmasıdır.

Kant ontolojik olarak bireyi öncelemenin yanında deontolojik bir ahlâk anlayışı geliştirerek akıl sahibi varlıklar olan bireylerin amaç olarak görülmesini bir ahlâk kuralı haline getirir. Ve bu ahlâk kuralını "ödev ahlâkı" dediği temel bir buyruğa bağlar. Kant'a göre "…bütün ahlâk kavramlarının yeri ve kaynağı tamamen a priori olarak akılda bulunur; hem de en yüksek derecede kurgusal olan akılda olduğu kadar sıradan insan aklında da …" (Ibid., 27). Buna göre, akıl sahibi olan

varlıkların eylemlerinin ahlâklı olarak addedilebilmesi için onların eylemlerinin "ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun" (Ibid., 38) temel ödev buyruğuna uygun olması gerekmektedir. Kant bu temel ödev buyruğunun pratikleşmiş hali olan pratik buyruğu şöyle ifade eder: "her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zaman da amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun" (Ibid., 46).

Liberal bireyciliğin bireyi her şeyin üstünde tutan ontolojik anlayışı doğal olarak bireylerin hak ve çıkarlarını toplum çıkarı, kamu çıkarı ve ortak iyi gibi kolektif yapılanmalara atfedilen çıkarların üstünde tutar. Çünkü eğer temel varlık olarak bireylerin hak ve çıkarlarını toplumsal bütünlerin çıkarları uğruna ikinci plana atarsak, bireyi amaçtan çıkarır bir araca çevririz. Bu durum ise ontolojik bireycilik anlayışına ve deontolojik ahlâk anlayışına ters düşer (Yayla, 2002: 153–154).

Metodolojik bireycilik, bireyin bütün toplumsal yapıların temeli olduğu ve o toplumsal yapılara esas karakterini veren unsurun birey olduğu anlayışına dayanır. Buna göre, birey bütün toplumsal yapıların en merkezi unsurudur ve toplum ile ilgili yapılacak bütün araştırma ve incelemeler bireyler esas alınarak ve bireyden başlanarak yapılmalıdır (Heywood, 1998: 28).

Metodolojik bireycilik toplumsal yapılanmaların önemini ve bireyler üzerindeki etkilerini kabul etmekle birlikte onları oluşturan temel unsurun bireyler olduğunu ileri sürer. Maddeyi oluşturan atomlar gibi, toplumun da bireyler tarafından oluşturulduğunu savunur. Dolayısıyla toplumsal yapıların hareket ve eylemleri aslında o toplumsal yapıyı oluşturan bireylerin eylemlerinin toplamından ibarettir. Çünkü bir eyleme can veren ve onu görünür kılan bireyin kendisidir. Soyut bir yapı

olarak toplumun tek başına bir eylemselliği yoktur. O halde topluma karakterini bireyler verir. Çünkü karakteri oluşturan asıl unsur eylemselliktir ve eylemsellikte sadece bireylere mahsus bir olgudur. Dolayısıyla, bir toplumsal yapıyı tanımanın yolu, ancak onu oluşturan bireylerin eylemlerinin incelenmesiyle mümkün olabilir (Mises, 1949: 42).

Liberal bireyciliğin pragmatik boyutunda, bireyciliğin bireysel gelişimin ve dolayısıyla toplumsal gelişimin temel dinamiği olduğu fikri hatırı sayılır bir yer kaplamaktadır. Mill, bireyselleşme ile gelişmenin aynı şeyler olduğunu ileri sürer ve en iyi gelişmiş insanın ancak en iyi bireyselleşmiş insan olduğunu dile getirir (Mill, 2004: 114). Buna göre, doğaları gereği bencil olan insanlar, bireysel tatmin peşinde koşarlar. Bireysel tatmin peşinde koşan insan son derece yaratıcı olur. Bu yaratıcılık hem insanın bireysel olarak kendisini geliştirmesine olanak sağlar hem de bireyle birlikte onun içinde yaşadığı toplumun da gelişimine katkıda bulunur. Modern medeniyetin bugünkü durumuna gelmesini sağlayan bilimsel ve teknik icatların hepsi bu bireysel yaratıcılığın sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla insanlara kendilerini geliştirmeleri için olanak sağlanmalı ve onların yaratıcılığının ortaya çıkması için gerekli özgürlük ortamı sağlanmalıdır (Hayek, 2004: 20–21).

Liberal bireycilik insanların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesini savunur. Bu durum insanların neyin en iyi olduğunu bildiklerinden dolayı değil, onları kendi bireysel tercihlerinin ortaya çıkmasına izin verdiği için önem arz etmektedir (Mill, 2004: 119). Bu şekilde insanların hata yapma, hata yaparak doğruyu bulma ve kendi bireysel hatalarının sonuçlarına başkalarını ortak etmeden kendilerinin katlanmasını sağlar (Heywood, 1998: 31–32).

Liberalizm insanların kendi çıkarları peşinde koşan bencil karakterini kabul etmekle birlikte, bireyciliği salt bir egoizm olarak görmez. Çünkü liberalizm sınırsız bir bireyciliğin köle ticareti ve sömürgecilik gibi bütün insanlığı tehdit edebilecek zararlı sonuçlar doğuracağını kabul eder. Ayrıca liberalizm, bireyciliğin tek başına insanları mutlu edemeyeceğinin de bilincindedir. Dolayısıyla liberal bireycilik anlayışında egoizm etik olarak kaçınılması gereken bir unsur olarak kabul edilir. Nitekim modern liberalizm anlayışında bu durum oldukça belirgindir. Bunun için liberalizm insan doğasındaki alturistik özelliklere vurgu yapar. Liberalizme göre insan doğası bencil özellikler taşıdığı gibi "alturistik[2]" özellikler de taşır. Anne, baba ve çocuk sevgisi bunun en büyük kanıtıdır. İnsan toplum olmadan kendi başına yaşayabilir ama şu unutulmamalıdır ki insan "başkalarının sevgisine ve duygudaşlığına gereksinim duyar" (Kant, 2002: 40). Dolayısıyla, bireycilik sadece salt olarak insanı değil aynı zamanda onun çevresini de içerir (Yayla, 2002: 136–137).

İnsan bireysel iradesiyle, ancak dünyanın çok sınırlı bir alanına nüfuz edebilir. Dolayısıyla, insanın egoist oluşu çok fazla önem arz etmez. Çünkü bireyler sadece kendi hayatlarına yön verebilme kudretindedirler. Birey tek başına bütün bir topluma ve dünyaya yön vermeye muktedir olmadığı için egoist olmasının bir anlamı yoktur ki zaten bireyler egoist değildirler. O halde insanların kendi kaderlerini belirleyebilme olanakları temel bir hak olarak onlarda olmalıdır (Hayek, 2004: 82–83).

[2] Alturizm (Özgecilik), ''Bireyin kendisinden ziyade (arkadaş, aile, sınıf, halk, toplum ve devlet gibi) diğer varlıkları(n) (menfaatlerini) gözetmesini isteyen görüş'' (Yayla, 2004: 17).

Liberal paradigmada bireyciliğin alturistik ya da egoistik özellikler taşıması daima ikincil planda gelir. Liberalizm için birincil olan, bireylerin kendi kaderlerini tayin edebilme ve kendilerini geliştirebilme haklarına ve bunlar için gerekli olan özgürlük ortamına sahip olmalarıdır (Heywood, 1998: 29).

2. ÖZGÜRLÜK

Özgürlük ve onunla eş anlamlı ya da ilintili olarak kullanılan özerklik kavramı modern öncesi çağlardan günümüze kadar siyasi ve sosyal hayatta sıkça rastlanılan bir olgudur. Özellikle Antik Yunan toplumu tarafından ilk olarak kullanıldığı ve yazılı metinlere konulduğu ileri sürülmektedir. Elbette ki bütün olgularda olduğu gibi özgürlük olgusu da modern öncesi çağlardan, modern çağa kadar hatırı sayılır bir evrim süreci geçirmiştir (Lakoff, 1999: 199–214; Mises, 2004: 77–85; Renaut, 2003: 655–659). Dolayısıyla, bizim konu aldığımız özgürlük modern çağa ait olan ve esasını liberal paradigmadan olan özgürlüktür.

Adını özgürlük kavramından devşiren liberalizm (Mises, 2005: 3) için özgürlük en üstün bireysel, siyasal ve sosyal değerdir (Heywood, 1998: 29). Liberalizmin kurucusu sayılan John Locke'un özgürlüğü devredilemez bir doğal hak olarak insanlara atfetmesi bu durumun en büyük örneğidir (Locke, 2004: 7).

Genel olarak başkasına zarar vermeden, bireyin istediği gibi davranması ve yeteneklerini dilediği gibi kullanması şeklinde tanımlanan (Bastiat, 2005: 43; Yılmaz, 1992: 714) özgürlüğün iki farklı anlayışı vardır. Bunlar, pozitif ve negatif özgürlük anlayışlarıdır.

Liberalizm genel olarak negatif özgürlük anlayışını benimser. Modern liberaller pozitif özgürlük anlayışına yakın dursalar da klasik liberaller kesinlikle negatif özgürlük anlayışını sahiplenirler (Yayla: 2002: 163).

Negatif özgürlük müdahalesizlik anlayışına dayanır. Müdahalesizlik alanı genişledikçe özgürlük nicelik olarak artar. Buna göre negatif özgürlük bir bireyin yapmak istediği ve yapabileceği eylemleri herhangi başka bir bireyin ve grubun kısıtlaması olmaksınız yapabilmesi anlamına gelmektedir (Berlin, 2007: 69–82).

Pozitif özgürlük, negatif özgürlüğün aksine ‘‘müdahalesizlik’’ kavramına dayanmaz. Pozitif özgürlük ‘‘bir şeye özgürlük’’ kavramına dayanır. Daha farklı bir ifadeyle pozitif özgürlük insanların ‘‘özgürleştirilmeleri’’ kavramına dayanır. Burada bahse konu olan özgürleştirilme, bireyin kendi iradesi dışında bir üst irade tarafından –bu üst irade devlettir– bir takım eylemler yapmaya muktedir kılınmasıdır. Muktedir kılınmadan kasıt ise devletin bireylere özgürce hareket edebilecekleri alanlar yaratması ve özgürlüklerini fiilen yaşamaları için onlara kendilerini ve kendi yeteneklerini geliştirecek fırsatlar sunmasıdır. Dolayısıyla, pozitif özgürlük; devlet tarafından sınırları belirlenen ve ancak devletin pozitif müdahalesiyle bireylerin özgür olabildikleri özgürlük anlayışı olarak anlaşılabilir (Berlin, 2007: 69–82; Heywood, 1998: 57; Yayla, 2002: 164–165).

Liberalizme göre özgürlük beşerî bir olaydır. Ancak bir toplum içinde ve insanlar arasında ortaya çıkabilen bir olgudur (Mises, 1949: 280). Dolayısıyla, insan ve insan dışı canlılar arasında bir özgürlükten bahsedilemez ve insan harici dünyanın insanlığa karşı savunabileceği özgürlük diye bir hakkı yoktu (Yayla, 2002: 163).

Liberalizm özgürlüğü bir hak olarak hem ahlâkî hem de faydacı temelde ele alır ve meşrulaştırır. Özgürlüğü yabancılaştırılamaz ve alıkonulamaz bir hak olarak insanlara atfeden Locke'un yanı sıra Kant da özgürlüğü ahlâkî temelde savunur ve meşrulaştırır. ''Ahlâklılık, sırf akıl sahibi varlıklar olarak bizler için yasa görevini gördüğünden, bütün akıl sahibi varlıklar için de geçerli olmalıdır ve ahlâklılığı sadece özgürlüğün özelliğinden türetmek gerektiğinden, özgürlüğü de bütün akıl sahibi varlıkların istemesinin özelliği olarak kanıtlamak gerekmektedir… O[özgürlük], genel olarak akıl sahibi ve bir istemeyle donatılmış varlıkların etkinliğine özgü bir şey olarak kanıtlanmalıdır… ancak ve ancak özgürlük idesi altında eylemde bulunabilen her varlık, tam bundan dolayı, pratik açıdan gerçekten özgürdür; yani özgürlüğe koparılmazcasına bağlı bütün yasalar onun içinde geçerlidir'' (Kant, 2002: 66).

Kant bu şekilde bir söylev kullanarak, özgürlüğü sadece ve sadece akıl sahibi olan varlıklar yani bireyler için bir hak ve özellik olarak görmektedir. Özgürlüğü ahlâkî temelde ele alan Kant ahlâkın sadece akıl sahibi varlıklarda olabileceğini savunmaktadır. Buna göre özgürlük ahlâktan geliyorsa ve ahlâkta akıl sahibi olmaktan geliyorsa, akıl sahibi olan bütün varlıklar sadece aklı sahibi oldukları için özgür olmalıdırlar. Dolayısıyla, Kant'ın da özgürlüğü sadece insanlık âlemine ait bir özellik olarak gördüğü, bunu insan dışı dünyaya tanımadığı anlaşılmaktadır.

Berlin'e göre, özgürlüğün en büyük savunucusu olan J.S Mill (Berlin, 2007: 69–82) özgürlüğü faydacı bir temelde ele almaktadır. Tabi bu durum Mill'in özgürlüğün ahlâkî temelini reddettiği anlamına gelmez. Mill özgürlüğü salt faydacı olduğu için değil aynı zamanda ahlâkî bir değer olduğu için de savunmuştur (Mill, 2004: 42).

Mill, öncelikle özgürlüğü bireysel ve toplumsal gelişimin temeli olarak gördüğü için savunmuştur. Ona göre ancak özgürlük sayesinde bireyler yeteneklerini geliştirirler. Bu gelişme onların çok farklı ve çok fazla eser vermelerini sağlar. Bu durumda insanlar ve dolayısıyla onların içinde bulunduğu toplum hem ileriler hem de zenginleşir. Böylelikle özgürlük hem birey hem de toplum için fayda sağlar (Ibid., 113).

Mill'in özgürlük tarihinde ve savunusunda çığır açan en büyük ideali ekseriyetle düşünce ve ifade özgürlüğü konusundadır. Mill, düşünce ve ifade özgürlüğünü en temel haklar olarak görür ve bunları genellikle faydacı temelde savunur. Ona göre vicdan, düşünce, duygu, ifade ve toplantı özgürlüğü bütün otoritelerden bağımsız olmalıdır. ''Hükümetinin şekli ne olursa olsun, bu özgürlüklere bütünü itibariyle saygı gösterilmeyen hiçbir toplum özgür değildir'' (Ibid., 44). J.S.Mill düşünce ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını kesinlikle reddeder. ''Bir düşüncenin susturulması insan ırkına karşı, başka bir deyişle yaşayan nesle olduğu gibi gelecek nesillere karşı da bir haydutluktur. Bu sadece o düşünceye katılanlara değil, aynı zamanda o düşünceye katılmayanlara karşı da bir soygunculuk anlamına gelir. Şayet düşünce doğru ise, insanlar yanlış olanı doğru olan ile değiştirme imkânından mahrum edilirler. Şayet yanlış ise o zamanda onlar hemen hemen aynı derecede büyük bir faydayı, yani gerçeğin yanlışlıkla çarpışması sonucunda daha açık ve net biçimde anlaşılmasını ve daha canlı bir etki yaratması fırsatını elden kaçırmış olurlar'' (Ibid., 51).

Mill, düşünce ve ifade özgürlüğünü sadece fikirlerin serbestçe mücadele etmesi ve bunun sonucunda doğru olanın ortaya çıkması için değil aynı zamanda insan zihnin fonksiyonel olarak kullanılması içinde ister. Buna göre, doğru ve yanlış

insan zihninin muhakemesi sonucunda ortaya çıkmalıdır. İnsanlara zihinlerini kullanmaları, yanlış yapmaları ve yanlışlarından dönmeleri için şans verilmelidir (Ibid., 55–56). Ancak, bu şekilde bireysel ve toplumsal olarak entelektüel seviyemizi üst noktalara taşıyabiliriz (Ibid., 73–74).

Netice itibariyle, Mill düşünce ve ifade özgürlüğünü ve bunla bağlantılı olarak özgürlüğü vazgeçilmez bir hak olarak görmektedir. Hem ahlâkî hem de faydacı temelde özgürlüğü meşrulaştıran ve özgürlüğün üstünde hiçbir kısıtlamayı kabul etmeyen Mill, bireylerin kendi iradeleriyle olsa dahi özgürlüklerinden vazgeçemeyeceklerini ve kendilerini köleleştirmeyeceklerini ileri sürer (Ibid., 169). Çünkü hiç kimsenin kendi özgürlüğünden feragat etmek gibi bir hakkı yoktur ve bu marazi bir durumdur.

Özgürlük bütüncül bir kavramdır. Bireylerin hayatlarının sadece belli bir kısmında yer almaz. Tam anlamıyla bir özgürlükten bahsedebilmemiz için özgürlüğün hayatın bütün alanlarında olması lazımdır. Dolayısıyla, bireysel, sosyal ve siyasal alanda olduğu gibi ekonomik alanda da özgürlüğün olması gerekmektedir.

Liberalizmin ekonomik alandaki özgürlük anlayışı, ekonomik yönden kimseye muhtaç olmadan ya da ihtiyaç duymadan kendi kendine yetebilme durumu değildir. Aksine daha sonra değineceğimiz liberal ekonomik sistemde herkes bir birine muhtaçtır ya da herkesin bir birine ihtiyacı vardır. Liberalizmde ekonomik özgürlükten kasıt; ekonomik ve ticari faaliyette bulunabilme hakkı ve özgürlüğüdür (Yayla, 2002: 179). Ekonomik özgürlükler ile diğer özgürlükler bir bütündür. Ekonomik özgürlüğün olmadığı yerde diğer özgürlüklerin olması imkânsızdır. Çünkü bireyler ancak ekonomik özgürlüklerini kullanarak maddi açıdan bağımsızlaşır ve tam manasıyla özgür olabilirler. Çünkü yaşantının maddi boyutu vardır ve bu boyut

maddi olanaklara dayanır. Maddi olanakları elin de bulunduranlar bireylerin bütün hayatını yönlendirme gücüne de sahip olurlar. Dolayısıyla ancak ekonomik özgürlük ve onun sayesinde ortaya çıkan ekonomik ve maddi bağımsızlık beraberinde diğer özgürlükleri getirebilir (Hayek, 2004: 125–126).

Liberalizm, özgürlüğü sosyal ve siyasal hayatın ayrılmaz bir parçası olarak görür ve özgürlüğü sosyal ve siyasal hayatın içinde eriterek realize etmeye çalışır. Liberalizme göre özgürlüğün ortaya çıkması ve yaşanabilmesi için mutlak suretle sistematik bir sosyal ve siyasal düzen gereklidir. Çünkü özgürlük münhasıran ortaya çıkabilen bir olgu ve hak değildir, bir sistem meselesidir (Yayla, 2002: 170).

Liberalizm özgürlüğün üstünde herhangi bir kısıtlamayı kabul etmediği gibi, kesinlikle sınırsız bir özgürlüğün olması gerektiğini de savunmaz (Heywood, 1998: 29). Bu durum hem bireysel olarak eylem özgürlüğü hem de düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda geçerlidir. İsaiah Berlin özgürlüğün sınırının bir pazarlık meselesi olduğunu savunur. Ona göre özgürlüğün nerde başlayıp nerde biteceği toplum içinde bir pazarlık meselesidir ve bu sınır bu pazarlığın sonucunda ortaya çıkar (Berlin, 2007: 69–82). Öte yandan özgürlüğün sınırı hakkında genel olarak liberaller arasında bir uzlaşma sağlandığı söylenebilir. Bu uzlaşmaya göre özgürlüğün sınırı; bir bireyin özgürlüğünün bir başka bireyin ya da bireylerin özgürlüğüne zarar verdiği noktadır. Ancak bu noktada özgürlük kısıtlanabilir, aksi halde özgürlüğün kısıtlanmasının hiçbir haklı gerekçesi olamaz (Mill, 2004: 41). Liberalizm hem bizim özgürlüğümüzün başkalarının saldırılarından korumasını hem de başkalarının özgürlüğünün bizim saldırımızdan korunması gerektiğini savunur (Heywood, 1998: 38).

3. KAPİTALİZM

Liberalizm salt bir sosyal ve siyasal doktrin değildir, onun son derece ağırlıklı ekonomik bir boyutu da vardır. Liberalizmin ekonomik alandaki söylevleri ve ekonomiyle olan sıkı bağları nedeniyle, liberalizmi iktisadi bir doktrin olarak algılayan sosyal bilimcilerin sayısı bir hayli fazladır (Yayla, 2002: 17). Bu durum hem liberal tandanslı yazarlar da hem de liberalizm karşıtı yazarlarda mevcuttur.

Serbest piyasa ekonomisi ya da ekonomik liberalizm olarak da adlandırılan kapitalizm, liberal paradigmanın ekonomik boyutunu temsil eder. Bu durum kapitalizmin basit bir liberal ekonomik politika uzantısı olduğu anlamına gelmez (Raynaud, 2003: 537). Kapitalizm, liberalizmin ekonomik boyutunu temsil etmekle birlikte, liberalizmin sosyal ve siyasal boyutuyla da çok yakın bir ilişki içerisindedir. Dolayısıyla, liberalizm olmadan kapitalizm, kapitalizm olmadan da liberalizm olamaz. Her ikisi de birbirini besleyen ve tamamlayan bir bütünün iki ayrı parçalarıdırlar. Mises ve Hayek'e göre, liberal prensipler ancak kapitalist bir toplumsal düzen içerisinde gelişir ve yerleşirler (Heywood, 1998: 26; Mises, 2005: xxv).

''Mülkiyet haklarını da kapsayarak, bütün birey haklarını tanıyan, bütün mülkiyete özel bireylerin sahip olduğu (bütün mülkiyetin özel olduğu) bir sosyal sistem'' (Rand, 1999: 221) olarak tanımlanan kapitalizmin merkezinde bütün liberal prensipler de olduğu gibi bireycilik yatmaktadır. Bireylerin özellikle materyal yönden bencil olduğu, kendi materyal ihtiyaçlarını karşılamak ve bunları maksimize etmek için çabaladıkları ve ekonomik aktivitelere (üretim-tüketim, özellikle tüketim) katıldıkları ''homo-economicus'' nosyonuna (Heywood, 1998: 52) dayanan kapitalizm, ekonomik faaliyetlerde her zaman için bireyi ön planda tutmaktadır.

Buna göre kapitalizm, bireyi, sermaye, doğal kaynaklar v.s gibi basit bir ekonomik üretim aracı olarak görmez. Kapitalizm, bireyleri ekonomiye konu olan basit bir meta olarak değil; ekonomiye yön veren ve ekonominin hizmet ettiği müstakil ve değerli bir varlık olarak görür (Rand, 1999: 216–218). Bu durum bize ekonominin ve bütün ekonomik unsurların bireylerin refahı için, bireyler tarafından var edildiğini göstermektedir.

Tanımından da anlaşılacağı üzere kapitalizmin en önemli yapısal unsuru ‘‘özel mülkiyet’’ hakkıdır. Özel mülkiyet hakkının olmadığı bir sosyal ve ekonomik düzen kapitalizm olarak adlandırılamaz (Yayla, 2002: 194). Çünkü kapitalizmin önceliği ve en üst değeri atfederek merkeze aldığı temel amaç materyal yönden bencil olan bireylerdir yani ‘‘homo-economicus’’tur. Homo-economicusun ekonomik faaliyetten beklentisi kendi bencil çıkarlarını elde etmektir. Bu durum da ancak homo-economicus’un ekonomik aktiviteleri sonucunda ortaya çıkan ‘‘artık değere’’ iyeliğiyle gerçekleşir. Ekonomik faaliyet sonucu ortaya çıkan artık değeri iyeliğine yani özel mülkiyetine alamayan bir bireyin ticari faaliyete girmesi hiçbir anlam ifade etmez. Böyle bir durumda bireyler ekonomik hayattan ya çekilir ya da gönülsüz olarak girerler. Ekonomik faaliyetlere katılımın zorunlu olduğu ya da olmasa bile ekonomik aktivite sonucunda elde edilen artık değerin, en üst varlık olarak ifade edilen bireye ait olmadığı bir yerde kapitalizmden söz edilemez.

Liberal teorisyenlerin ve yazarların hepsi, özel mülkiyeti bir hak olarak bireylere atfeder. Locke, mülkiyet hakkını yaşam ve özgürlük haklarıyla bir bütün olarak görür ve hakların kaynağını tanrıdan aldığını savunur. Locke’a göre, insanlar doğada var olan nesnelere emek harcamak suretiyle onlarda değişikliğe yol açarlar ve o nesnelere kendi kişiliklerinden bir şeyler katarlar, böylece o emek harcadıkları

şeylerin mülkiyetlerini yani iyeliğini alırlar (Locke, 2004: 26–27). Locke mülkiyet hakkını aynı zamanda insanların yaşamak için bir şeye sahip olmaları zorunluluğuna da bağlar. Buna göre, insanların yaşaması için tanrının onlara sunduğu doğaya ihtiyacı vardır. İnsanlar tanrının bahşettiği bu nimetleri kullanmak için onlara sahip olmalıdırlar ve onu mülkiyetlerine almalıdırlar (Yayla, 2002: 43–44).

David Hume ise mülkiyet hakkını birey ile nesne arasındaki çağrışım ilişkisine bağlamaktadır. Ona göre, bireyler daha önce hiç kimseye ait olmayan bir mülk ya da nesne üzerinde emek harcayarak değişikliğe yol açarlar. Bu değişiklikler birey ile nesne arasında başka bireyler tarafından algılanan bir çağrışım ilişkisine yol açar bu da bireyin o nesne üzerindeki iyeliği anlamına gelir (Ibid., 66).

Aynd Rand'a göre, ''özel mülkiyet kurumunun, terimin tam ve hukuki anlamında, sadece kapitalizm tarafından yaratıldığı (var edildiği) hatırlanmalıdır. Kapitalizm öncesi dönemlerde özel mülkiyet de-facto olarak vardı, de-jure olarak değil. Yani özel mülkiyet örflere dayanarak (geleneksel olarak) ve göz yumulmasından (müsamaha edilmesinden) dolayı vardı, bir hakla veya kanunla değil'' (Rand, 1999: 216).

Son tahlilde, mülkiyet hakkının kaynağı ve fonksiyonu ne olursa olsun bir hak olarak bireylere atfedildiği ve kapitalist toplumsal düzenin olamazsa olmazı olduğu söylenebilir.

Serbest piyasa ekonomisi olarak da adlandırılan kapitalizm, mekanik yönden piyasa(market) aracılığıyla işlerlik kazanır. Piyasa, ekonomik faaliyetlerin ve kararların herhangi bir üst otoritenin(devlet) dahili olmaksızın bağımsız bireyler (üreticiler ve tüketiciler) tarafından yapıldığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır

(Lipsey, Courant and Ragan, 1998: 11). Aktif bir yapı olan piyasa, günümüzdeki halini uzun bir evrim sürecinden sonra almıştır. Özellikle paranın icat olması piyasanın gelişmesinde ciddi bir rol oynamıştır (Yayla, 2004: 197). Piyasa içerisinde birden fazla ekonomik aktör(üretici, tüketici, arz, talep) barındırır. Piyasayı bu özgür ekonomik aktörler yönlendirir. Piyasada özgürlük demek seçme özgürlüğü demektir. Yani üreticilerin neyi üreteceklerine, çalışanların nerde ve kiminle çalışacaklarına ve tüketicilerin neyi tüketeceklerine, kendi özgür iradeleriyle karar vermelidir (Heywood, 1998: 52).

Özgürlüğün olduğu piyasada ekonomik aktörler ya da bireyler arasındaki ilişki günülülük ve karşılıklı anlaşma esasına dayanır; piyasada zorlamaya yer yoktur (Rand, 1999: 221–222). Piyasa bireylerin tekil kararlarına göre değil, ‘‘piyasa güçleri’’ denilen arz ve talep nosyonuna göre çalışır. Buna göre piyasada tek bir arz ve tek bir talep yoktur dolayısıyla, tek bir arz edici ya da tek bir talep edici piyasanın nasıl çalışacağına karar veremez ve piyasayı etkileyemez. Piyasayı birden fazla arz ve talep dengesi çalıştırır onun için piyasanın hangi yöne hareket edeceğine ve çalışacağına birden fazla insanın yani piyasadaki herkesin iradesinin toplamı belirler (Heywood, 1998: 52).

Piyasanın nasıl işleyeceğine karar veren piyasa güçlerinin(arz-talep) belirleyicisi ‘‘fiyat mekanizmasınıdır’’. Piyasa güçleri ile fiyat mekanizması arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Piyasa güçleri fiyat mekanizması üzerinde etkin olabileceği gibi fiyat mekanizması da piyasa güçleri üzerin de etkin olabilir. Böylece arz ve talebin yönü belli olur ve piyasa buna göre işler (Türkkan, 1999: 257–268).

Adam Smith’in ifadesiyle piyasa ‘‘görünmez el’’ tarafından idare edilir. Dolayısıyla, kendi kendisini düzenleyen ve kendi başına hareket eden piyasanın

dışarıdan bir yol göstericiye ihtiyacı yoktur. Piyasaya müdahale edilmemesi onun işlemesi için yeterlidir (Heywood, 1998: 53). Liberal yazarların büyük bir çoğunluğu devletin piyasaya herhangi bir müdahalesini reddederler. Onlara göre, devletin piyasaya müdahalesi, piyasanın kendiliğinden işleyişini bozar ve devletin pozitif anlamda da olsa herhangi bir müdahalesi onun diğer müdahalelerini de beraberinde getirir. Bunun için devlet hiç bir surette piyasaya müdahale etmemelidir. Devletin tek görevi piyasanın güvenli olarak işleyebilmesi için kişilerin can ve mal güvenliğini sağlaması ile piyasanın art niyetli kişilerin saldırılarından korunması olmalıdır (Mises, 1949: 258).

Diğer taraftan Hayek ve Smith gibi liberal yazarlar pozitif ve geçici olması şartıyla devlete, piyasaya müdahale konusunda biraz daha fazla rol biçerler. Onlara göre devletin görevi : ‘‘Rekabeti mümkün olduğu kadar tesirli kılacak şartları yaratmak rekabetin tesirli olmayacağı yerlerde onun yerine başka şey ikame etmek nihayet Adam Smith’in tabiriyle ‘geniş bir camia için çok büyük faydalar arz etmelerine rağmen masrafı karşılayacak kadar istifade sağlayamayacakları için hiçbir ferdin ya da hiçbir küçük topluluğun deruhte edemeyeceği mahiyetteki hizmetleri ifa etmek’ olmalıdır’’ (Hayek, 2004: 53).

Liberalizmin piyasaya devlet müdahalesini reddetmesinin bir diğer nedeni ise, devletin müdahalesiyle insanların tembelliğe alışacakları fikridir. Buna göre devlet popülist politikalarla insanların ihtiyaçlarını gidermeye kalkıştığında, zaten tembelliğe eğilimli olan insanlar ihtiyaçları devlet tarafından karşılandığı için daha da tembelleşecekler ve artık hiç çalışmayacaklar. Devlet bu tembel insanların ihtiyaçlarını karşılarken ihtiyaç duyduğu kaynağı çalışan insanların sırtından finanse etmeye çalışacaktır. Bu sebeplerden dolayı hem piyasa düzeni bozulacak hem

insanlar arsında haksızlık ve eşitsizlik meydana gelecek hem de ekonomik üretkenlik sekteye uğrayacak ve kaynak israfına neden olunacaktır (Acar, 2003: 33–39).

Kapitalist ekonomik sistemin mekanik olarak en büyük dayanak noktalarından birisi de ‘‘rekabet’’ nosyonudur. Liberal yazarlar, kapitalizmin sahip olduğu görece verimliliği onun bünyesindeki rekabete bağlar. Rekabetçi bir ortamda ekonomik aktörler ‘‘kâr’’ güdüsüyle hareket ederler. Kârlarını maksimize etmek için sınırlı olan kaynakları en etkin ve rasyonel şekilde kullanmak durumunda kalırlar, bu durum kaynak israfını ortadan kaldırır. Ayrıca rekabet ortamında üreticiler, tüketicilerin ihtiyaçlarını dikkate alarak üretim yaparlar. Bu sayede sadece tüketilebilecek nitelikteki ürünler üretilir. Böylece ekonomik kaynaklar en verimli yolda kullanılmış olurlar (Heywood, 1998: 53). Rekabet fiyatların tekil şahıslar tarafından belirlenmesini önleyerek fiyatları dengede tutar. Kâr maksimizasyonu amacıyla yeni ürünlerin üretilmesine olanak sağlanır ve böylece piyasada ciddi bir ürün zenginliği oluşur (Türkkan, 1999: 257–268). Rekabet ortamı ihtisaslaşmayı beraberinde getirir. Böyle bir durumda herkes en iyi bildiği işi yapar. Bu sayede kötüler elimine olur ve bir nevi adalet sağlanır (Hayek, 2004: 135,150–151).

Liberal ekonomide yani kapitalizmde, rekabet sonucu gelir dağılımında farklılıklar meydana gelebilir. Liberalizm bunu normal bir durum olarak görür. Çünkü liberalizmde ‘‘tam eşitlik’’ diye bir şey yoktur. Liberalizme göre, eşitlik sadece insanlara fırsat eşitliği tanınmasıdır. Fırsat eşitliği sağlandıktan sonra bireyler özgür iradeleriyle kendi yeteneklerini(meritocracy) kullanarak ve çalışarak bu eşitliği kendi lehlerine bozabilirler (Heywood, 1998: 33–34). Modern liberaller bu konuda klasik liberallere katılmazlar. Onlara göre, gelir dağılımının çok aşırı derecede eşitsiz olduğu toplumlarda devlet yeniden dağıtımcı politikalarla bu duruma müdahale

edebilir (Ibid., 34–35). Tabi bu görüş farklılığı modern liberallerin kapitalizmden vazgeçtiği ve tam eşitlik fikrini savunduğu anlamına gelmez. Çünkü liberalizm bir bütün olarak kapitalizmi benimser ve kesinlikle tam eşitlik fikrine itibar etmez. Genel olarak liberalizme göre artık değer yani zenginlik kolektif ve toplumsal bir değer değil, bireysel çabalar sonucu elde edilmiş ve dolayısıyla iyeliğinin de bireysel olacağı bir değerdir (Rand, 1999: 217–218).

Kapitalizm sadece ekonomik hayat üzerinde fonksiyonları ve sonuçları olan bir süreç değildir. Kapitalizm bir yandan ekonomik faaliyetler aracılığıyla bireylerin sosyal hayata katılımını sağlayan ve onları toplumsallaştıran bir fonksiyona sahiptir (Raynaud, 2003: 538). Beri yandan kapitalizm ekonomik ve siyasal gücün aynı merkezde toplanmasını önleyerek siyasal yönden otoriter ve totaliter yönetimlerin ortaya çıkmasını engelleyerek daha özgürlükçü bir siyasal düzenin realizasyonuna olanak sağlar (Hayek, 2004: 193).

Kapitalizmin en uç örneği laissez faire kapitalizmidir. Laissez faire tipi kapitalizmin en belirgin özelliği devlet müdahalesine hiçbir şekilde onay vermemesidir. Laissez faire özellikle klasik liberaller ve liberteryanler tarafından benimsenir.

Kapitalizmin daha ılımlı bir uygulaması ise 1929 büyük ekonomik buhrandan sonra ortaya çıkan Keynesyenizmdir. Modern liberallerin benimsediği Keynesyenizm devletin ekonomide aktif olarak görülmesine onay verir.

Son tahlilde her iki kapitalizm türü de kesinlikle ‘‘planlama’’ nosyonuna dayanan bir ekonomik modeli ön görmezler ve bireysel hak ve özgürlüklerden ödün vermezler.

4. KENDİLİĞİNDEN DOĞAN DÜZEN

Liberalizmin en belirgin özelliklerinden birisi de kendiliğinden doğan bir sosyal düzen nosyonudur. Liberal gelenek içindeki rasyonel ve anti-rasyonel bütün yazarlarda ve teorisyenlerde bu durum gözlemlenebilir. David Hume'un ''anti-rasyonalist'' felsefesi, Adam Smith'in ''görünmez el'' mekanizması ve Herbert Spencer'in ''Sosyal Darwinizm'' teorisi bu durumun yansımalarıdırlar (Yayla, 2002: 184–185). Hayek, liberalizmin tek değişmez kaidesinin kendiliğinden doğan düzen olduğunu dile getirerek bu durumu özellikle vurgulamaktadır (Hayek, 2004: 22).

Kendiliğinden doğan düzen nosyonunun temelinde; beşerî ilişkilerde akla sınır koyma ve aklı sosyal bir düzenin oluşmasında belirleyici faktör olmaktan çıkarma fikri vardır. Buna göre, akıl tamamıyla herkesi mutlu edecek mükemmel bir sosyal düzen oluşturamaz. Çünkü aklın fonksiyonları sınırlıdır ve hiçbir akıl son derece kompleks olan hayatı çözemez ve onu düzene sokacak bütüncül bir plan yapamaz (Ibid., 67).

Sosyal hayata yön veren kurallar bir aklın bütüncül bir planlaması sonucunda değil insanlığın yüzyıllar süren deneyim ve alışkanlıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Sosyal hayata yön veren bu kurallar yazılı olmayan genel kurallardırlar ve yazılı olan kurallar da bu yazılı olmayan genel kuralların birer yansımasıdırlar (Yayla, 2002: 130).

Liberalizmin anti-rasyonalist karakterli kendiliğinden doğan düzen nosyonu kesinlikle liberalizmin anti-rasyonalist bir paradigma olduğu anlamına gelmez. Bilakis liberalizm son derece rasyonalist bir teoridir. Fakat liberalizm toplumsal bir rasyonalizmden değil bireysel bir rasyonalizmden bahsetmektedir. Liberalizm

insanların rasyonel varlıklar olduğunu ileri sürer. Buna göre insanlar düşünebilen ve yaratıcı olabilen varlıklardır. Onlar kendileri için neyin iyi olduğunu bulabilirler ve bunu realize edebilirler. Onların dışarından bir yol göstericiye ihtiyaçları yoktur (Heywood, 1998: 31). Herkesin rasyonalizmi kendine göredir. Bir kimse kendi rasyonalizmine göre başka insanları rasyonel olmaya zorlayamaz (Yayla, 2002: 188). Bu fikir liberalizmin temel taşlarından birisi olan ‘‘paternalizm’’ karşıtlığının en büyük dayanak noktasıdır (Heywood, 1998: 31).

‘‘Soyut, genel, herkese eşit olarak uygulanan ve çok çeşitli amaçlara hizmet ettikleri için amaçsız diyebileceğimiz yasalar’’(Yumer, 1999: 163)ın geçerli olduğu kendiliğinden doğan düzen, üst bir otoritenin direktifleri sonucunda değil, bireylerin özgür ve gönüllü aktiviteleri sonucunda işleyen bir mekanizmadır (Hayek, 2004: 82–83). Bu toplumsal düzende; bireysel olarak her bireyin kendisi için en iyisi olanı bulması ve bunu gerçekleştirebilmesi şansı ortaya çıkar. Ayrıca toplumsal olarak; tasarlanmış bir düzenleme ile elde edilebileceğinden daha fazla verim elde etme sonucu ortaya çıkar (Hayek, 1999: 172–173).

Netice itibariyle, bireylerin kendi hallerine bırakıldığı ve özgürlüklerin kısıtlanmadığı bir ortamda kendiliğinden doğan düzen ortaya çıkar ve bu durum herkes için en iyi ve en arzu edilir sonucu doğurur (Yayla, 2002: 185).

5. SINIRLI DEVLET

Devlet, en genel şekliyle belirli bir toprak bütünü üzerinde egemenliğin sağlanması ve egemenliği sağlayan gücün meşru zorlama gücünü tekelinde bulundurması olarak tanımlanır (Heywood, 1998: 338; Yayla, 2004: 68). Bünyesinde

barındırdığı ‘‘zor kullanma’’ hakkı ve tekeli nedeniyle liberalizm genelde siyasete, özelde ise devlete karşı mesafeli ve şüpheli bir duruş sergiler (Yayla, 2002: 201).

Liberalizmin devlete karşı olan bu mesafeli tutumu hiçbir zaman için liberalizmin devlete tamamen karşı olduğu anlamına gelmez. Aksine liberalizm anarşizmden farklı olarak devleti gerekli görür ve devletin varlığının faydalarını göz ardı etmez (Mises, 2005: 17). Dolayısıyla, liberalizmde tartışma konusu olan devletin varlığının gerekliliği değil, devletin yapısı ve sınırıdır.

Klasik Liberalizm ‘‘gerekli şeytan (necessary evil)’’ olarak gördüğü devleti ciddi bir şekilde sınırlar ve minimal bir devlet tasavvurunda bulunur. Liberalizme göre, ancak devlet bizim özgürlüğümüzü kötü niyetli kişilerin saldırısından koruyabilir. Aynı şekilde başkalarının özgürlüğü de ancak devlet tarafından bizim kötü niyetli saldırılarımızdan korunabilir, bundan dolayı devlet gereklidir (Heywood, 1998: 38).

Locke siyasal iktidarın yani devletin gerekliliğini şu şekilde dile getirir; ‘‘insan, doğa durumunun bütün ayrıcalıklarına rağmen, içinde kaldığı sürece, aslında kötü bir durumda olduğundan, hızla topluma doğru yönelir…[Çünkü]…Her insanın başkalarının saldırılarına karşı sahip olduğu cezalandırma iktidarının düzensiz ve belirsiz kullanımı dolayısıyla maruz kaldığı rahatsızlıklar, insanları hükümetin yasaları altında bir korunak elde etmeye ve orada mülkiyetlerinin korunmasını amaçlamaya zorlar. İnsanların her birini, bünyesine memnuniyetle, kendi tekil cezalandırma iktidarını, aralarından atanacak birine kullanılmak üzere bıraktıran ya da topluluğun kuralları ya da bu amaçla, insanlar tarafından yetkilendirilmiş olanlar üzerinde anlaşmayı sağlan şey budur. Hem hükümetlerin ve toplumların kökenlerine ilişkin hakkı ve doğuşu nedenini, hem de yasama ve yürütme iktidarının her ikisinde

kökenlerine ilişkin hakkı ve doğuş nedenini bunun içinde buluruz'' (Locke, 2004: 105).

Locke'un sözlerinden anlaşıldığı üzere, liberalizm devleti insanların hak ve özgürlüklerinin korunması konusunda gerekli görür. Devletin meşruluğunun ve varlık sebebinin bizatihi bu hak ve özgürlükler olması nedeniyle devletin hareket sınırları da bu hak ve özgürlüklerin korunması konusundadır. Liberalizm bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması dışında devlete herhangi bir misyon yüklemez. Bilakis devletin bu koruma işlevi haricinde hiçbir şekilde bireylere müdahale etmemesini savunur. Çünkü devletin kendi alanı dışına çıkarak bireylere müdahale etmesi, öncelikle bireysel gelişimi engellemek gibi onlarca zararlı ve istenmeyen sonucu ortaya çıkarır (Bkz., Humboldt, 2004: 87–117).

Liberalizm, devletin gerekliliğinin ve insanların hak ve özgürlüklerinin korunması için sağladığı faydaların yanında ''sınırlandırılmamış'' bir devletin yine insanların hak ve özgürlüklerine en büyük zararı verebilecek bir ''şeytan'' olduğunu savunur. Bu sebepten dolayı liberalizm, devleti ciddi derecede sınırlandırır ve kontrol altında tutmaya çalışır. Çünkü güçlü bir devletin bireysel hak ve özgürlükleri ilga etmeyeceğinin hiçbir garantisi yoktur.

Liberalizm devleti hukuk yoluyla sınırlar. Buna göre hak ve özgürlüklerin en büyük garantörü hukuktur. Hukuk olmadan hak ve özgürlükler olmaz ve hukuk haricinde devleti sınırlandıracak hiçbir mekanizma yoktur (Heywood, 1998: 38). Liberallerin devleti sınırlandırmak için kullandıkları en etkin hukuki yol ve metin ''anayasa'' dır. Anayasa ile devletin hareket sahası, devletin kuruluş aşamasında belirlenir, ''kuvvetler ayrılığı'' ilkesiyle devletin kendi içinde güçler dağıtılır ve böylece devletin bireylerin sahasına girmesi engellenir. Bu şekilde devletin aşırı

güçlenerek bireylerin hak ve özgürlüklerine karşı bir tehdit olması olasılığı bertaraf edilir (Bkz., Tocqueville, 1994).

Son tahlilde, Locke'un ''nightwatchman (gece bekçisi)'' metaforuyla (Heywood, 1998: 47) anlamlandırılan devlet; liberaller için bireysel hak ve özgürlükleri koruyan, vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıkların çözümünü tarafsız bir hakem olarak sağlayan ve mutlak suretle hukuk yoluyla kontrol altında tutulması gereken bir araçtır.

II. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Yeni Toplumsal Hareketler kavramı ilk defa Karl Warner Brand tarafından Alman dilinde kullanılmaya başlanmıştır (Önder, 2003a: 35). ''Bu kavram esas olarak, 1970'lerden itibaren ortaya çıkan ekoloji hareketini, yeni feminist hareketi, nükleer karşıtı etkinlikleri, barış hareketlerini, azınlık hareketlerini ve yerel özerklik hareketlerini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır'' (Ibid.).

Her ne kadar 1970'li yıllarda ortaya çıktığı kabul edilse de, yeni toplumsal hareketlerin başlangıç noktasını 1960'lı yılların başına hatta daha ötelere kadar götüren yazarlar da vardır. Bunlardan bir kısmı, başlangıç noktasını 1960'lı yılların başında ortaya çıkan ve genel olarak savaş karşıtlığı ve doğa sevgisi gibi kavramlarla hareket eden ''hippiliğe'' dayandırırlar (Şimşek, 1993: 18–19). Diğer kısmı ise başlangıç noktasını 19.yy sonunda ortaya çıkan ve 1848 devrimleri olarak bilinen işçi ayaklanmalarına dayandırmaktadırlar (Önder, 2003a: 34).

Yeni toplumsal hareketler konusunda yazılmış bütün kitaplar 68 kuşağı olarak bilinen ‘‘öğrenci hareketlerinin’’ bu toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında rol sahibi olduğu ve onları müspet ya da menfi yönde etkilediği konusunda hemfikirdirler. ‘‘…1968’in mirası, elbette zıtlıklar içeriyor. Öğrenci ayaklanmaları… kültürel ve kimlik politikasının, cins ayrımı, ırk ve cinsiyet politikalarının, ekoloji ve özerklik hareketlerinin artan önemini haber vermişti’’ (Hebdige, 1995: 88). ‘‘…68 hareketi içindeki bazı şiddet unsurlarının, yeşil düşünce [yeni toplumsal hareketler] ile bağdaşmayacağını da belirtmek gerekir. Bu nedenle yeşil hareketi [yeni toplumsal hareketler] 68 hareketiyle özdeşleştirmek yerine, kazandıkları deneyimlerle rafine olmuş 68 kuşağıyla özdeşleştirmek herhalde daha doğru olur’’ (Şimşek, 1993: 19).

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere yeni toplumsal hareketler ve onun içinde tasavvur edilen alternatif hareketler konusunda çalışmış olan hemen her yazar, kendi dünya görüşüne göre yeni toplumsal hareketleri bir şekilde 68 kuşağıyla ilişkilendirmiştirler.

A. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİN ARDINDAKİ ETMENLER

Yeni toplumsal hareketlerin ardında yatan ve onları gün yüzüne çıkaran etmenlerin neler olduğuna baktığımızda karşımıza iki farklı faktör nüvesi çıkmaktadır. Bunları yapısal faktörler ve fonksiyonel(pragmatik) faktörler olarak adlandırabiliriz. Elbette ki her iki etmen grubu birbirinden bağımsız değildir. Birbirlerini etkilemiş ve tetiklemiştirler. Fakat bunların iki gruba ayrılarak incelenmesi, konunun anlaşılır bir şekilde çözümlenmesi bakımından elzemdir.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında rol oynayan etmenlerin yapısal boyutunda özellikle, insanlığın doğayı ve çevreyi tahakküm altına almasını meşru gören aydınlanma çağının değerleri ve bilimsel temelli kurum ve kuruluşlarına romantik bir karşı koyuş nosyonu vardır (Dickens, 2004: 240). Burada önemli olan nokta, insanların çevresel ve sosyal her türlü bozulmayı aydınlanma çağının yarattığı değerlerle ilişkilendirmesi ve bu sebepten dolayı aydınlanma çağına ve onun değerlerine karşı radikal bir kopuşu talep etmeleridir. Çevresel ve doğal tahribatın özellikle aydınlanma çağının yarattığı değer yargılarıyla yani moderniteyle ilişkilendirilmesinin en önemli sebebi ‘‘modern doğa görüşü(nün) insan ile doğa arasındaki organik bütünlüğü parçalama(sı)dır’’ (Önder, 2003a: 23). Modern doğa görüşü ile birlikte insanlığın gözündeki ‘‘kutsiyetini’’ kaybeden doğa mekanik bir hammadde kaynağına dönüşmüştür. Bu da insanların doğayı hoyratça sömürmesine ve dolayısıyla çevresel tahribatın ortaya çıkmasına yol açmıştır (Ibid., 23–24).

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında rol oynayan yapısal etmenlerden bir diğeri de teknolojik gelişmeler ve bunların beraberinde getirdiği karşı konulmaz sosyal değişimlerdir. Buna göre, teknolojik gelişmeler bilginin insanlar arasında kolayca paylaşıldığı bir ortam yaratmıştır. Bu sıradan bir bilgi paylaşımı durumunun ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Bu durum fiziki sınırlar göz ardı edilerek, karşılıklı olarak insanlar arasında her türlü bilginin paylaşımını ve bunun sonucu olarak bir ağı yani bir bağlantılılığı ifade etmektedir (Dickens, 2004: 240). Bu karşılıklı bağlantılılık durumu, sosyal hayatı ve sosyal ilişkiye giriş formunu değiştirmiştir. Ortaya çıkan sosyal değişim, sosyal hayatı fiziki bir bağlılık durumundan fikri bir bağlılık durumuna taşımıştır (Ibid., 241). Yeni toplumsal hareketler de bu değişen sosyal hayatın politik yansıması olarak görülebilir. Bir

sonraki konuda değinilecek olan yeni toplumsal hareketlerin özellikleri bu görüşü teyit etmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında rol oynayan en önemli fonksiyonel (pratik- pragmatik) faktör çevresel bozulma ve kirlenmedir. Temelde çevrenin kendisini yenileyebilme yeteneğinin çok üzerinde kullanılması ve sömürülmesi nedeniyle ortaya çıkan, gittikçe insan hayatına zarar verir hale gelen çevresel bozulma ve tahribat (Keleş ve Hamamcı, 2005: 25) insanların zihninde çevrenin artık geri dönülmez bir şekilde yok edildiği izlemini yaratmıştır. Medya, bilim insanları, uluslararası kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar, baskı grupları ve sıradan insanlar eldeki mevcut bilimsel verilere dayanarak bu duruma karşı dünya genelinde bir bilinç oluşturmak için eylemlerde bulunmuşlardır (Dickens, 2004: 240). Çevrenin geri dönülmez bir şekilde tahrip olduğuna olan inanç, bu konuda bir farkındalık yaratmak için yapılan kampanyalar ve çevresel bozulmanın gözle görülen örnekleri, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasını ciddi derecede etkilemiş ve tetiklemiştir.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında rol oynayan bir diğer fonksiyonel(pragmatik-pratik) etmen ise gün geçtikçe daha da şiddetli bir şekilde yüzleşilen ‘‘sosyal adaletsizlik’’tir. Özellikle 1960’li yıllardan sonra gittikçe artan bir şekilde bozulan gelir dengesi toplum içinde sosyal adaletsizliğe yol açmıştır. Hem yeni toplumsal hareketler hem de liberalizm gibi klasik siyasal ideolojilerin yeni jenerasyon savunucuları sosyal adaletsizliğe dikkat çekmiş ve bu konuyu siyasal ajandalarına ağırlıklı olarak dâhil etmişlerdir (Dickens, 2004: 238; Heywood, 1998: 55–56). Dolayısıyla, sosyal adaletsizliğin giderilmesi için klasik ideolojilerden

ümidini kesen büyük halk kitlelerinin yeni toplumsal hareketlere ümit bağladığı söylenebilir.

Bunların haricinde, özellikle 1970'li yılların başında yaşanan Arap-İsrail savaşının sebep olduğu petrol krizi nedeniyle katmerleşen ekonomik buhran ve bu ekonomik buhranın yol açtığı yoksulluk yeni toplumsal hareketlerin doğuşunu önemli ölçüde arttırmıştır.

Kısaca 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik bunalımlar ve bu ekonomik bunalımları aşma konusunda girilen siyasal bunalımlar (Kaya, 1988: 10) ile halkın yükselen yeni taleplerini karşılamada ve sorunları çözmede etkisiz kalan klasik siyasal paradigma ve yöntemler yeni toplumsal hareketlerin yeşermesinde önemli ölçüde yer tutan fonksiyonel(pratik-pragmatik) etmenlerdirler (Önder, 2003a: 39).

B. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER ve YENİ SİYASET

Yeni toplumsal hareketler konusu ile ilgili literatüre göre yeni toplumsal hareketlerin yeni siyasetinin üç ana unsuru olduğu söylenebilir. Bu konuda yazılmış olan eserlerin hemen hepsi farklı anlatımlarla da olsa aynı üç ana unsura dikkat çekmektedirler. Bunlar toplumsal çatışma alanı ve amaç, örgütlenme formu ve eylem biçimleri olarak gruplandırılabilir (Scott, 1990'den aktaran; Carter, 2001: 87).

Yeni toplumsal hareketlerin amaçladıkları hedefler maddi hayata yönelik olmaktan ziyade manevi hayata yöneliktirler. Alain Touraine'nin ifadesiyle ''…şeylerin idaresinden, insanların yönetimine'' (Touraine, 2002: 272) geçişi amaçlamaktadırlar. Bu durum ise bize yeni toplumsal hareketlerin toplumsal mücadele alanını, ekonomik ve bölüşüm ile ilgili maddi alandan kişisel, kültürel,

ahlâkî ve manevi alana kaydırdığını göstermektedir. ‘‘Artık söz konusu olan, üretim araçlarının yönetimi için çatışmak değildir’’ (Ibid., 274). ‘‘Yeni başkaldırı… yaşamı değiştirmeyi, insan haklarını… kişisel bir yaşam tarzı ve öyküsünü özgürce seçme hakkını savunmayı amaçlar’’ (Ibid., 275).

Yeni toplumsal hareketler manevi dünya ile ilgili unsurların realizasyonunu amaçlar ve toplumsal çatışma alanını maddi değerlerden manevi değerlere taşır. Bu amaçlarıyla tutarlı olarak yeni toplumsal hareketler siyasi iktidarı ele geçirmek için mücadele etmezler. Yeni toplumsal hareketler bunun yerine ‘‘öz yönetimi’’ ve ‘‘iç demokrasiyi’’ amaçlarlar (Ibid., 276).

Yeni toplumsal hareketlerin örgütlenme formları anti-bürokratik ve anti-hiyerarşiktir (Dickens, 2004: 239). ‘‘Onlar için örgütsel biçim bir araç olmanın ötesinde bir amaçtır… Örgütsel yapısı itibariyle bir mesaj olan hareket, değişim hedefinin pratiğini sergilemekte ve toplumsal işleyişin egemen biçimi dışında farklı bir seçeneğin olabilirliğini anlatmaktadır’’ (Önder, 2003a: 69–70). Örgütlenmeye katılım klasik anlamda üyelik tarzında değildir. Gayri resmi, kesintili ve eşitlikçi bir katılım mevcuttur. Böylelikle örgütlenmeye ya da etkinliğe katılanlar ideolojik ya da örgütsel bir amaçla bir araya gelmiş olan bir kitleden daha çok aynı tanımlanmış amaç için bir araya gelmiş bir kitle görünümündedirler (Ibid., 77–78).

Yeni toplumsal hareketlerin hem eylem biçimleri hem de eylemleri için seçtikleri zeminler eski hareketlerden farklıdır. Eski tip hareketler eylemlerini meşru ve resmi politik mecralarda ve önceden belirlenmiş formlarda yaparken, yeni toplumsal hareketler eylem mecralarını resmi alanlardan gayri resmi alanlara taşımaktadırlar. Yeni toplumsal hareketler sokak gösterileri, protesto mitingleri gibi spontane eylem biçimlerini kullanırlar. Ayrıca onların eylem mecraları da

parlamento gibi resmi alanlardan ziyade sokakta yani sivil toplumun içindedir (Carter, 2001: 87).

Sosyal bilimciler, yeni toplumsal hareketlerin ‘‘yeniliği’’ üzerinde tam bir mutabakata ulaşamamışlardır. İdeolojik bir bütünlüğe ve bütüncül bir değişim programına sahip olmayan, Melucci'nin ifadesiyle, eski kültürel ve toplumsal kodlara karşı ‘‘sembolik’’ bir karşı çıkış (Melucci, 1991: 57) olan yeni toplumsal hareketlerin yeniliği üzerinde mutabakata varılan noktalar ise, onların örgütlenme ve eylemsellik biçimleriyle mücadele alanlarının farklılığıdır.

Liberalizme göre, yeni toplumsal hareketler ‘‘eski tip toplumun sınıf temelinde oluşan hareketlerinden farklı oluşlarıyla, eylem biçimleriyle ve gündeme taşıdıkları konularla yenidirler’’ (Kaya, 1988: 10). Dolayısıyla, liberalizm yeni toplumsal hareketleri başlı başına yeni bir paradigma olarak tanımlamamaktadır. Liberalizm yeni toplumsal hareketleri teknolojik ve bilimsel gelişmeler nedeniyle değişen toplumsal formasyonun bir sonucu olarak görmektedir. Buna göre, değişen toplumsal formasyon artık post-materyalist değerlere vurgu yapmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin gündeme taşıdıkları konular işte bu post-materyalist değerleri önemseyen toplumsal formasyonun bir isteğinden ibarettir. Sonuç itibariyle, sanayi ötesi toplum sahip olduğu dinamikle bu yeni toplumsal hareketler tarafından gündeme getirilen konularla ilgilenecek ve bunları birer sorun olmaktan çıkaracaktır. Böylelikle yeni toplumsal hareketler uzun vadede işlevini kaybedecek ve toplumun içinde çözülerek nihayete erecektir (Ibid.).

III. ALTERNATİF SİYASAL BİR YAPILANMA OLARAK ÇEVRECİ HAREKET

Çevreci hareket[3] Giddens'e göre, daha yakın bir tarihte önem kazanmasından ve yeni toplumsal risklere vurgu yapmasından dolayı barış hareketiyle birlikte ''yeni'' vurgulamasını hak eden yegâne yeni toplumsal hareketlerdendir (Giddens, 1994: 143–144' den aktaran; Önder, 2003a: 43).

Bir önceki başlıkta da denildiği üzere, çevreci hareketi de bünyesinde barındıran yeni toplumsal hareketler, yeni değerler, yeni kültürler ve yeni toplumsal formlar oluşturmayı amaçlamaktadırlar (Dickens, 2004: 238). Bu motivasyon en temel ifadesiyle yeni toplumsal hareketlerin eski topluma bir alternatif olma çabasında olduğunu ortaya koymaktadır.

Giddens'in da belirttiği gibi yeni vasfını en çok hak eden çevreci hareket, hem göstermiş olduğu yüksek siyasallaşma seviyesi hem de siyasallaşma sürecindeki yeni toplumsal hareketler için bir örnek teşkil etmesi nedeniyle, yeni toplumsal hareketler içinde özel bir konuma sahip olmakta ve klasik siyasal hareketlere karşı alternatif siyasal bir yapılanma olarak ortaya çıkmaktadır (Önder, 2003a: 1).

[3] Çevreci hareket, Ekoloji hareketi, Ekolojizm, Yeşiller, Yeşil hareket, Çevrecilik, Çevreci ideoloji gibi kavramlar ve isimler çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Bu çalışmada ''Çevreci Hareket, Çevrecilik ve Çevreci İdeoloji'' terimlerinin kullanılması tercih edilmiştir. Bu tercihin nedenlerine ''Giriş'' kısmında değinilmiştir. Dolayısıyla, yapılan alıntılamalarda yukarıda adları sıralanan kavramlar, alıntılamanın konusuna ve bütünlüğüne uygun olarak Çevreci Hareket, Çevrecilik ve Çevreci İdeoloji olarak değiştirilerek kullanılacaktır.

‘‘Ekoloji hareketi[çevreci hareket], doğa ekseninde tarihin yeniden okunması olarak değerlendirilebilir. Bu yeniden okuma girişimi, ekoloji hareketini [çevreci hareketi] alternatif bir ‘‘toplumsal proje’’ konumuna yükseltmekte, deyim yerindeyse toplumsal hayatın bütününü kuşatan önermelere sahip yeni bir paradigmayı, yeni bir dünya görüşünü ortaya çıkarmaktadır’’ (Ibid.).

A. ÇEVRECİ HAREKETİN ORTAYA ÇIKMASI ve SİYASALLAŞMASI

Çevreci hareketin alternatif bir siyasal yapılanma olarak gündeme gelmesi ve çevrenin siyasal bir yapılanmanın başlangıç, merkez ve hareket noktası olarak kabul edilmesi, ilk olarak 1970’li yıllarda yeni toplumsal hareketler akımıyla birlikte ortaya çıkmıştır (Carter, 2004: 91–92). Siyasallaşmanın formal olarak en üst noktası olan partileşme süreci çevreci hareket içinde 1970’li yılların başında ortaya çıkmıştır. Dünyanın ilk yeşil partisi (green party) 1972 yılında Yeni Zelanda’da kurulmuştur (Connelly and Smith, 2001: 71). Ertesi yıl İngiltere de kurulan ‘‘Ekoloji Partisi’’ 1986 yılında adını Yeşil Parti olarak değiştirmiştir (Porritt, 1989: 18). İzleyen yıllarda Avrupa’nın birçok ülkesinde yeşil partiler kurulmuş ve nihayetinde siyasal arenada en etkili olan Alman Yeşiller Partisi (Die Grünen) 1980 yılında kurulmuştur (Bora, 1988: 60). Türkiye’de de bir türevi bulunan yeşil partilerin birbirlerinden farklılıkları mevcuttur ve siyasal arenadaki etkinlikleri değişik düzeydedir. Yeşil partilerin kendi aralarındaki farklılıklar ve siyasal alandaki etkinlikleri bu çalışmanın konusu dışındadır. Burada önemli olan nokta, çevre hassasiyetiyle hareket eden ve

genel olarak çevreci hareket içinde görülen siyasal yapılanmaların ve siyasal partilerin mevcudiyetidir.

Çevreci hareketi alternatif siyasal bir yapılanma olarak ortaya çıkaran etkenler, bir önceki kısımda değinilen ve yeni toplumsal hareketleri ortaya çıkaran etkenlerle büyük paralellikler göstermektedir. Dolayısıyla, yeni toplumsal hareketlerin doğuşunda rol oynayan, çevresel yıkım ve onu meşrulaştıran aydınlanma çağı değerlerine karşı koyuş, teknolojik gelişmeler nedeniyle değişen ve başkalaşan toplumsal yapı ve onun sonuçları, sosyal adaletsizlik, ekonomik bunalımlar ve temsiliyet sorunu gibi faktörler çevreci hareketin de ortaya çıkmasında ve siyasallaşmasında rol oynamıştır.

Hülasa, çevreci hareketin ortaya çıkmasında ve siyasallaşmasında genel olarak en ciddi rolü oynayan etkenin çevresel tahribat ve çevre hassasiyeti olduğu söylenebilir. Çevresel yıkım ve çevre hassasiyeti ile hareket etme nosyonu sadece çevreci hareketin ortaya çıkmasında rol oynamamıştır. Bu nosyon aynı zamanda klasik çevre korumacılığın da yegâne motivasyonudur ve çok daha eski zamanlarda tarih sahnesine çıkmıştır. Ormanlardan ağaç kesilmesini yasaklayan ve şehirlere lâleler diktiren Osmanlı padişahlarının hareketleri (Şimşek, 1993: 16), Batı Avrupa'da 17.yy da görülen romantik nitelikli doğal güzellikleri korumayı amaçlayan dernek ve kulüp şeklindeki topluluklar (Önder, 2003a: 91) bu durumun en sıradan örnekleri olarak görülebilirler.

Fakat bu durum kesinlikle ‘‘çevreci hareket’’ ile ‘‘çevre korumacılığın’’ aynı şeyler olduğu anlamına gelmez. Her ne kadar her ikisinin de başlangıç noktası genel olarak çevre hassasiyeti olarak kabul edilse de varmak istedikleri sonuç, kullandıkları yöntem ve muhtevaları bakımından aralarında ciddi farklılıklar vardır.

B. ÇEVRECİLİĞİN ÇEVRE KORUMACILIKTAN FARKI

Çevreciliğin, çevre korumacılıktan en önemli ve yegâne farkı; çevreciliğin müstakil bir siyasal ideoloji ve hareket olması ya da olma çabası içinde bulunmasıdır. Buna karşın çevre korumacılığının böyle bir iddiasının bulunmamasıdır.

Çevre korumacılık, mevcut toplumsal paradigmayı benimser ve bu paradigmada radikal bir değişim gerçekleştirmek gibi bir motivasyona sahip değildir. Çevre korumacılık kendi amaçları doğrultusunda küçük ve pragmatik değişiklikler talep etmektedir. Bu taleplerin baskı grubu, dernek, vakıf v.s gibi mevcut paradigmanın izin verdiği formal yollarla dile getirir ve gerçekleştirmeye çalışır (Porritt, 1989: 19–20).

Çevre korumacılık, Marksizm, Liberalizm, Anarşizm, gibi ideolojilere kolayca eklemlenebilmektedir. Çevre sorunsalını eklemlendiği paradigmanın kurulu değer yargılarına göre ele almakta ve bunlara uygun yöntemler izleyerek çözüm geliştirme çabasındadır. Yani çevre korumacılık var olan siyasal ideolojilerin çevre konularını kapsamlarına alması olarak değerlendirilebilir (Çoban, 2002: 3).

Çevrecilik, çevre korumacılığın aksine mevcut sosyal ve siyasal paradigmada ve insanın insan dışı dünyayla olan ilişkilerinde radikal bir değişiklik talep etmektedir (Dobson, 2001: 2). Var olan mevcut yapıdan bu denli bir radikal kopuşu ve değişikliği gerçekleştirmeye çalışmak ancak siyasal bir mücadeleyle olur. Dolayısıyla, çevreciliğin en basit tabir ile siyasal bir proje olduğu savunulabilir. Köklü ve radikal bir motivasyonu olan siyasal bir projenin de müstakil bir ideolojiye sahip olması gerektiği kabul edilmesi gereken bir diğer noktadır. Çünkü mevcut olandan bu şekilde bir kopuşu sağlamak için mevcut olanın yerine yenisini koymak

gereklidir. Yerleştirilmeye çalışılan yeni değer yargıları toplumu her yönüyle tatmin edebilme gücüne sahip olmalıdır. Bir toplumu her yönüyle tatmin edebilecek ve kuşatabilecek yegâne siyasal fikirler ve projeler bütünü de ancak bir ideoloji olabilir. Başka türlü ancak küçük çaplı değişiklikler sağlanabilir. Bu denli ve radikal bir değişiklik sağlanamaz. Dolayısıyla, çevreciliğin motivasyonuna uygun olarak bir ideolojiye sahip olduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde de değinildiği üzere, ideoloji siyasal eylem için zemin teşkil eden ve yandaşlarını harekete çağıran kendi içinde az ya da çok bir tutarlılığa sahip olan fikirler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Heywood, 1998: 12). İdeolojinin bu tanımı dikkate alındığında çevreciliğin, çevre korumacılıktan farklı olarak çevre sorunsalını yapısal bir mesele olarak ele aldığı ve onu çözmek için siyasal bir proje ve siyasal bir eylem ön gördüğü savunulabilir. Diğer taraftan çevre korumacılık, çevre sorunsalını eklemlendiği siyasal paradigmaya ve onun değer yargılarına bağımlı bir mesele olarak ele almakta ve çevre sorunsalının çözümünü bir takım pragmatik eylemlerde aramaktadır. Burada bahse konu olan nokta, hangi yaklaşımın daha iyi olduğu değil; birisinin bütünlüklü bir ideolojiye dayandığı, diğerinin dayanmadığıdır. Çevreciliğin, çevre korumacılıktan farklı olarak bir ideoloji olduğunu gösteren bir diğer nokta ise; çevre korumacılığın sadece çevre konusuyla ilgilenmesi ve onu çözüme kavuşturmaya çalışmasına karşın, çevreciliğin bir ideolojide olması gereken asgarî özelliklerden birsi olan hayatın bütün alanlarıyla ilgilenmesidir. Netice itibariyle, çevreciliğin bileşenlerinin belirli bir siyasal proje için eklemlenmesi ve sadece çevre için değil çevre temelinde ekonomik, kültürel v.s gibi konularla ilgilenmesi ve onlara çözüm önerileri geliştirmeye çalışması (Çoban, 2002: 7,9) bu durumun bir yansıması ve kanıtıdır.

C. ÇEVRECİLİK VE SİYASET

Bir önceki başlık altında değinildiği üzere çevrecilik müstakil bir siyasal ideolojidir. Adından da anlaşılacağı üzere çevreci ideolojisi çevre hassasiyeti üzerine bina edilmiştir. Dolayısıyla çevreci ideolojinin toplumsal hayatı bütün yönleriyle çevre ekseninde yeniden dönüştürmeye çalıştığı söylenebilir. Çevreci ideoloji, çevre-merkezcilik, insan-merkezciliğin eleştirisi, büyümenin sınırlandırılması, endüstriyalizmin eleştirisi, nüfusun azaltılması gibi unsurlara sahiptir. Çevreci ideolojinin bu unsurları genel olarak çevreye yaklaşım, insanın insan-dışı dünyayla ilişkileri ve çevresel politikalarla ilgilidir. Bu unsurlar çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

Çalışmanın bu kısmında çevreciliğin siyasal yaklaşımına ve siyaset tarzına değinilecektir. Kendilerini klasik sağ-sol ideolojik spektrumda dahi konumlandırmayan ve ‘‘ne sağ ne de sol’’ olduklarını iddia eden çevreciler, siyaset yapma tarzlarıyla da farklı olduklarını dile getirmektedirler (Çoban, 2002: 3; Heywood, 1998: 266). Dolayısıyla, onların bu siyaset yapma tarzları da onların diğer ideolojilerden bir farklılıkları olarak ortaya çıkmakta ve onların ideolojisinin bir bileşeni haline gelmektedir. Bu sebepten dolayı çevreciliğin siyaset yapma tarzına değinilmesi elzem olmaktadır.

Çevreciliğin siyasal yaklaşımının en önemli bileşeni siyasal talepler konusundadır. Çevreciler ‘‘ bireysel tercihlere yaptıkları vurgu bağlamında, siyasal çatışmanın ekseninde bir kaymaya yol açarak toplumsal sınıflara dayalı geleneksel çatışma modelini değişikliğe uğratmaktadırlar’’ (Önder, 2003a: 130). Çevrecilik bu noktada, bireysel olanı öncelediği ve dile getirdiği için liberalizmle uyumludur. Çünkü liberalizmde de sınıf temelli bir siyasal talepten ziyade birey temelli bir

siyasal talep söz konusudur ve liberalizmin bütün ilkeleri bireyi öncelemektedir. En önemli liberal prensiplerden birisi olan ve bu çalışmanın ilk sayfalarında bireycilik başlığı altında detaylıca tartışılan bireycilik prensibi bu konunun en büyük örneğidir. Tabi burada liberalizmin sınıfsal temelli olduğu ve özellikle burjuva sınıfının amaçları ve çıkarları için siyasal mücadele verdiği eleştirileri ortaya çıkmaktadır. Liberalizm bu eleştiriye şu cevabı vermektedir: Liberalizm yalnızca küçük bir sınıfın ya da azınlığın mutluluğu için mücadele etmez (Mises, 2005: xviii). Liberalizm bütün insanlığın mutluluğu için mücadele eder (Ibid., xxiii). Çünkü liberalizm bireycilik prensibinin gereği olarak insanlar arası ayrım gözetmeksizin sadece bireyleri ve bireysel olanı önemser. Dolayısıyla, liberalizm bünyesinde yer alan bu güçlü bireycilik nosyonu, onun sınıf temelli değil birey temelli siyaset yaptığını ortaya koymaktadır.

Çevreci ideolojinin siyaset yapma formunun en belirgin özelliği; siyasal faaliyetlerini formal yapıların ve kurumların dışına çıkarmaya çalışmasıdır. Buna göre, siyaset yapma yeri resmi alanlardan çıkarılmakta ve halk kitlelerinin içine taşınmaktadır. Biçimsel olarak siyasalarını parlamento gibi resmi kürsülerde yapmamaktadırlar. Bunun yerine siyasal faaliyetlerini farklı ve alternatif mitingler ve panellerle yapmaktadırlar (Dickens, 2004: 239). Bu tip bir siyaset yapma formu klasik modern siyasal hayatın resmi kurum ve kuruluşlarını es geçme anlamına gelmekte ve çevreciliğin aydınlanma çağı değerlerini erozyona uğratma motivasyonuyla uyumlu gözükmektedir. Fakat böyle bir siyasal formasyonun hayata geçebilmesi yapısal olarak modern politik sistemin tamamen değiştirilmesini gerekli kılmaktadır. Oysaki günümüzün globalleşen dünyasında bu durum çok da mümkün gözükmemektedir. Çünkü globalleşen dünyada özellikle uluslararası arenada siyaset

ve karar alma süreci bu modern hayattan esinlenerek oluşturulmuş kurumlar aracılığıyla yapılmaktadır. Avrupa Birliği projesi bunun en anlamalı örneğidir. Avrupa Birliğinin resmi kurumlarının ortadan kaldırıldığı bir durumda geriye Avrupa Birliği adına çok az şey kalmaktadır. Çünkü Avrupa Birliği kurumları sayesinde var olabilen bir yapıdır (Christiansen, 2001: 501–506). Aynı örnekleme Birleşmiş Milletler için de geçerlidir. United Nations Environmental Programme (UNEP) gibi resmi ve formal bir kurumun ortadan kaldırılması Birleşmiş Milletlerin çevre politikalarını tamamen sahipsiz bırakabilir (Greene, 2001: 390–393). Çevrecilik gibi küresel bazda bir takım siyasal açılımlar arayan bir ideoloji için resmi ve formal kuruluşların ortadan kaldırılması çok fazla anlamlı ve işlevsel görünmemektedir.

Meseleye liberal bir bakış açısıyla bakıldığında, liberalizmin siyaset yapma formu olarak ısrarla üzerinde durduğu bir biçimin var olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü liberal ideolojide siyaset yapma tarzı çevreciliğin aksine ideolojik bir unsur değildir. Liberalizm için siyaset yapma tarzı daha çok pratik ve pragmatik açılardan önem arz etmektedir. Dolayısıyla, siyaset yapma tarzı liberalizm için bireylerin hak ve özgürlüklerine sağladığı veya sağlayacağı pratik ve pragmatik faydanın artması veya azalması yönünde değiştirilebilir bir yapıdır. Liberalizm için önemli; olan hangi biçimde yapılıyor olursa olsun, yapılan siyasetin çalışmanın birinci bölümünde değinilen bireycilik, özgürlük, kapitalizm v.s gibi liberal prensiplere zarar vermemesidir. Dolayısıyla, liberalizm, çevreciliğin yukarıda değinilen alternatif bir siyaset yapma tarzı geliştirmesine liberal prensiplere zarar vermediği sürece bir itirazda bulunmaz.

Çevrecilik örgütsel bazda klasik üyelik tarzı örgütlenme formunu reddeder. Çevrecilere göre örgütlenme gönüllülük esasına göre olmalıdır. Örgütlenme tarzları

lokal düzeyden merkezi düzeye doğru gitmektedir; örgütün merkezden yönetilmesine ve hiyerarşiye karşıdırlar (Önder, 2003a: 135). Yerel bazda ise öz yönetimler oluşturmaya çalışırlar. Merkezi yönetimde görev alacak kişilerin gönüllük esasına göre belirlenmesini savunurlar. Merkezde yönetici olacak kişilerin herhangi bir ücret talep etmeden çalışması esası vardır. Merkezi yöneticiler rotasyon usulüne göre değişecektir ve yerel örgütler sürekli olarak merkezi örgütü denetleyecektirler (Ibid., 137–138). Kuşkusuz bu durum beraberinde zorluklar getirmektedir. Çünkü günümüz dünyasında insanların kendi özel işlerini bir tarafa bırakıp bir örgütün yönetimini karşılıksız olarak yapması çok mümkün görünmemektedir. Ayrıca rotasyon usulüne göre yapılacak değişiklikler sorun çıkarabilir. Çünkü rotasyonun belirlenmesi ve uygulanması merkezde bulunacak sürekli bir denetimle sağlanabilir, çevreciler ise merkezde bulunan sürekli bir otoriteye karşıdırlar. Tabi yukarıda bahsedilen zorlukların var olması demek bu tip bir örgütlenme tarzının olamayacağı anlamına gelmez. Kuşkusuz teori ve pratik arasında her zaman için uyuşmazlıklar ve zorluklar vardır. Çevreciliğin örgütlenme formunun içerdiği bu zorlukların neler olduğu ve nasıl aşılacağı bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Burada bahse konu olan nokta, bu tip bir örgütlenme tarzının liberal bir perspektiften nasıl ele alındığıdır. Öncelikli olarak liberalizmin örgütlenme nosyonuna karşı genel olarak mesafeli bir yaklaşım sergilediğini belirtmek gereklidir. Çünkü örgütlenme beraberinde kolektif bir yapılanmayı getirir. Oysaki liberalizm her türlü kolektif yapılanmayı bireyin hak ve özgürlüklerine karşı potansiyel bir tehlike olarak görme eğilimindedir. Çünkü kolektif yapılar bünyelerinde yer alan insanların ya da üyelerinin bireysel davranma özgürlüklerini törpüleyebilme potansiyeline ve dolayısıyla, bireyi tahakküm altına alma gücüne sahiptirler. Ayrıca kolektif yapılarda bireyler önceliklerini kaybetmekte

onların yerine kolektif yapının kendisi ve onun çıkarları öncelikli olmaktadır (Hayek, 2004: 190–194). Bu durum ise her zaman için bireyleri önceleyen liberal bireyciliğe tezat oluşturmaktadır.

Liberalizmde örgütlenmenin biçimi çok önemli değildir. Önemli olan, örgütlenmenin zorla olmaması; gönüllü olmasıdır. Çevreciliğin tasavvur ettiği gevşek ve gönüllülük esasına göre şekillenen örgütlenme formu liberalizme bir tezat oluşturmaz. Çalışmanın önceki sayfalarında tartışılan kendiliğinden doğan düzen prensibi çevreciliğin bu örgütlenme tarzını destekler niteliktedir. Buna göre, liberalizm siyasal, sosyal, özel, ekonomik v.s her türlü beşerî ilişkinin gönüllülük esasına göre yapılmasını savunmaktadır. Çünkü liberalizme göre, sadece gönüllü iş birliği bireysel realizasyonu, bireysel özgürlüğü ve herkesi mutlu edebilecek toplumsal sonuçları sağlayabilir. Ayrıca çevreciliğin örgütlenme tarzındaki anti-otoriter ve anti-hiyerarşik öğeler bu uyumluluğu pekiştirmektedir. Liberalizm özgürlük prensibi gereği her türlü otoriter ve hiyerarşik yapılanmayı reddeder. Çünkü hiyerarşi ve otorite bireylerin hak ve özgürlüklerine en büyük tehdidi oluşturmaktadır.

Çevrecilik otoriteyi reddeder. Bunun yerine âdem-i merkeziyetçi yani decentral bir doğrudan demokrasiyi savunur (Alman Yeşiller Partisi, 1988: 259–260). Bu şekilde klasik siyaset formasyonunda karar alma sürecine katılma şansı bulamayanları bu sürece dâhil etmeye ve siyaseti tabana yaymaya çalışır (Türkiye Yeşiller Partisi, 2008: 7). Çevrecilik halk oylamaları gibi doğrudan demokrasi uygulamalarıyla halkın siyasal karar alma sürecine doğrudan katılımını amaçlar (Alman Yeşiller Partisi, 1988: 260; Türkiye Yeşiller Partisi, 2008: 7). Doğrudan demokrasi uygulamalarının en sıkıntılı noktalarından birisi; doğrudan demokrasinin

işlerlik kazanabilmesi ve gerçek anlamda bir doğrudan demokrasi uygulaması olabilmesi için gerekli olan, halkın siyasal hayata katılımının sağlanamaması riskidir. Çünkü günümüz insanının siyasete pek fazla ilgi göstermediği ve kendi özel işleriyle ilgilendiği bilinen bir gerçektir.

Liberalizm genel olarak demokrasiye ve özelde ise doğrudan demokrasiye şüpheli bir şekilde yaklaşmaktadır. Liberallere göre demokrasi bireysel hak ve özgürlüklere bir tehlike olma potansiyeline sahiptir. Çünkü demokratik yöntemlerle yönetime gelen çoğunluk yönetimde olmayan azınlığın temel hak ve özgürlüklerini ilga edebilir ve onları baskı altına alabilir (Heywood, 1998: 43). Bunun için liberaller demokrasiyi sınırlandırmaya ve kontrol altına almaya çalışırlar (Ibid.). Liberalizm, ‘‘liberal demokrasi’’ olarak adlandırılan; yöneten ile yönetilenler arasındaki ayrımın belirgin olduğu, rekabetçi seçimlere dayanan, çoğulcu bir temsili demokrasi anlayışına sahiptir (Ibid., 46). Liberalizmin temsili demokrasi anlayışında, yönetenler ile yönetilenler arasında belirgin bir ayrım olmasının nedeni; yönetici sınıfının hesap verebilir olmasının sağlanmaya çalışılmasıdır. Bu şekilde yöneten ile yönetilenler ayrışırlar. Böylece, yürütme erkini demokrasiyle kazanan yönetici sınıfı yönetilenlerin temel hak ve özgürlüklerini ilga edemez. Çünkü yönetici olan kişi bellidir ve çoğulcu bir ortam var olduğu için yani alternatifleri var olduğu için seçimle değiştirilebilme olanağı mevcuttur. Bu durum yönetici üstünde bir baskı oluşturarak onun temel hak ve özgürlükleri ihlal etmemesini sağlar. Bunun karşı tarafında yani doğrudan demokrasi uygulamasında yöneten ile yönetilenler arasındaki ayrım silikleşir (Yayla, 2004: 62–64). Kimin yönetici kimin yönetilen olduğu belirsizleşir. Çünkü siyasal karar alma süreci halk tarafından yapılır. Bu durum ise çoğunluğun azınlığı tahakküm altına almasına neden olabilir. Üstelik

ortada cezalandırılacak ve hesap sorulacak bir yönetici sınıfı da yoktur. Bu durumda bir yetki karmaşası meydana gelir. Çünkü kimin yönetici kimin yönetilen olduğu açık değildir. Bu durum liberalizmin sınırlı devlet ilkesine aykırıdır. Çünkü sınırlı devlet ilkesinin gereği olarak yöneticiler ile yönetilenlerin sınırları ve yetkileri belli olmalıdır. Ancak bu şekilde devlet sınırlanır ve bireylerin özel alanına girmesi önlenir.

Çevrecilik küresel ve bireysel değerleri ön plana çıkarmakta, yerel bazda ise mahallî cemaatlere vurgu yapmaktadır (Önder, 2003a: 139). Çevreciliğin bu motivasyonunu asıl amacı; insanların daha küçük çaplı mahallî cemaatler şeklinde yaşamasını sağlamaktır. Bu şekilde, toplumsal ve ekonomik ihtiyaçların yerel bazda karşılanması sağlanır. Böylece insanlar çevre üzerinde ciddi tahribatlar yaratan merkezi ve geniş çaplı ekonomik örgütlenmelerden kaçınmış olurlar ve çevreyi tahrip etmezler. (Dobson, 1999: 244). Bu söylev bütün geniş çaplı ekonomik yapılanmaları merkezi ve çevre üzerinde tahribata yol açtığı gerekçesiyle mahkûm ettiği için sorunludur. İlerleyen sayfalarda çevresel politikalar konusunda tartışılacağı üzere, her geniş çaplı ekonomik yapılanma merkezi değildir ve çevreye zarar vermez. Bu söylevin bir diğer sorunlu tarafı ise; insanları kendi iradeleri dışında bir takım amaçlar uğruna, küçük çaplı mahalli cemaatler şeklinde yaşamaya özendirmek gibi önceden belirlenmiş bir şekilde yönlendirmeye çalışmasıdır. Oysaki liberalizmde önemli olan bireylerin kendi özgür iradeleriyle istedikleri şekilde hareket etmeleridir. Öte yandan bu söylev bünyesinde bir kolektif yapı yaratma arzusu gütmektedir. Çünkü insanları bireysel değil de küçük cemaatler şeklinde yaşamaya ve ihtiyaçlarını bölgesel bir temelde karşılamaya kanalize etmektedir. Bu şekil bir yapılanma bireylerin cemaat içinde eritilmesine ve bireylerin ihtiyaçlarının mahallî tutulduğu

için sınırlı kalmasına neden olabilecek mahiyettedir. Çünkü ihtiyaçların karşılanması mahallî tutulduğu için ihtiyaçlarda bir sınırlılık vardır. Oysaki asıl önemli olan herhangi bir sınırlama yapılmadan ihtiyaçlarda bir zenginliğin yaratılmasıdır. Çünkü ihtiyaçlar bireyseldir, mahallî değil. Aynı şekilde seçme özgürlüğü de bireysel olmalıdır. Kısıtlı ihtiyaç kısıtlı seçimi beraberinde getirir.

Ayrıca bireysel olan ile mahalli olan arasında ki ilişki de muallâktadır ve hangisinin öncelikli olacağı belirsizdir. Çünkü bir yandan bireycilik diğer yandan bölgesellik birlikte ön plana çıkartıldığında bölgesel cemaatlerin aldığı kararlara bireyin katılımı zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum cemaatin bireyi tahakküm altına alabilmesine olanak sağlanmakta ve bu yönüyle de Rousseau'nun genel irade anlayışına benzemektedir. Genel irade anlayışına göre; eğer cemaat bir karar almış ise bireyin bu karara mutlak suretle riayet etmesi gereklidir. Çünkü bu karar bireyin mutluluğu içindir. Buna uymayan birey bu kararın onun mutluluğu için alındığının farkında değildir. Birey bir şekilde bunun farkına vardırılmalıdır (Rousseau, 2002: 366). Bu durum bireycilik, sınırlı devlet anlayışı ve bireylerin hak ve özgürlüklerine ters düşmektedir. Çünkü paternalist[4] politikanın bir yansımasıdır.

Çevreciler post-materyalist, manevi unsurlara (tepkisel, reformist, spontane, planlama karşıtlığı) vurgu yapar. Abraham Masslow tarafından geliştirilen Post-

[4] Paternalizm: ''Baba ile çocuğu arasında olduğu varsayılan ilişkideki gibi, siyasi iktidarın, kendi başlarının çaresine bakamazlarmış gibi, vatandaşlarının iyiliğine olacak şekilde hareket etmesi. Paternalizm yurttaşları ergin ve özerk olarak görmediği, kendi iradelerine aykırı olsa bile onlar adına hareket etmeyi uygun gördüğü için otoriteryen bir doktrindir'' (Yayla, 2004: 193).

materyalizm, (Heywood, 1998: 281) doğa ile tam uyum, alternatif yaşam tarzları, kendi kendine yeterlilik, kendini realize etmek gibi değerleri yüceltir. Post-materyalizm ahlâk ile yakından ilişkilidir; siyasal eşitlik hayvan hakları gibi değerleri ön plana çıkarır. Post-materyalizm politikayı ve politik değerleri ekonomik gelişmişlik ekseninde ele alır. Buna göre eğer insanların kaynakları kendilerine göre uyarlama lüksü yoksa o zaman insanlar kendilerini kaynaklara göre uyarlamalıdırlar. Böylece mutluluğu doğal kaynaklardan bağımsızlaştırarak mutlu olabilirler. Çevreciliğin bu post-materyalist düşünce tarzı stoa felsefesine benzemektedir. Stoa felsefesi de mutluluğun maddi dünya dışında aranmasını salık vermektedir (Ağaoğulları, 2002: 424). Çevrecilik bu yönüyle maddi unsurların insan dünyasındaki yerini hafife almaktadır. Maddi dünya ve ekonomik hayat yaşantının son derece önemli bir kısmını teşkil eder. Ayrıca maddi hayat mutluluğun önemli unsurlarından birisidir. Çünkü yaşamın maddi bir boyutu vardır ve insanların maddi ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçları karşılayabilmek mutluluk vericidir. Maddi ihtiyaçların karşılanmadığı bir yerde mutluluğu yakalamak çok zordur. Öte yandan maddi hayat, bireysel özgürlükle de ilişkilidir. İnsanların materyal ihtiyaçlarını karşılayamadıkları bir yerde onların özgürlüğünden bahsedilemez. Çünkü yaşamak için insanlar maddiyata ihtiyaç duyarlar. Bu maddi ihtiyaçları karşılama şansına sahip olamamak ve bunları başkasından beklemek özgürlüğü tehdit eder. Çünkü maddi vasıtaları karşılayan kişiyle bir bağımlılık ilişkisi ortaya çıkar. Bu durumda insanlar başkasına bağımlı olarak yaşarlar ve özgürlüklerini kaybederler (Hayek, 2004: 125–127).

Çevrecilik iktidarı ele geçirmeyi amaçlamaz onların amacı; yurttaş inisiyatiflerine dayalı yeni bir siyasi anlayış geliştirmektir (Şimşek, 1993: 20).

Dolayısıyla, çevrecilik iktidarı bir hükümranlık erkinin kazanılması mücadelesi olarak değil bir kimlik kazanma mücadelesi ve kimliği meşrulaştırma mücadelesi olarak görür (Önder, 2003a: 130–131). Çevreciliğin bu söylevi kulağa hoş gelse de günümüz siyasal yapılanması içinde pek mümkün görünmemektedir. Çünkü siyaset[5] tanımı gereği içerisinde iktidar nosyonunu barındırır. Dolayısıyla, siyasal mücadeleye dâhil olmak ister istemez beraberinde iktidara ortak olma ya da iktidarı amaçlama sonucunu getirmektedir. Nitekim Alman Yeşiller Partisinin iktidar ortağı olması bu durumun en belirgin örneğidir (Carter, 2001: 111). Dolayısıyla çevreci hareketin siyasal mücadeleye dâhil olduktan sonra bir şekilde iktidara bulaştığı ve onu amaçladığı söylenebilir. Tabi gerçeklik ile teori arasında daima farklılık vardır. Gerçek hayatta durum böyle diye çevreciliğin teorik olarak iktidarı amaçladığı söylenemez.

Çevrecilikte devlet konusunda derinlikli bir seçilmeme yoktur. Ama çevrecilerin güçlü ve merkezi bir devlete karşı olduklarını biliyoruz. Güçlü ve merkezi bir devlet yerine öz yönetimci yapıları savunurlar (Alman Yeşiller Partisi, 1988a: 259–260). Çalışmanın sınırlı devlet başlığı altında tartışıldığı üzere liberalizm için devlet, piyasanın oluşmadığı yerlerde piyasayı oluşturmak gibi bir takım düzenleyici işlevleri olan ve insanların temel hak ve özgürlüklerini garanti altına alan bir kurumdur. Liberalizm aşırı güçlü bir devleti, insanların bireysel özgürlüğü için olabilecek en büyük tehlikelerden birisi olarak görür. Onun için liberalizm

[5] Siyasetin birçok tanımlaması vardır. Genellikle devlet ve hükümet kurumlarıyla ilgili bir aktivitedir. Bir grup insan adına karar alma sureci ve bu karar alma sürecinde karar alan taraf olabilmek için yapılan mücadele (bkz., Heywood, 1998: 336; Yayla, 2004: 216–218).

olabildiğince kurallara bağlı ve sınırlı bir devlet anlayışına sahiptir. Onun haricinde liberalizm için devletin şekilsel olarak bir önemi yoktur. Liberalizm de güçlü bir devlete karşı olduğu için güçlü ve merkezi bir devlet yerine daha yerel ve daha küçük yapıları tercih eder. Bu bağlamda çevreciliğin devletle ilgili söylevleri liberalizmle bir uyum içerisindedir. Fakat liberalizmle uyumlu olan devlet bireysel hakları tehdit etmeyen ve bireyi cemaat içinde silikleştirmeyen bir devlettir. Çevreciliğin öz yönetimsel yapıları bu şartları taşımadığı sürece her ne kadar da yerel ve küçük olsalar da liberalizm tarafından reddedilirler.

Çevreci hareketin ideolojisinde belirleyici olan bir takım ilkeler vardır. Bu ilkeler çevreci hareketin ne tür değer yargıları oluşturduğunu ve bunlar ışığında ne tür bir sosyal ve siyasal yapılanmayı hedeflediğini ortaya koymaktadır. Toplumdan topluma ve ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte bu ilkeler genel itibariyle paraleldirler.

Bunlar, doğaya uyum, sürdürülebilirlik, küresel mücadele, erkek egemenliğin reddi, feminizm ve cins eşitliği, doğrudan ve katılımcı demokrasi, yerellik, adli paylaşım, özgür yaşam çeşitliliğin korunması ve çeşitliliğe saygı, sosyal adalet ve fırsat eşitliği, şiddet karşıtlığı, merkezden yönetilmeme, kişisel ve küresel sorumluluk, toplum temelli ekonomiler ve ekonomik adalet (bkz., Türkiye Yeşiller Partisi, 2008: 6–7; Alman Yeşiller Partisi, 1988a: 255–268).

I. ÇEVRESEL ETİK

Çevre terimi uzun yıllar boyunca insanlık tarafından gündelik, sosyal, siyasal ve akademik hayatta kullanılagelmiştir. Çevre teriminin bu kadar geniş bir alanda kullanılması, çevre terimiyle neyin kast edilmek istendiğini zenginleştirmiş ve karmaşıklaştırmıştır. Dolayısıyla, çevre teriminin hangi anlamda kullanıldığının, tamamen onu kullanan kişinin normatif değerlerine bağlı olduğu söylenebilir (Barry, 1999: 6).

Yaşamın hemen her boyutunda kullanılması nedeniyle çevrenin tanımı ya da kast ettiği anlam çok geniş bir yelpazeyi bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla çevre, en geniş anlamıyla insanın, insanlık âlemiyle ve insan dışı canlı ve cansız varlıklarla olan karşılıklı etkileşimi ve iletişimi olarak tanımlanabilir (Keleş ve Hamamcı, 2005: 32). Bu tanımlamadan yola çıkıldığında, çevrenin insanlığın bütün hayatını kapsadığı ve bütün hayatının geçtiği ve geçmesi için gerekli olan fiziki ve manevi ortam olduğu sonucuna varılmaktadır.

Çevre-insan ilişkileri insanlığın yeryüzünde var olduğu ilk günden itibaren başlamıştır. Fakat günümüz kuşağının ilk defa bu denli ciddi çevresel problemlerle karşılaşması ve insanın ilk defa sahip olduğu güçle çevreyi tamamen yok edebilme olanağına sahip olması çevre sorunsalını, sosyal ve siyasal hayatta gündemin üst sıralarına taşımış ve daha görünür hale getirmiştir (Barry, 1999: 1). Bu durum siyasal teorilerin çevre ve çevre sorunsalına nasıl yaklaştıkları sorusunu ortaya çıkarmaktadır.

Siyasal teorilerin çevreye nasıl yaklaştıklarını anlatmaya dair türlü sınıflandırmalar ve çözümlemeler yapılmıştır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 258).

O'Riordan ve Stenmark tarafından yapılan çalışmalarda ve onların çalışmalarının genişletilerek ulaşılan çalışmalarda siyasal teorilerin çevreye yaklaşımı genel olarak o teorinin çevresel etiği göz önüne alınarak çözümlenmektedir (O'Riordan, 1976: iv-v; Stenmark, 2002: 139-vd; aktaran, Keleş ve Hamamcı, 2005: 258; Şahin, 2003: 113).

Elbette ki bir siyasal teorinin içinde yer alan farklı yaklaşımlar, çevre yaklaşımında aynı siyasal teori içinde farklılıklara yol açabilmektedir. Ama bir siyasal teorinin bünyesinde var olan farklı yaklaşımlar, çevresel etik konusunda kesinlikle birbirlerinden radikal bir şekilde farklılık göstermezler. Misal, klasik liberalizm sadece mevcut kuşağı dikkate alan insan-merkezci çevresel etiği savunurken, modern liberalizm gelecek kuşakları da hesaba katan ''yeni'' insan-merkezciliği savunur. Bu farklılıklarına karşın kesinlikle her iki liberalizm türü de insan-merkezciliği tamamıyla yok saymaz (Şahin, 2003: 115). Aynı şekilde; sahip oldukları bütün farklılıklara rağmen hiçbir çevreci hareket çevre-merkezci bir çevresel etikten vazgeçmez.

Dolayısıyla, bu çalışmanın konusuna uygun olarak liberal bir bakışla çevreciliğin çevresel etiği dikkate alınarak çevre sorunsalına yaklaşım çözümlenmeye çalışılacaktır. Çevresel etik, çevrecilerin çevre ile ilgili bütün konularda (çevrenin kavranması, çevre insan ve çevre toplum ilişkileri, çevresel politikalar) takip ettikleri yolun önemli bir belirleyicisidir.

Çevreci ideolojinin, çevresel etiğinin liberal bir bakışla çözümlenebilmesi için öncelikle, çevresel etik konularında liberalizmin anlaşılması gerekmektedir. Bunun için öncelikle liberal çevresel etik çalışılacaktır. Daha sonra çalışmanın birinci

bölümünde tartışılan liberal prensipler ve bu bölümde değinilen liberal çevresel etik etrafında çevreci ideolojinin çevresel etiği tartışılacaktır.

A. İNSAN MERKEZCİLİK (ANTHROPOCENTRİSM)

Liberalizm, kelime anlamı olarak Latin dilindeki "Liber" kelimesinden türetilmiş, herhangi bir sınıfa bağlı olmayan ve sosyal yönden hareket serbestîsine sahip olan insanları tanımlamak için kullanılmıştır (Heywood, 1998: 24).

Liberalizmin etimolojik manasındaki sınıfsız ve sosyal yönden mobilizasyon serbestîsine sahip olan birey fikrinden anlaşılabileceği gibi, liberalizm temele insanları yani bireyleri koyan ve bireylerin temel hak ve özgülüklerine büyük bir kutsiyet atfeden bir ideolojidir. Özellikle yaşam, özgürlük ve mülkiyet liberalizmin insanlar için en kutsal saydığı üç temel haktır. Bu durumun çevre konularına yansıması liberalizm bünyesinde insan-merkezci bir çevresel etiğin meydana gelmesidir.

İnsan-merkezcilik yani anthropocentrism, insanı, tüm değerlerin referans kaynağı olarak kabul etme, evrendeki tüm varlık ve bunlar arasındaki ilişkilerin, insanın bilgi, çıkar ve eğilimleri doğrultusunda kavranması, adlandırılması ve değerlendirilmesi anlayışı olarak tanımlanmaktadır (Demir ve Acar, 1998: 26). Tanımından da anlaşılacağı üzere insan-merkezcilik, insanı evrendeki diğer bütün varlıkların üstünde görür ve geri kalan her şeyi insanı merkeze alarak ve insana göre değerlendirir ve anlamlandırır. Çünkü insan-merkezci anlayış yalnızca insanı ahlâkî değere haiz bir varlık olarak görür (Des Jardins, 2006: 46). Dolayısıyla, eğer insan ahlâkî değere sahip yegâne varlıksa, ahlâkî değere sahip olmayan diğer varlıklar

(çevre, hayvanlar v.s) doğal olarak ondan daha aşağıda yer almaktadırlar ve onlar ahlâkî değere sahip olan varlığın hizmetinde olmalıdırlar. Buna göre, insan ve insanın çıkarı başlı başına bir son yani amaçtır. Diğer varlıklarda bireyin amacı için ancak birer araçtırlar. Bu noktada meselenin içine "değerlilik" kavramı girmektedir. Yani insanın mı daha değerli olduğu, insan-dışı varlıkların mı daha değerli olduğu, ya da her ikisinin de aynı değere mi sahip olduğu, soruları belirmektedir. Bu sorulara çok farklı cevaplar verilebilir. Çünkü değerlilik tamamen kişinin normatif değerlerine bağlıdır ve objektif bir açıklaması yoktur (Wissenburg, 1998: 92).

Genel olarak iki farklı değer tanımlaması yapılmaktadır. Bunlardan birincisi özsel(intrinsic) yani amaç değerdir. Amaç değer anlayışına göre, eğer bir şey kendiliğinden ve kendi başına değerliyse ve başka değerler için bir araç olmayacaksa ve bir araç derecesine indirilmeyecek derecede değerliyse o şey bir amaç değerdir.

İkincisi ise, içsel(inherent) yani araç değerdir. Araç değer anlayışına göre, eğer bir şey başlı başına değerli değilse ve onu değerli yapan şey amaç(intrinsic) değere göre belirleniyorsa o şey araç değerdir (Ünder, 1996: 59).

Kuşkusuz bu her iki değer anlayışının hangi şeye atfedileceği o atfı yapan kişinin sübjektif anlayışına bağlıdır. İnsan-merkezcilik, amaç değeri sadece insana atfeder. İnsan haricindeki diğer tüm varlıkları insanın hizmetindeki birer araç değer olarak görür. Dolayısıyla, insan-merkezci anlayışın insanı amaç değer, çevre ve çevresel unsurları da insanın hizmetinde olan araç değerler olarak gördüğü söylenebilir.

İnsanı amaç değer olarak lanse eden insan-merkezciliğin kökenlerini tek tanrılı dinlerde, rasyonalist felsefi teoride ve aydınlanma çağı siyasal teorilerinde görmek mümkündür.

Semavi dinlere göre "tanrı, insanı kendisinin dünyadaki yansıması olarak yaratmış, hatta kendi meleklerini insana secde etmeye çağırmıştır" (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 59). Dolayısıyla, "insan bütün canlıların en değerlisidir ve doğadaki bütün zenginlikler, bu değerli varlığın hizmetine verilmiştir'' (Ibid.).

Kur'an-ı Kerim'de Mülk suresi, ayet 15: ''Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Öyleyse yerin sırtlarında dolaşın, Allah'ın verdiği rızıklardan yiyin; sonunda dönüş O'nadır''.

Nahl suresi, ayet 21: "Geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı sizin istifadenize vermiştir. Yıldızlar da O'nun buyruğuna boyun eğmiştir. Bunlarda, aklenden kimseler için dersler vardır".

Nahl suresi, ayet 13: "Yeryüzünde rengârenk şeyleri de sizin için yaratmıştır. Bunda öğüt alan kimseler için ibret vardır" (aktaran; Keleş ve Hamamcı, 2005: 255–256) ifadeleri yer almaktadır.

Kitabı Mukaddes'te Tekvin, 1.26: " ve Allah dedi. Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve sığırlara ve bütün yeryüzüne ve yerde süren her şeye hâkim olsun".

Tekvin, 1.28: "Semereli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun ve onu tabii kılın" (aktaran; Ünder, 1996: 145–146) ifadeleri yer almaktadır.

Yukarıda hem Kur'an-ı Kerim den hem de Kitab-ı Mukaddesten yapılan alıntılamalardan da anlaşılacağı üzere semavi dinler insan-merkezci bir çevresel etiği öngörürler ve insanı yaratılanların en değerlisi yani "amaç değer" olarak sunarlar.

Rasyonalist felsefi teori üstün varlık olma durumunu ve amaç değer kavramını sadece ahlâklı varlıklara ait bir olgu olarak kabul eder. Buna göre, sadece ahlâklı varlıklar evrendeki en üstün yaratık olabilirler ve sadece ahlâk sahibi olan varlıklar başlı başına birer amaç değer olabilirler. Rasyonalist teoriye göre, ahlâklı olmanın yegâne şartı akıl sahibi olmaktır. Dolayısıyla, sadece akıl sahibi varlıklar ahlâk sahibi olabilirler. Buna göre, akıl sahibi bir varlık sadece akıl sahibi bir varlığa karşı sorumluluk ve haklara sahip olabilir. Ve ancak akıl sahibi varlıkların ahlâklı davranması beklenir. Bunun haricinde akıl sahibi olmayan varlıklardan ahlâklı davranmaları beklenmez ve akıl sahibi varlıkların akıl sahibi olmayan varlıklara karşı doğrudan ahlâkî bir sorumluluğu olamaz (Ünder, 1996: 63–64). Bu durumda akıl sahibi yegâne varlık olan insan diğer varlıkların en üst noktasında yer almakta ve akıl sahibi olmayan varlıklar üstünde her türlü tasarruf hakkına sahip olmaktadır.

Rasyonalist felsefi teoride akıl sahibi yegâne varlık olan insanın, hiyerarşik olarak diğer bütün canlıların üstünde konumlandırılmasını en belirgin haliyle Aristoteles'in sınıflandırmasında görürüz. Aristoteles'e göre, hiyerarşik olarak en üstün canlı insanlardır. Onlardan sonra hayvanlar ve bitkiler gelir. Hiyerarşik olarak her üstün sınıf kendisinden sonra gelen sınıf için amaçsal değerdedir. Ve her varlık sınıfı yukarıdan-aşağıya bir biri için araçsal değerdedir (Ağaoğulları, 2002: 330).

Rasyonalist felsefi teorinin bir diğer temsilcisi olan ve liberal bireyciliğin kurucusu sayılan Kant için de ahlâklılık akıl sahibi olmakla kazanılan bir yetidir. Kant'a göre, "İnsan ve genel olarak her akıl sahibi varlık, kendisi amaç olarak vardır.

Var oluşları bizim istememize göre değil de, doğaya dayanan varlıkların, akıl sahibi olmayan varlıklar olunca, yine de araç olarak ancak göreli bir değeri vardır, bu yüzden onlara şeyler denir, oysa akıl sahibi varlıklara kişiler denir" (Kant, 2002: 45). Buna göre, insan akıl sahibi olduğu için en üstün varlıktır. Diğer varlıklar onun aracı olarak vardırlar ve diğer varlıkları değerli kılan onların insan için birer araç olmalarıdır.

Descartes, insanı da kapsayacak şekilde madde ve ruhu (dualism) bir birinden ayırmıştır. İnsan bedeni de dâhil olmak üzere ruhun haricindeki bütün nesnelerin mekanik bir yapıda çalıştığını ileri sürmüştür. Bilim ile bu mekanik yapının çözümlenebileceğini savunmuştur. Descartes bu şekilde doğayı "ulvî" bir varlık olmaktan çıkarmış bir makineye çevirmiştir. Bu durumda, insanların bu makineyi çözümlemelerine ve diledikleri şekilde onu kullanmalarına ve ona hâkim olmalarına olanak sağlamıştır. Çünkü bir kere insanın gözünde herhangi bir şeyin kutsallığı ve ulvîliği yitirildiyse insanın ona saygı duyması ve onu tahrip etmemesini beklemek nafiledir. Descartes doğayı mekanik bir varlığa indirgemenin yanında insanı da bu doğaya hüküm edecek yegâne varlık olarak görmüştür. Ona göre, hem ruh hem de akıl sadece insanda vardır. Dolayısıyla insan bütün varlıkların ne üstünde yer alır ve ancak insan, aklı sayesinde doğayı çözümleyip ona hâkim olabilir (Ünder, 1996: 41–43).

Rasyonalist ekolun çevre ve insana bakışını genel olarak özetleyecek olursak; insanı akıl sahibi varlık olarak ahlâk toplumunun yegâne üyesi olarak görmektedir. Dolayısıyla, insan diğer varlıkların üstünde konumlandırmaktadır. İnsan amaç değer, diğer varlıklar da insanın kullanımına sunulan araç değer olarak kabul edilmektedir.

Modern siyasal teorilerde de insana birincil önem verilmekte diğer çevresel unsurlar ikincil derecede kalmaktadır. Bu bağlamda liberalizmin kurucusu sayılan Locke, çevreyi teorisini meşhurlaştırmak için bir araç değer olarak kullanan ilk siyasal teorisyendir (Barry, 1999: 53–54).

Locke'a göre, "dünyayı insanlara ortaklaşa vermiş bulunan Tanrı, onlara aynı zamanda dünyayı, yaşamın en iyi olanaklarını ve refahı sağlayacak biçimde kullanmaya yönelik aklı da vermiştir. Yeryüzü ve yeryüzündeki her şey, insana varlığını sürdürmek ve rahatlığını sağlamak için verilmiştir… Doğal durumda bulunmalarından dolayı, hiç kimse bunların herhangi biri (çevresel kaynakların) üzerinde diğer insanları dışlayacak biçimde asli ve özel hükümranlığa sahip değildir" (Locke, 2004: 26). "Yeryüzü ve diğer bütün ast yaratıklar insanların tümüne ortaklaşa biçimde ait olmasına rağmen, her insan kendi kişisi üzerinde bir mülkiyete sahiptir. Bu mülkiyette, kişinin kendisinden başka hiç kimsenin herhangi bir hakkı yoktur… Şu halde, insanın, doğanın kendisine verdiği ve onda bıraktığı şeyleri, emeğini katarak ve kendi özüne ait olan şeyleri karıştırarak… bu şeyleri kişinin mülkiyeti yapar. Bu şey içine emek eklemlenerek ortak doğa durumundan çıkarıldığından, diğer insanların müşterek hakkı bu şeyden dışlanmış olmaktadır'' (Ibid., 26–27). "Tanrı dünyayı insanlara müşterek olarak vermiştir. Ancak Tanrı, dünyayı insanlara yararları ve dünyadan elde edebilecekleri yaşam kolaylıkları için vermiştir. Dolayısıyla Tanrı'nın, dünyanın sürekli olarak müşterek ve işlenmemiş olarak kalmasını kastettiği varsayılamaz" (Ibid., 31).

Söylevlerinden de anlaşılacağı üzere Locke doğayı tamamen insanların hizmetine sunar ve bunu da Tanrı ile meşrulaştırır. Ona göre insanların çevre üstünde öyle bir kullanım hakkı vardır ki "state of nature" yani üstün bir siyasi otoritenin

olmadığı durumda dahi hiç kimse bir başkasını çevreyi kullanma hakkından alıkoyamaz. Locke insanların çevresel kaynakları emeklerini katarak kendi özel mülkiyetlerine alabileceklerini savunur. Ve bu şekilde diğer insanların bir kişinin özel mülkiyetine dokunmayacağını ileri sürer ve bu mülkiyet hakkını kutsal bir hak olarak addeder. Locke'a göre, insanların Tanrı tarafından onlara sunulan doğayı paylaşmaları ve kullanmaları gerekmektedir. Çünkü Tanrı o doğayı kulları kullansın diye yaratmıştır. Yani onun varlık nedeni insanlara araç olmasıdır. Aksi halde kullanılmayan ve insanlara fayda sağlamayan çevresel kaynağın hiçbir anlamı yoktur. Gerek Locke'un söylevleri gerek liberal teorinin bu çalışmasının birinci bölümünde üstünde durulan ve bireyi önceleyen unsurları tam anlamıyla bir insan-merkezci çevresel etiği vurgulamaktadır.

Semavi dinler, rasyonalist etik kuramı ve aydınlanma çağı siyasal teorisi liberalizm, bireyi önceleyen insan-merkezci çevresel etiği ön plana çıkarmaktadırlar. İnsan-merkezci çevresel etik, sadece bireylerin doğayı kullanmasını ön görmektedir, kesinlikle insanların çevresel kaynakları hoyrat bir şekilde tahrip etmesini salık vermez. İnsanları doğaya karşı saygılı olmaya davet eden ve onları doğaya zarar verecek hareketlerden men eden söylevler semavi dinlerde, rasyonalist etik kuramda ve liberalizmde mevcuttur.

Yine kutsal kitaplardan örnek verecek olursak: Kur'an-ı Kerim; Rahman Suresi, ayet 7–9: "O, göğü yükseltmiştir, dengeyi koymuştur. Artık dengeye tecavüz etmeyin. Dengeyi doğru tutun. Dengeyi bozmayın" (aktaran; Keleş ve Hamamcı, 2005: 256).

Kitabı Mukaddes; Tekvin, 2.15: "Ve Allah adamı aldı, baksın ve onu korusun diye Aden bahçesine koydu" (aktaran; Ünder, 1996: 146).

Yukarıda alıntılanan kutsal metinlerden de anlaşılacağı üzere Tanrı, yarattıklarının en yücesi olarak insanı ondan daha aşağıda olan yaratıkları korumak ve kollamakla görevlendirilmiştir. Tanrı kullarının sadece onun verdiği nimetlerden istifade etmesini istemiştir, onları tahrip etmesini ve yok etmesini yasaklamıştır.

Rasyonalist kuram, insanların ahlâk sahibi bir varlık olarak kendilerinden daha düşük seviyedeki varlıkları korumasını zımnî olarak salık verir. Çünkü ahlâk sahibi olmayan varlıklar araçsal olarak da olsa birer değerdirler ve korunmaları gerekir. Onları tahrip etmek insanların faydasına olmayacaktır çünkü insanların sonsuz bir şekilde onlardan faydalanabilmeleri için onları korumaları gerekmektedir. Dolayısıyla, en üstün varlık olan insanın kendisinin faydasına olan varlıkları tahrip etmesi ve yok etmesi kesinlikle rasyonel bir tutum değildir (Ünder, 1996: 69–70).

Liberal teori de tıpkı rasyonalist kuram gibi çevresel korumayı rasyonel bir davranış olduğu ve insanlara faydalı olduğu için gerekli görür ve yandaşlarına çevrelerini açık bir şekilde korumalarını salık verir. Bu konuda Locke şöyle der: ‘‘Bize bu biçimde mülkiyeti vermiş olan doğa yasası, aynı zamanda aynı biçimde bu mülkiyeti sınırlar da. Tanrı bize her şeyi fazlasıyla vermiş bulunmaktadır… ancak Tanrı bize yeryüzünü nereye kadar vermiş bulunmaktadır? : Kullanabileceğimiz kadar. Herhangi biri, ancak bozulmadan önce kullanabileceği kadar yaşamsal yararın içine emeğiyle mülkiyetini yerleştirebilir. Bunun ötesi kişinin kendi payına düşenden fazladır ve başkalarına aittir. Hiçbir şey, Tanrı tarafından, insanın çürütmesi ya da yok etmesi için yaratılmamıştır’’ (Locke, 2004: 29).

İnsan-merkezci çevresel etik, insan ve çevre ilişkilerinde kesin olarak insanı birincil değer olarak kabul eder. Fakat burada doğanın insan tarafından sömürülmesi fikri yoktur. Aksine insan-merkezci çevresel etik, insana, insan aklına ve bilime

sonsuz bir güven duyarak, insanın aklı ve aklını kullanarak ulaştığı bilim seviyesi sayesinde çevreyi koruyacağını ve onu kendi çıkarlarına göre daha da mükemmelleştireceğini savunarak çevrenin sürekli olarak ve daha iyi bir şekilde korunacağı fikrini ileri sürer (Ünder, 1996: 47–48).

Netice itibariyle insan-merkezciliğin, insan-dışı dünyayı tamamen önemsiz gördüğü ve tahrip edilmesi gerektiği sonucuna vardığı savunulamaz. Çünkü insan-merkezci çevresel etikte insan-dışı canlı ve cansız dünya kesinlikle önemsiz olarak görülmez. İnsan-dışı çevre insanın istek ve ihtiyaçlarına ulaşması için araçsal bir değere sahip olduğu için mutlak bir önem arz etmektedir.

Buradaki asıl önemli nokta; insanın mı yoksa insan-dışı çevrenin mi daha önemli olduğu noktası değildir. Asıl önemli olan nokta; muhtemel bir tercih anında hangisinin tercih edileceği, hangisinin feda edileceği meselesidir. Doğal olarak insan-merkezci etik böyle bir tercih durumunda insanı tercih edecek, insan dışı dünyayı da insan için feda edecektir (Şahin, 2003: 115).

İnsan-merkezcilik çevre-toplum ilişkilerini sosyal inşacı (Social Constructionism) bir temelden ele alır. Buna göre, çevre ya da doğa toplum tarafından oluşturulmuştur. Ve bunlar toplum tarafından toplumun istediği şekilde algılanmakta, anlamlandırılmakta ve adlandırılmaktadır. Burada çevrenin toplum tarafından ‘‘soyut’’ olarak oluşturulduğu iddiası vardır. Çevrenin ‘‘somut’’ olarak varlığı tartışma konusu yapılmamaktadır. Mesele; somut olarak var olan bir varlığın ya da varlıkların soyut olarak toplum tarafından nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığıdır. Dolayısıyla, somut olarak var olan çevrenin soyut olarak nasıl algılandığı topluma bağlanmakta ve toplumun esas unsur olarak, bu somut varlıkları algıladığı ve anlamlandırdığı savunulmaktadır (Martell, 1994: 171–176). Misal;

sosyal inşacı vurguda petrolün bir somut varlık olarak varlığı kabul edilir. Fakat o var olan nesnenin petrol olarak adlandırılması ve kullanılması insan yani toplum algısına bırakılır. Eğer insan algısı petrolü petrol olarak anlamlandırmasaydı o nesne petrol olmayacaktı (Semmens, 2007: 13). Dolayısıyla, insan ve toplum algısından bağımsız olarak bir değer taşımayacaktı.

Son tahlilde, sosyal inşacı vurguda insan-dışı varlıkları anlamlı ve değerli kılan şeyin; insanın onları anlamlandırması ve değerli olarak algılaması olduğu söylenebilir. Bu söylev ve vurgu liberalizmin insanları önceleyen insan-merkezci çevresel etiğini pekiştirmektedir. Ayrıca liberal ideolojinin bu çalışmanın ilk bölümünde değinilen insanı ve insanın temek hak ve özgürlüklerini önceleyen anlayışı ve prensipleriyle uyumludur ve onları destekler niteliktedir.

B. ÇEVRE MERKEZCİLİK (ECOCENTRISM)

Çevreci ideoloji, insanlığın sahip olduğu sosyal, ekonomik, politik v.s bütün sorunların kaynağını insanlığın çevreyle ya da insan-dışı dünyayla kurduğu yanlış ilişkilerde görür (Dobson, 2001: 37). Buna göre, sahip olunan problemlerin(çevresel problemler de dâhil) tamamı bu yanlış ilişkiden doğmaktadır ve bu yanlış ilişkiler düzeltildiği vakit bu sorunlar kendiliğinden çözülecektir.

Çevrecilik, çevre ile insan arasındaki çarpık ilişkilerin bir takım pragmatik ve palyatif düzenlemelerle çözülemeyeceğine inanır (Ünder, 1996: 80). Dolayısıyla, çevrecilik bu marazi durumu düzeltmek için köklü ve radikal bir çözüm önerisi sunar. Bu çözüm önerisi, insan ile çevre arasındaki ilişkileri temelde yeniden düzenlemek için yeni bir çevresel etiğe ihtiyaç duyulduğu inancına dayanır. Bu bağlamda insanı önceleyen klasik insan-merkezci çevresel etiğin tedavülden

kaldırılması, onun yerine insan ve çevresel değerlerin eşit oranda öncelendiği çevre-merkezci bir çevresel etik önerisinde bulunur (Dobson, 2001: 45).

Kuşkusuz çevre etiği konusunda insan dışı varlıkları gözeten onları da ahlâkî cemaatin birer üyesi yapma uğraşında olan çevre-merkezci etik anlayışından farklı yaklaşımlar da mevcuttur. Canlıları acı çekme ve haz duyma özelliğine göre sınıflandırarak, hayvanları acı çekme ve haz duyma yetisine sahip varlıklar olarak kabul eden ve hayvanları ahlâkî cemaatin birer üyesi yapma uğraşında olan faydacı yaklaşım bunlardan bir tanesidir (bkz., Connelly and Smith, 2001: 13–15). Aynı şekilde sadece canlılığın ya da yaşamın ahlâkî bir ehliyete sahip olmak için yeterli bir olgu olduğunu varsayan ve canlı varlıkları ahlâkî cemaatin birer üyesi yapmaya çalışan canlı-merkezci yaklaşımda çevre-merkezci etikten farklı olarak ahlâklılığı insan dışı dünyaya doğru genişletmeye çalışan bir yaklaşımdır (bkz., Des Jardins, 2006: 254–291). Çevre-merkezci etikten farklı olan bu her iki yaklaşım, teorik olarak insan-dışı canlıları ahlâkî cemaatin birer üyesi yapma konusunda belirli bir ölçüde başarılı sağlamışlardır. Fakat buna rağmen çevre-merkezci etik tarafından yeterli görülmemiştirler. Çünkü her halükarda her iki yaklaşım da çevre-merkezci etiğin aşmaya çalıştığı ahlâklılık hiyerarşisini farklı bir şekilde yeniden düzenlemekte ve onu aşamamaktadır. Dolayısıyla, çevre-merkezci etik onları klasik insan-merkezci etikten tamamen kopacak kadar ileri gitmiş saymamakta ve onları yetersiz görerek aşmaya çalışmaktadır (Des Jardins, 2006: 298).

Çevre-merkezci etik, insan ile insan dışı canlı ve cansız varlıklar (hayvanlar, bitkiler, nehirler, dağlar, vahşi yaşam, organizmalar v.s.) arasında ayrım gözetmeksizin onların ahlâkî değere sahip olduklarını savunur. Dolayısıyla, sadece insanın ‘‘amaç değer’’ olduğunu varsayan insan-merkezci yaklaşımı reddederek

insan ile birlikte diğer canlı ve cansız varlıkların birer amaç değer olduğunu ileri sürer. Buna göre, insan harici varlıklar insanın çıkarına göre belirlenen birer ‘‘araç değer’’ olmaktan çıkarılır ve insan ile birlikte birer amaç değer olarak kabul edilir (Keleş ve Hamamcı, 2005: 258). Çevre-merkezcilik insan ile insan dışı canlı ve cansız varlıklar arasındaki hiyerarşiyi reddeder ve insan da dâhil olmak üzere çevreye ve çevresel varlıklara bütüncül(holistic) bir perspektiften yaklaşır.

Holistik perspektif, insanı ve diğer varlıkları aynı bütünün birbiriyle karşılıklı olarak ilişkili ve bağımlı olan parçaları olarak kabul eder. Bu şekilde, insan ve insan olmayan ayrımı ortadan kaldırılarak, insan diğer varlıklarla eşit dereceye indirgenir ve bütün olarak hepsi ahlâkî değere sahip kabul edilir. Holisizm insan da dâhil olmak üzere çevresel unsurların birbirleriyle karşılıklı olarak bağımlı olduğunu ve varlıklarını sürdürebilmek için birbirlerine ihtiyaç duyduklarını varsayarak çevrenin sadece belirli bir kısmını değil bir bütün olarak tamamının korunmasını amaçlamaktadır (Carter, 2001: 19–20).

İnsanların çevrenin bir bütün olarak korunması fikrine sempatiyle yaklaşmaları beklenebilir olmakla birlikte, diğer varlıklarla aynı dereceye indirgenmeleri fikri için aynı şeyi söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Bir kimsenin kendisini bir ağaçla ya da bir şempanzeyle aynı derecede değerli kabul etmesi beklenebilir bir durum değildir. Bununla birlikte holistik perspektif içinde en çetrefilli konu insan ile insan dışı canlılar arasındaki muhtemel bir çıkar çatışmasında hangisinin çıkarının öncelikli olacağıdır (Ibid., 20). Çevrecilik böyle bir çıkar çatışmasının çevresel bilinç (environmental consciousness) nosyonuyla çözüleceğini savunur. Buna göre, eğer insanlar kendilerini diğer çevresel unsurlardan üstün görmezlerse, kendilerini çevre içinde iyi bir şekilde konumlandırırlarsa, kendi

çıkarlarıyla diğer varlıkların çıkarları arasında bir ayrım olmadığını görecekler dolayısıyla, aynı çıkarlara sahip olduklarının bilincine varacaklar. Bu şekilde, diğer çevresel varlıklara kendilerini yakın hissederek onlara ahlâklı şekilde davranacaklar ve böyle bir çıkar çatışmasının aslında olmadığının bilincine varacaklardır. Böylelikle çıkar çatışması bir mesele olmaktan kendiliğinden çıkacaktır (Dobson, 2001: 49).

En basit tabirle, bu yaklaşımın tutarlı ve rasyonel olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü aynı bütünün birer parçaları da olsalar en nihayetinde insanlar ve insan dışı bütün varlıklar başlı başlarına birer tekil varlıktırlar. Bu varlıkların her birinin ayrı ve birbirinden bağımsız birer çıkarı mutlak surette vardır ve çıkar çatışması kaçınılmazdır. Çünkü insan ve insan dışı tüm varlıklar bağımsız birer varlık olarak ayrı çıkarlara sahiptirler ve bu çıkarlar her zaman için hatta çoğu zaman birbiriyle uyuşmayabilir. Böyle kaçınılmaz bir çıkar çatışması durumunda holisizm, insanların birbirleriyle ve çevresel unsurlarla kuracakları yakın ilişkiler ve bilinçleri sayesinde kendilerine ‘‘en yakın’’ olana zarar vermeyeceklerini ileri sürmektir (Naess, 1989: 170’den aktaran; Carter, 2001: 23). Bu durumda, kendilerine uzak olana zarar verme ya da çıkar çatışması durumunda kendilerine uzak olanın feda edileceği sonucu kendiliğinden ortaya çıkmakta ve meşrulaşmaktadır. Oysaki bu durum bir çelişkidir. Çünkü holistik perspektif bir yandan uzak-yakın ayrımı gözetmeksizin bütün çevresel varlıkların değerli olduğunu ve feda edilemeyeceğini savunmaktadır. Diğer yandan da muhtemel bir çatışma durumunda yakın olana zarar verilmemesini salık vermektedir. Yakın olana zarar verilmemesi ya da korunması ortadaki çıkar çatışmasını çözmediği için uzak olanın feda edilmesi sonucuna varmaktadır (Carter,

2001: 23–24). Bu durumda çevresel unsurların bir bütün olarak var olması fikrine ters düşmektedir.

Diğer yandan holisizm ‘‘çevresel bilinç’’ nosyonu ile insanların kendilerini çevre içinde konumlandırmalarını ve çevreye zarar vermemelerini çünkü eğer çevreye zarar verirlerse aslında kendilerine zarar vereceklerini dile getirmektedir. Yani zımnî bir şekilde insanın diğer çevresel varlıklardan üstün olduğunu kabul ederek çevreye zarar vermemelerini talep etmektedir. Bu durum insanın üstünlüğünü ima etmektedir. Çünkü çevrecilik çevreye zarar vermemeyi diğer canlılardan değil insandan talep etmektedir. İnsandan çevreye zarar vermemesini beklemek direk olarak insandan çevreyi korumasını beklemek anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda insan neden kendi çıkarından vazgeçip çevreyi korusun sorusu meydana gelmektedir. Çünkü eğer insan üstün ise onun çıkarları da üstün olmalıdır. Dolayısıyla, bütün canlılar gibi insanın da kendi çıkarlarını gözeterek davranacağı kaçınılamaz olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü başka çaresi yoktur. Öncelikle kendisini düşünmek zorundadır. (Hayward, 1998: 45).

Çevre-merkezci etik insan ile çevre arasındaki ayrımı reddederek, insanı çevre karşıtı ve çevreyi tahakküm altına almaya çalışan bir varlık olarak görmez. İnsan ile çevre arasında bir bütünlük oluşturmaya çalışarak onu çevrenin doğal bir bileşeni olarak kabul eder. Bu şekilde bir insan ve çevre ilişkisi tasavvuru, toplum ve çevre ilişkilerinde insan toplumu ile diğer çevresel toplumları birbirinden ayırmayan bir çevre ve toplum ilişkisi anlayışını ortaya çıkarır. Buna göre, insan ve diğer çevresel unsurlar birlikte aynı dünya içinde yer alırlar. Bu dünya bileşenlerin birbirine eşit olduğu ve bu bileşenler arasında paylaşma, yardımlaşma ve dayanışmanın olduğu bir dünyadır (Ünder, 1996: 118–128).

Çevresel unsurları insan çıkarlarından bağımsız olarak birer amaç değer olarak kabul eden ve bu sebepten dolayı korunmaları gerektiğini savunan çevre-merkezci çevresel etiğin iki farklı meşruluk kaynağından söz edebiliriz. Bunlardan birincisi bilimsel olmayan mistik ve romantik temelli kaynaklardır, ikincisi ise bilimsel temelli kaynaklardır.

Çevre-merkezciliğin mistik ve romantik kaynakları özellikle Budizm, Şintoizm ve Konfiçyüslük gibi uzak doğu dinlerinden esinlenmiştir. Romantik kaynaklar akıldan daha çok duygulara ağırlık vererek insanın ruhsal olarak doğal dünyayla bütünleşmesini ve kendisini doğal dünyanın bir unsuru olarak görerek mutluluğu onda aramasını salık verirler. Mistik kaynaklar ise doğaya bir kutsiyet atfederek doğal dünyayla insan arasında organik bir bağ kurmaya çalışırlar. Bu şekilde; insanın doğayı hüküm edilecek bir olgu olarak algılamasının önüne geçmeye çalışırlar (Ibid., 84–90). Netice itibariyle hem mistik hem de romantik söylevler insanlara alçak gönüllü davranarak, diğer çevresel unsurlara saygıyla yaklaşımlarını ve kendilerini onlarla eklemleyerek yaşamalarını salık verir (Hayward, 1998: 44).

Çevre-merkezciliğin bilimsel kaynaklarından olan Darwinizm; ‘‘evrim kuramıyla insanı, doğal evrimin bir ürünü olarak görür, doğadaki diğer canlılardan biricikliğiyle izole edilmiş bir fenomen olmaktan çıkarır’’ (Ünder, 1996: 94). Bir diğer bilimsel kaynak olan ekoloji bilimi ise insan da dâhil olmak üzere, bütün çevresel unsurları bir bütün olarak görür. Bu şekilde insanın diğer çevresel unsurlardan farklı olarak, üstün bir varlık olduğu fikrini reddederek, onun kendisini doğanın efendisi olarak görmesini ve doğayı tahakküm altına almasının önünü kapatmaya çalışır (Ibid., 104).

Sonuç itibariyle, bilimsel kaynaklar da bilimsel olmayan kaynaklar gibi insanın çevresel unsurlardan sadece bir tanesi olduğunu ve insanın doğa içinde ayrıcalıklı bir yeri olmadığını söylerler. Bu şekilde insanın diğer çevresel unsurları tahakküm altına almasını yasaklarlar. Bu durumda şöyle bir soru belirmektedir: Mademki insan çevrenin doğal bir unsurudur ve çevre içinde ayrıcalıklı bir yeri yoktur o zaman neden insanların doğadaki faaliyetleri kısıtlanmak istenmektedir? Eğer insan çevre içinde ayrıcalıklı bir yere sahip değilse ve çevrenin doğal bir unsuruysa onun çevre içindeki faaliyetleri doğal faaliyetlerdir ve kısıtlanmaması gereklidir sonucunda pekâlâ varılabilir (Hayward, 1998: 44).

Bilimsel temelli söylevler ve bilimsel temelli olamayan mistik ve romantik söylevler; insanın doğal dünya içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmadığını söyleyebilecekleri gibi insanın doğal dünya içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu da söyleyebilirler. Nitekim insan-merkezcilik konusunda değinilen tek tanrılı dinler, insanın doğal dünya içinde ayrıcalıklı olduğunu ve yegâne ahlâkî varlık olduğunu savunurlar. Aynı şekilde evrim teorisi doğal seleksiyon nosyonu ile güçlü ve becerikli olan varlığın kendinden güçsüz ve yeteneksiz varlıkları kullanarak hayatta kalmasını meşru görmektedir. Evrim teorisinin bu yönünü daha ileriye taşıyan Spencer'in ''Sosyal Darwinizm'' fikirleri bu durumun en tipik yansımasıdır (bkz., Heywood, 1998, 54–55; Yayla, 2002: 103–128).

Hülasa, çevresel etik tamamen normatif değerler etrafında şekillenen bir olgudur. Nasıl ki çevreci ideoloji çevreyi bir bütün olarak merkezine alıp çevre-merkezci bir etik oluşturuyorsa, liberalizm de bireyi ve onun çıkarlarını merkeze alarak insan-merkezci bir çevresel etik oluşturmaktadır. Bu durum bir peşin kabulleniştir ve çoğu zaman tartışma götürmez (Wissenburg, 2006: 28–29). Elbette

ki çevre-merkezcilik çalışmanın birinci bölümünde değinilen liberal prensiplerle taban tabana zıt bir yaklaşımdır. Çünkü liberalizmin merkezinde yer alan bireyi diğer varlıklarla eşit bir konuma indirgemekte ve bireyin önceliğini kabul etmemektedir.

Son tahlilde, insanın daima kendisini düşünerek ve kendi çıkarlarını hesaba katarak hareket edeceğini söylemek yanlış olmaz. Başka canlılar nasıl kendilerini düşünerek hareket ediyorlarsa insanın da kendisini düşünerek hareket edeceği açıktır. Çünkü var olabilmek için başka şansı yoktur. Bu sübjektif bir durumdur. İnsan-merkezci çevresel etik, çevre-merkezci çevresel etiğin varsayımının aksine, her zaman için kötü değildir ve kötü sonuçlar doğurmaz. İnsanın iyiliği direkt olarak diğerlerinin kötülüğü anlamına gelmez. Çünkü ancak kendisini seven, kendisiyle barışık ve iyi durumda olan insanlar başka canlıları düşünür onları hesaba katar ve onlar için iyi şeyler yapabilirler. Çevreyi sömürme gayretinde olan insanlar olduğu gibi çevreyi korumaya çabalayan insanlar da vardır. Çevrenin en radikal bir şekilde korunmasını savunan çevre-merkezcilik taraftarları da en nihayetinde birer insandırlar. Toplum içindeki belirli bir azınlığın yıkıcı faaliyetlerini tüm insanlığa mal etmek ve bu sebepten dolayı insan-merkezciliği mahkûm etmek yanlış ve işlevsiz olduğu kadar haksızdır (Hayward, 1998: 46).

II. ÇEVRESEL POLİTİKALAR

Çevresel politikalar[6], siyasal ideolojilerin çevre sorunsalı konusunda izlediği yol olarak tanımlanabilir. Çünkü çevresel politikalar, siyasal ideolojilerin hem mevcut çevresel problemleri çözmek için kullandıkları bir yol haritasıdır. Hem de çevresel problemlerin bir daha ortaya çıkmaması için göz önüne alarak hareket ettikleri prensipler bütünüdür.

Çevresel politikalar, siyasal ideolojilerin genel olarak sahip oldukları yapısal prensipleri ve çevresel etikleri doğrultusunda oluşturulur. Yani siyasal paradigmaların sahip olduğu çevresel politikalar, onların genel prensipleri ve çevresel etikleriyle bir bütünlük içindedir. Örneğin liberal çevresel politikalar bu çalışmanın birinci bölümünde değinilen bireycilik, özgürlük, kapitalizm gibi liberal prensipler ve liberal çevresel etik olan insan-merkezcilikle bir bütünlük oluştururlar. Aynı durum çevreci ideolojini çevresel politikaları için de geçerlidir. Örneğin çevreci ideolojinin hiçbir çevresel politikası çevre-merkezci etikle uyumsuz değildir.

[6] Türkçede politika, siyaset ve siyasa ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Esasında dilimizde siyaset ve siyasa bir birinden farklı anlamlara gelmektedir. Siyaset daha genel bir anlamda kullanılmakta ve daha çok devlet ve hükümet ile ilgili kavramlar için kullanılmaktadır. Buna karşın siyasa daha dar ve özel anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada ve özellikle çalışmanın bu bölümünde kullanılan politika(policy) siyasa ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Siyasa: genellikle bir amaca ulaşmak için aktörler tarafından izlenen davranış ve prensipler bütünü olarak tanımlanmaktadır (bkz., Yayla, 2004: 215; Yılmaz, 1992: 736, 810).

Çalışmanın konusuna uygun olarak, çalışmanın bu kısmında, inceleme konusu olan liberalizmin ve çevreci ideolojinin çevresel politikaları tartışılmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın kapsamına uygun olarak seçilen, çevreci ideolojinin çevresel politikaları çalışmanın önceki bölümlerinde değinilen liberal prensipler, insan-merkezci çevresel etik ve çalışmanın bu bölümünde değinilecek olan liberal çevresel politikalar doğrultusunda eleştirel bir yönden tartışılmaktadır.

A. LİBERALİZM, ÇEVRECİ İDEOLOJİ VE GENEL OLARAK ÇEVRESEL POLİTİKALAR

Çevreci ideoloji, çalışmanın önceki bölümlerinde mütemadiyen değinildiği üzere gerek akademik anlamda gerekse reel politik anlamda bütün politikalarını çevreyi merkeze alarak yapma eğilimindedir (Türkiye Yeşiller Partisi, 2008: 6).

Çevreciliğin bütün politikalarını çevreyi temele alarak yapması, buna karşın liberalizmin bütün politikalarını bireyi merkeze alarak yapması liberalizmin çevreyle ilgilenmediği anlamına gelmemektedir. Hayatın bütün alanlarına nüfuz etme çabasında olan liberalizm, çevresel problemlerle de yakından ilgilidir. Bununla birlikte, çevresel problemlerin direkt olarak insan hayatını tehdit edecek noktaya varması, liberalizm harici ideolojilerin çevresel problemlerin çözümü konusunda ileri sürdükleri yaklaşımların liberalizmin merkezinde yer alan bireysel hak ve özgürlükleri ve ekonomik gelişmeyi sınırlandırmaya çalışması, çevresel problemlerin liberal ideolojinin direkt olarak sorgulanmasına yol açması, insanların liberalizmden çevresel problemlerin çözümü konusunda beklenti içinde olmaları, liberalizmin bir siyasal sorun çözme mekanizması olarak yeni nesil problemleri gündemine alması ve

sürekliliğini sağlamaya çalışması liberalizmin çevresel problemlerle ilgilenmesine yol açan nedenler olarak sıralanabilir. (Wissenburg, 1998: 1–3).

Liberalizm ve çevreci ideoloji arasında esas değinilmesi gereken nokta her ikisinin de çevreyle ilgilendiği ve çevresel politikalara sahip olduğu noktası değildir. Burada asıl önemli olan nokta; çevreci ideolojinin bütün çevresel politikalarını, çevre temelinde oluşturması, bireyi ötelemesi ve onun yerine toplumsal yani kolektif bir yapıyı öncelemesidir. Bu durum liberalizme temel olarak zıttır. Çünkü liberalizm bütün politikalarını bireyi temel alarak yapmakta, bireyi öncelemekte ve kolektif yapıları ötelemektedir. Dolayısıyla, bu durum çevreci ideolojinin ve liberalizmin çevresel politikalarının derinlikli bir biçimde birbirinden farklılaşmasına yol açmaktadır. Aynı şekilde çevresel politikalar sonucunda ulaşılmak istenen amaç da farklılaşmaktadır.

Bu bağlamda, çevreci ideolojinin bütün çevresel politikalarının ‘‘mevcut endüstri toplumunun eleştirisi üzerinden kurgulanarak ulaşılan, toplumsal ve doğal yaşamın hemen her alanını kuşatan, herkesin nitelikli bir yaşam sürdürebileceği bir gelire kavuştuğu, doğaya ve kendine yabancılaşmaya yol açmayan bir iş ortamında çalıştığı, talep yerine gereksinime dayalı bir üretim-tüketim örgütlenmesinin bulunduğu, canlı ve cansız varlıkların insandan bağımsız değerlerinin kabul edilip saygı gösterildiği, her türlü cins, dil, din, ırk, etnik ayrımcılığın ortadan kalktığı, karar alma ve eyleyiş süreçlerinin, etkilenenlerin katılımına olanak sağlayacak en uygun ölçekte biçimlendiği, doğrudan demokrasi mekanizmalarının işlevsellik kazandığı, tarım, enerji, eğitim, sağlık, toplumsal refah, turizm, ulaşım v.b siyasaların ekolojik döngülerle tam bir uyum gösterdiği, adil bir ekonominin, adil bir toplumun, kuşaklar arası adaletin ve ekolojik adaletin sağlandığı’’ (Çoban, 2002: 22–

24), çevreciliğin ideolojik bir unsuru ve alternatif bir gelecek ütopyası olan ‘‘ekolojik topluma’’ ulaşma amacına yönelik olduğu söylenebilir. Buna karşın liberal ideolojinin insan merkezci çevresel etiği, bireyselliğe ve bireyin haklarına verdiği özel önem ve kapitalist ekonomik model anlayışından oluşan üçlü sacayağı çevreye uyarlandığında, her zaman çevreye karşı bireyi yani insanı kayıran, çevresel problemleri ekonomi temelinde algılayan ve mülkiyet haklarının belirlendiği, müdahaleden uzak, serbest piyasa ekseninde çözüm arayan ve temel olarak bireyin mutluluğunu amaçlayan bir yapı karşımıza çıkmaktadır.

B. EKONOMİ POLİTİKASI VE ÇEVRE İLİŞKİSİ

Çevresel yıkıma yol açtığı, ekonomik politikaların oluşturulurken çevrenin ve çevresel unsurların hesaba katılmadığı ve gelecek kuşaklara hayatlarını idame ettirebilmeleri için gerekli kaynakların bırakılmadığı gerekçeleriyle, klasik ekonomik politikaları eleştiren çevreci ideoloji, alternatif bir ekonomi politikası geliştirir (Dobson, 1999: 240–241). Çevreci ideoloji, ekolojik, toplumsal, taban demokrasisi ilkelerine dayanan ve büyük endüstriyel üretimin tasfiye edildiği yerel bir ekonomik model ön görür (Alman Yeşiller Partisi, 1988b: 271–272). Bu ekonomik model esas olarak kendini idame ettirebilme, ihtiyaçların sınırlanması ve kişilerin sadece gerçek(temel) ihtiyaçlarının karşılanması ilkelerine dayanır (Porritt, 1989: 125). Çevreci ideoloji yukarıda değinilen ilkeler etrafında oluşturduğu ekonomi politikalarını gerçekleştirmek için siyasal güce ciddi görevler yükler. Korumacı ekonomik politikaların oluşturulması, gelir dağılımında adaletin sağlanması için ciddi derecede vergilendirmelerin yapılması ve vergi oranlarının arttırılması,

insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması için asgarî bir gelirin vatandaşlara periyodik olarak dağıtılması, özelleştirmelerin önlenmesi ve özelleştirilen kaynakların yeniden kamulaştırılması gibi politikaları çevreciler siyasi otorite eliyle gerçekleştirmeye çalışırlar (bkz., Türkiye Yeşiller Partisi, 2008: 22–23; Porritt, 1989: 125–135).

Çevreci ideolojinin ekonomik modelinin liberalizm açısından en problemli noktası ‘‘insanların gerçek(temel) ihtiyaçlarının karşılanması’’ ilkesidir. Burada insanların gerçek ihtiyaçlarının ne olduğu, buna kimin karar vereceği ve nasıl uygulanacağı soruları ortaya çıkmaktadır. Çünkü milyarlarca farklı insan vardır ve bunların kendilerine göre ihtiyaçları son derece farklı olup birbirine benzemeyebilir. İnsanların gerçek ihtiyaçlarının birileri tarafından belirlenmesi ve karşılanması liberal paradigmanın olmasa olmazı olan kişi hak ve özgürlüğüne son derece aykırıdır ve paternalist bir politika yansımasıdır. Çünkü liberalizme göre, bireyler kendi özgür iradeleriyle, kendi ihtiyaçlarını kendileri belirlemelidir. Başkasının bireylerin ihtiyaçlarını belirlemeye çalışması onların özgür iradelerine sınır koyar ve bireysel realizasyonu engeller. Dolayısıyla, bireyler her konuda özgür bırakılmalı ve bireyin kendi özgür iradesinden başka hiçbir irade bireyin yerine karar almamalı ve eylemde bulunmamalıdır. Ancak bu şekilde bireysel özgürlük sağlanabilir.

Çevreci ekonomik modelin liberal ekonomik model olan kapitalizmle taban tabana zıt olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın birinci bölümünde ‘‘kapitalizm’’ başlığı altında detaylıca değinildiği üzere; liberal ideolojinin ekonomik boyutunu kapitalizm temsil etmektedir. Kapitalizm, liberalizmin basit bir ekonomik politika uzantısı değildir. Kapitalizm genel olarak; ekonomik hayatla ilişkili olmakla birlikte ekonomiden daha fazlasını muhteva eder. Liberal paradigmanın sosyal ve siyasal

veçheleriyle de yakından ilişkili olan kapitalizm, çevresel politikalar da dâhil olmak üzere bütün liberal politikaların en önemli belirleyici unsurlarından birisidir. Kapitalizm bireyleri sermaye, doğal kaynaklar v.s gibi basit bir ekonomik üretim aracı olarak görmez. Bütün liberal prensipler gibi, temel odağı bireycilik olan kapitalizm, bireyi ekonomiye konu olan basit bir meta olarak değil, ekonomiye yön veren ve ekonominin hizmet ettiği müstakil ve değerli bir varlık olarak görür (Rand, 1999: 216–218). Dolayısıyla, çevreci ekonomik modelin çevre ve kolektif yapıları temel alarak oluşturduğu politikaların kapitalizmin bireyi temel alarak oluşturduğu politikalara tam bir zıtlık oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca kapitalizmin merkezine alarak en üstün değeri atfettiği ve homo-economicus olarak adlandırdığı bireylerin ekonomik faaliyetlere girebilmeleri için mutlak surette o ekonomik faaliyetten bir çıkarları olması gerekmektedir. Aksi takdirde bireyler ekonomik faaliyetlere dâhil olmak istemezler. Ekonomik hayatta bu çıkar ekonomik faaliyetler sonucunda ortaya çıkan artık değerin özel mülkiyete tabi olmasıyla gerçekleşir. Aynı şekilde, liberalizmin ekonomi temelinde algıladığı çevre ve çevresel koruma konusunda da bireylerin çevre koruma sonucunda bir çıkara ulaşmaları gerekmektedir. Çevre koruma sonucunda elde edilen herhangi bir çıkarın ya da değerin bireysel değil de toplumsal iyeliğe ait olduğu bir durumda bireylerin çevre koruma aktivitelerine katılması beklenemez. Çünkü insan, doğası itibariyle bencildir. Hangi konuda olursa olsun özel çıkarların olmadığı bir yerde harekete geçmesi beklenemez. Dolayısıyla, eko-liberal mekanizmalarla çevre sorunlarına müdahalenin temelinde çevresel kaynaklar üzerinde iyi belirleniş, alınıp-satılabilen, diğer kuşaklara servet yoluyla devredilebilen ve mutlak bir korumaya tabi olan özel mülkiyet haklarının tanımlanması ve belirlenmesi vardır (Anderson and Huggins, 2008: 11; Stroup, 2003:

18–23). Buna göre, çevresel değerler üzerinde mutlak bir şekilde belirlenmiş özel mülkiyet hakları çevresel korumanın ve çevre sorunlarına çözüm üretmenin mutlak anahtarıdır.

Çevreciler tasavvur ettikleri ekonomik modeli oluşturmak için siyasi otorite destekli müdahaleci araçları kullanırlar. (Porritt, 1989: 132). Liberalizm müdahaleci araçların kullanılmasını eleştirilir ve reddeder. Çünkü liberalizm, müdahaleci unsurların, kendi kendisini düzenleyen ve kendi başına hareket edebilen piyasayı bozacağını ileri sürer. Liberalizme göre, piyasaya müdahale edilmesi, ekonomik aktivitelerin siyasi otorite(devlet, öz yönetim v.s) tarafından yürütülmesi, siyasi otoritenin ekonomik hayata dâhil olması ve kamulaştırma politikaları, ekonomik verimliliği düşürür, insanların yaratıcılığını sınırlar, ekonomik hayatı siyasi otoritenin kontrolü altına koyar ve siyasal otoritenin hayatın diğer alanlarına müdahalelerini de beraberinde getirir. Çünkü ekonomik hayatın siyasi otoritenin kontrolü altına girmesiyle birlikte ekonomik aktiviteler sonucunda elde edilen gelir bireylerin özel iyeliğine değil toplumsal iyeliğe ait olur. Bu durumda bireyler kendi çıkarlarını maksimize etme olanağına sahip olmadıkları için yaratıcı ve verimli bir şekilde ekonomik hayata dâhil olmazlar. Ayrıca çevreci ekonomik modelin kullanmayı tasarladığı vergilendirme gibi bir takım yeniden dağıtımcı politikalar (Türkiye Yeşiller Partisi, 2008: 22–23; Porritt, 1989: 125) liberalizmin odak unsurlarından ve bireylere tanıdığı temel haklardan birisi olan özel mülkiyet nosyonuna ters düşmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde liberalizm konusunda mütemadiyen değinildiği üzere, mülkiyet hakkı liberalizmin en önemli yapısal unsurlarından bir tanesidir ve liberalizm mülkiyet hakkını kesinlikle dokunulmaz olarak addeder. Oysaki yeniden dağıtımcı politikalar, insanların mülklerinin istekleri

dışında ellerinden alınmasına ve topluma dağıtılmasına neden olmaktadır. Bu durum liberalizme tezat oluşturmakta ve özel mülkiyeti ilga etmektedir.

Diğer yandan, ekonomik hayatı kontrol eden otorite, bireylerin hayatlarının diğer yönlerini de kontrol etme gücüne sahip olmaktadır. Çünkü hayatın maddi unsurlarına sahip olan ve onları sağlayan otorite, maddi gereksinimlerini sağladığı bireyleri, kendisine bağımlı hale getirmekte ve dolayısıyla, bu bireylerin manevi hayatına dair unsurlarda da söz söyleme hakkına sahip olmaktadır. Bu durum birey özgürlüğüne bir tehdit oluşturmakta ve liberal sınırlı devlet prensibine aykırı düşmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde ‘‘sınırlı devlet’’ başlığı altında detaylıca tartışıldığı üzere liberalizm bireysel hak ve özgürlüklere birer tehdit olarak gördüğü için her türlü otoriteye şüpheyle yaklaşır. Bunun için liberalizm, otoriter yapılanmaların güç ve yetkilerinin olabildiğince sınırlandırılmasını savunur. Oysaki çevreci ideoloji, ekonomik hayatta da otoriter yapılanmaları söz söyleme hakkına sahip kılmakla onların yetkisini ve sınırlarını genişletmektedir.

Çevreci ekonominin, insanların temel ihtiyaçlarını periyodik olarak karşılama fikri, zaten tembelliğe meyilli olan insanların daha da tembel olmalarına yol açmaktadır. Çünkü temel gereksinimleri karşılıksız olarak karşılanan insanların çalışmasına gerek kalmamakta ve bu durum insanları daha çok tembelleştirmektedir. Siyasal otorite insanların temel ihtiyaçlarını karşılarken ihtiyaç duyduğu kaynağı diğer çalışan insanların sırtından finanse etmeye çalışacaktır. Bu sebeplerden dolayı hem piyasa düzeni bozulacak hem insanlar arsında haksızlık ve eşitsizlik meydana gelecek hem de ekonomik üretkenlik sekteye uğrayacak ve kaynak israfına neden olunacaktır (Acar, 2003: 33–39).

Çevreci ekonomik model, ekonomik yapılanmayı ve ekonomik yapıları yerel düzeyde tutma amacındadır. Çevrecilerin bu motivasyonunun temel amacı üretim ve dolayısıyla, tüketim kalıplarını yerel düzeyde tutmak, sınırlandırmak ve çevreye uyumlu hale getirmektir. Çünkü çevreciler büyük çaplı ekonomilerin ve üretim kalıplarının büyük çaplı tüketimlere yola açtığını ve çevreye büyük çapta zarar verdiğini ileri sürerler. Yani onlara göre ekonomik yapıların çapı ne kadar büyürse çevreye verecekleri zarar da o kadar büyümektedir (Türkiye Yeşiller Partisi, 2008: 23; Porritt, 1989: 134). Oysaki yerel çaplı ekonomilerin de çevreye ciddi zararlar verdikleri bilinmektedir. Yerel bir deri üretim atölyesinin yerel olmayan küresel çaplı bilgi temelli bir ekonomik yapılanmadan daha fazla çevreye zarar verdiği aşikârdır. Ayrıca liberalizm ekonomik yapılanmanın hiçbir şekilde sınırlanmamasını savunur. Çünkü hangi gerekçeyle olursa olsun sınırlanan bir ekonomik hayatın verimsizleşeceği ve kaynak israfına neden olacağını savunur. Liberalizm için ekonominin sınırı insan aklı ve yaratıcılığıdır. Eğer çevreye zararlı olur endişesiyle ekonomik hayatın yerel düzeyde organize olmasına izin verilseydi belki de günümüzün son derece yararlı küresel çaptaki bilim, teknoloji, iletişim gibi endüstrileri gelişmeyecekti.

Çevreci ideoloji, ekonominin yeniden şekillendirilerek çevreci bir hale getirilmesini savunur. Buna göre ancak çevreci prensipler etrafında şekillenen bir ekonomi, çevreyle ilişkili, çevreye duyarlı ve çevreci olur (Türkiye Yeşiller Partisi, 2008: 22). Buna karşın, liberalizm sahip olduğu ekonomik modelin zaten çevreyle ilişkili ve çevreye duyarlı olduğunu savunur. Liberalizm göre, ekonominin çevreyle ilişkili olması için ekonominin dönüştürülmesine gerek yoktur. Çünkü zaten mevcut ekonomik yapı çevreyle yakından ilintilidir. Dolayısıyla, liberalizmde çevre

ekonomik yapıyla ilişkili olduğu için çevresel sorunlar da ekonomik yapıyla ilişkili olarak değerlendirmekte ve ekonomi temelinde çevre ve çevresel sorunlara yaklaşılmaktadır. Buna göre, klasik ekonomik meseleler nasıl ele alınıp çözüme kavuşturuluyorlarsa çevresel sorunlar da aynı şekilde ele alınmalıdır. Çünkü sahip olduğumuz çevresel problemlerin sebebi ekonomi temellidir. Dolayısıyla, ekonomiyi çözümlemek ve anlamak kendiliğinden çevrenin ve çevre sorunlarının anlaşılmasına ve çözümlenmesine olanak sağlayacaktır (Sanera ve Shaw, 1999: 231). Çünkü hayatın her alanında olduğu gibi çevresel problemler de bünyelerinde bir tercih barındırırlar. Bizim yapacağımız tercih eğer rasyonel bir tercih ise çevresel sorunlar meydana çıkmayacaktır. Eğer rasyonel olmayan bir tercihte bulunursak çevresel problemler ortaya çıkacaktır. Çünkü sahip olduğumuz kaynakları kullanma şeklimize bağlı olarak bu sorunlarla yüz yüze gelmekteyiz.

Liberalizm ekonomik yönden belirli bir refah seviyesine ulaşan toplumlar ile ekonomisi kötü durumda olan toplumların çevresel durumlarını karşılaştırarak ve ekonomik yönden refah içinde olan toplumların çevre standartlarının diğerlerine göre daha iyi olduğunu göstererek çevre ile ekonomi arasında kurduğu bu ilişkiyi ve ekonomik modelinin başarısını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Buna göre, insanların yeme, içme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı bir ortamda çevreye özen göstermeleri ve onu korumaları beklenemez (Ibid., 232). Aksine yoksulluk çevresel kaynakların daha aşırı bir şekilde sömürülmesine neden olarak çevresel bozulmayı ve tahribatı daha arttırıcı bir nitelik taşımaktadır (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1989: 81).

Çevresel Kuznets Eğrisi (Environmental Kuznets Curve) bu iddiayı desteklemek için kullanılan bir yöntemdir. Çevresel Kuznets Eğrisi yaklaşımı

‘‘ekonomik büyüme ile çevre sorunları arasında pozitif bir ilişki olduğunu, dolayısıyla, çevre sorunlarının çözülmesinin ekonomik büyümeyle sağlanacağını ileri sürmektedir ’’(Şahin, 2000: 339). Buna göre, ekonomik yönden ilerlemenin ilk zamanlarında çevre insanlar tarafından kirletilmektedir. İnsanlar yiyecek, giyecek, konut v.s gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için çevresel kaynaklara yüklenmekte ve onları tahrip etmektedirler. Fakat ekonominin daha da ilerlemesiyle birlikte insanlar temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda tatmin oldukları ve müreffeh oldukları için istekleri ve öncelikleri değişmektedir. Refah seviyesi yükselen insanlar artık temiz bir çevrede yaşamak gibi önceliklere sahip olmakta ve çevrelerini temizlemek için gerekli kaynakları seferber etmeye istekli olmaktadırlar. Böylelikle ekonomik ilerlemenin ilk evrelerinde kirlenen çevre ekonomik ilerlemenin artmasıyla temizlenmeye başlamaktadır (Anderson and Huggins, 2008: 55). Ayrıca ekonomik ilerleme arttıkça ‘‘ekonomi yapısal bir dönüşüme uğrayarak, bilgi-yoğun endüstrilere ve hizmetlere yönelir. Bu gelişmelere artan çevresel duyarlılık, çevresel düzenlemelerin güçlendirilmesi, daha iyi teknolojiler ve daha yüksek düzeylerde çevresel harcamalar eşlik eder. Birbirine bağlı olarak meydana gelen bu gelişmeler, ekonomik büyümenin ilk dönemlerinde çevrenin bozulmasına doğru başlayan eğilimin tersine dönmesine, diğer bir ifadeyle, bozulan çevrenin iyileşmesine neden olur’’ (Şahin, 2000: 340–341).

Öte yandan bütün teknolojik ve ekonomik gelişmelere ve ekonominin değişen yapısına rağmen, tarihsel süreç içerisinde ve günümüzde sanayileşmiş ve gelişmiş toplumların çevreye verdikleri ciddi zararlar bir gerçeklik olarak göz önünde durmaktadır. En basit ve çarpıcı örneğiyle, gelişmiş toplumların sadece yerküre üzerindeki ayak izi baskısı dahi gelişmemiş ve gelişmekte olan toplumların onlarca

kat üzerindedir (Duygu, 2008: 244). Ayrıca gelişmiş toplumların çevreye verdikleri zararları düzeltmek için harcanması gereken maddi değer milyarlarca doları bulmaktadır. Dolayısıyla liberal ekonomik modelin ne kadar gelişmiş olursa olsun sürdürülemez olduğu dile getirilen ve üzerinde durulması gereken bir diğer noktadır (bkz., Dow Jones Sustainability Indexes).

Teorik bir yaklaşım olarak, Çevresel Kuznets Eğrisinin ön gördüğü sonuçların pratik olarak ne kadar gerçekleşeceği ya da gerçekleşmeyeceği bu çalışmanın kapsamını aşan bir tartışmadır. Fakat çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi göstermek ve buna dikkat çekmek bağlamında dikkate almaya değer bir yaklaşım olduğu son derece açıktır. Ayrıca Hollanda, Danimarka ve Avrupa Birliği gibi gelişmiş toplumların gerek pratik olarak gösterdikleri çevresel hassasiyet, gerek çevre korumayı daha radikal olarak gerçekleştirmeye çalışan ve bu gelişmiş toplumların üzerinde yükseldiği liberal değerlerle bir mücadele içinde olan çevreci hareketlerin bu ekonomik yönden gelişmiş toplumlar içinde filizlenmesi Çevresel Kuznets Eğrisini haklı çıkaracak pratik sonuçlar olarak görülebilirler.

Liberalizmin çevresel sorunları sadece ekonomi temelinde ele alması, çevre ile ekonomiyi mutlak bir şekilde ilişkilendirilmesi ve liberal ekonominin doğasında var olan ‘‘kâr etme’’ nosyonu, liberal çevreciliğin eleştirilmesine ve ona karşı bir güven bunalımının ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Liberalizm karşıtı bu yaklaşımlar, çevre sorunlarını liberalizmin doğal değerler üzerindeki aşırı baskısının bir sonucu olarak değerlendirirler. Buna göre, ‘‘sermaye birikimini sağlama istemi ve yeryüzünün sunduğu kaynaklar arasında doğrusal bir ilişki bulunmaması, günümüzde yaşanan ekolojik bunalımın temel nedenidir.’’ (Duru, 2005: 63). Ayrıca ‘‘mal ve hizmet üretiminin nasıl ve ne kadar

yapılacağını toplumsal gereksinimler doğrultusunda değil kârlılık durumuna göre gerçekleştirilmesi'' (Duru, 2006: 55) çevresel değerlerin aşırı kullanımını ve çevresel tahribatı beraberinde getirir.

Çevre sorunlarını kapitalist üretim tarzının kaynaklar üzerindeki aşırı baskısının ve sömürüsünün sonucu olarak gören yaklaşımın bir diğer eleştirisi de, liberal çevreciliği liberalizmin devamını sağlamaya, liberallerin emperyalist durumlarını muhafaza etmeye ve yeni pazarlar yaratmaya hizmet eden bir kandırmaca olarak görmeleridir. Buna göre, liberal çevreciliğin ortaya attığı ''doğanın sömürülmemesi yargısı doğayı sömürüp zenginleşen ülkeler ile bu yolda yeni yeni gayret gösteren ülkeler arasında büyük bir haksız rekabet durumu yaratır. Fakirin zengine yetişmesini engelleyen, zenginin fakirin kafasına taktığı bir prangadır [liberal]çevrecilik'' (Öztürk, 2006: 60). Ayrıca yine bu yaklaşıma göre liberal çevre koruma mekanizmaları yaptıkları reklâmlarla insanları doğal olan yeşil etiketli ürünler kullanmaları yönünde güdelemekte ve böylece kendilerine yeni bir pazar oluşturmaktadırlar (Ibid., 61). Sadece yeşil etiketli ürünlere reklâmlar aracılığıyla insanları yönlendirmekle kalmayan liberalizm, kendi kirlettiği çevreyi yine kendi geliştirdiği teknolojiyle temizleyerek, bir çevre temizlik pazarı oluşturmaktadır (Schnaiberg, 1994: 34). Böylelikle liberalizm hem kendisine yeni pazarlar yaratarak devamını sağlamakta, hem de emperyal durumunu pekiştirmektedir.

Kuşkusuz, eko-liberal çevre koruma yöntemleri liberalizmin devamını sağlamaya ve ona yeni pazarlar oluşturmaya yöneliktir. Çünkü eko-liberal çevre koruma yöntemleri ancak liberal sistemin varlığıyla görünür olabilen yöntemlerdirler. Ayrıca her ideoloji gibi liberalizm de devamlılığını sağlama çabası

içinde olacaktır. Zaten liberalizmin çevresel sorunları ajandasına almasının nedenlerinden birisi de devamlılığını sağlamaya çalışmasıdır. Pragmatik bir ideoloji olarak liberalizmin çevre koruma yöntemleri de pragmatiktir. Bu bağlamda, insanları yeşil etiketli ürünler kullandırmaya yönlendirmek, kâr etmek amacıyla olsa da faydalı bir yöntemdir. Eğer yeşil etiketli ürünler insanın sağlığını koruyacaksa ve eğer insanlar da çevrenin unsurlarıysa, insanın sağlığını korumak da bir çevresel korumadır ve yararlıdır. Her ne kadar maddi ve manevi yönden pahalıya mal olsa da, her ne kadar çevrenin kirlenmeden muhafaza edilmesi kirlettikten sonra temizlemeye tercih edilse de, üretim faaliyetleri sonucunda kirlenen çevrenin liberalizm tarafından temizlenmesi ve insanların buna kaynak ayırmaya niyetli olması çevre için olumludur. Kapitalizmin doğasında yer alan kâr etme güdüsü ve sermaye birikimi nosyonu olmasaydı kirlenen çevrenin korunması ve temizlenmesi için gerekli teknoloji geliştirilemeyecek ve çevre kirli bir şekilde kalacaktı.

Liberalizm ya da kapitalizm olmasaydı çevrenin kirlenmeyeceğini kimse iddia edemez. Kapitalizm olsun ya da olmasın insanlar çevrelerine müdahalede bulunurlar. Zaten onları zoolojik bir varlık olmaktan çıkarıp beşerî bir varlık yapan şey, bu çevrelerine müdahale edebilme yetenekleridir (Önder, 2003b: 110). Yani onu kullanma ve kaçınılmaz olarak kirletme özellikleridir. Bu kirliliğin hangi amaçla olursa olsun temizlenmesi çevre için faydalıdır ve takdire şayandır.

Doğal değerler üzerindeki aşırı baskının çevresel sorunlara neden olduğu bir gerçektir. Fakat doğal değerler üzerindeki aşırı baskının nedenini liberalizmden ziyade insan doğasındaki bencillik gibi yıkıcı özelliklerde aramak daha rasyoneldir (Hamowy, 2003: 127). Çünkü liberalizmi de, kapitalizmi de, çevresel sorunları da yaratan insandır. Aynı şekilde kendi yarattığı çevresel sorunlara çözüm arayan da

insandır. Liberalizmin insanın doğal değerler üzerindeki baskısını arttırıp arttırmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Fakat liberalizmin doğal değerler üstündeki insan baskısını en basit ifadeyle disiplin altına almaya amaçladığını kabul etmek gerekir. İlerleyen bölümlerde detaylıca tartışılacağı üzere, doğal değerlerin özel mülkiyete tabii kılınarak korumaya çalışılması ve diğer ekonomi temelli liberal çevre koruma mekanizmaları bu amaca yönelik politikalar olarak görülebilir.

C. ENDÜSTRİYALİZMİN ELEŞTRİSİ

Çevreci ideolojinin klasik sağ ve sol ideolojileri benzeştirerek kendisini bunlardan farklılaştırmak için kullandığı ve ‘‘süper ideoloji’’ olarak adlandırdığı endüstriyalizmin eleştirisi nosyonu, onun önemli bir ideolojik unsuru ve politik ilkesidir (Porritt, 1989: 53). Çevreci ideolojinin algılayışına göre endüstriyalizm kaçınılmaz olarak bir yok oluş anlamına gelmektedir ve onun her halükarda ortadan kaldırılması gerekmektedir (Ibid., 52).

Çevrecilik için endüstriyalizm[7] sadece bir üretim formasyonu olmaktan ziyade, klasik sağ ve sol ideolojilerin ekonomik, sosyal, siyasal, çevresel, etik ve bireysel alandaki tasavvurlarının kristalize olduğu bir düşünce sistemi ve siyaset tarzı anlamına gelmektedir (Çoban, 2002: 11). Buna göre ‘‘politikalarının insan-merkezci görüşlerle biçimlendiği doğanın fethedilmesi ve hâkim olunması ve insansal amaçlara hizmet eden bir amaç olarak’’ (Ibid., 12) görülen endüstriyalizm, çevresel bunalımın asıl nedeni olarak görülmektedir. Çünkü günümüzdeki çevre sorunlarının

[7] Endüstriyalizm: geniş çaplı fabrika üretimine dayanan ve sermaye birikimini arttırmaya yönelik ekonomik üretim biçimi ya da sistemi (Heywood, 1998: 332).

ilk olarak ortaya çıkması endüstrileşmeyle birlikte olmuştur. Endüstrileşme insanın çevreye yönelik kendisini onun bir parçası sayan organik bakış açısını tahrip ederek onu, çevresini fethetmeye çalışan bir düşman konumuna getirmiştir (Görmez, 1991: 14–15). Bu zihniyet değişimi insanlığın sürekli olarak ekonomik büyüme ve maddi zenginliği arttırma hedefi çerçevesinde güdülenmesine yol açmıştır (Çoban, 2002: 12). Endüstriyalizmin insanda oluşturduğu bu sürekli ve sınırsız büyüme motivasyonu fiziksel olarak sınırlı olan dünya ile bir çatışma yaratmış ve doğal kaynakların tükenmesine, kirliliğin artmasına ve yaşamın bir bütün olarak tehlike altına girmesine neden olmuştur. Bu sebeplerden dolayı çevrecilik endüstriyalizmi eleştirerek tasfiyesini savunur (Alman Yeşiller Partisi, 1988b: 272).

Çevreciliğin, endüstriyalizm ile ilgili söylevlerinden de anlaşılacağı üzere, çevrecilik endüstriyalizm ile klasik sağ ve sol ideolojileri bir bütün olarak eleştirmektedir. Bu noktada, çevrecilerin endüstriyalizmden ziyade liberalizmi ve liberal ekonomik model olan kapitalizmi çevresel bunalımın asıl nedeni olarak gördüğü ve eleştirdiği son derece açıktır (Heywood, 1998: 275). Çevrecilerin, endüstriyalizm dolayısıyla, liberalizm eleştirisinde birer eleştiri noktası olarak kullandıkları siyasal, ekonomik ve çevresel etik konularına bu başlık altında değinilmeyecektir. Çünkü siyasal, çevresel etik ve ekonomik konularda yapılan eleştirilere çalışmanın önceki konularında değinilmiştir. Çalışmanın bu kısmında lügat anlamına uygun olarak endüstriyel üretim modeliyle ilgili eleştirilere değinilecektir.

Çevreci ideolojinin endüstriyalizmi eleştirmesi liberalizme göre anlamsız ve haksız bir yaklaşımdır. Çünkü çevrecilik sadece bardağın boş tarafına bakarak endüstriyalizmin insanlığa sağladığı sayısız faydayı görmezden gelmektedir.

Endüstriyel devrim ile birlikte artan ekonomik büyüme ve verimlilik genel olarak insanlığı zenginleştirmiştir. Bu durum insanların büyük bir kısmının zahmetli işlere ve yoksulluğa mahkûm olmasını önlemiş ve onların hayat standartlarını hatırı sayılır bir şekilde arttırmıştır (Davies, 2003: 144).

Endüstriyalizm, çevresel kaynakların daha az tahrip edilmesiyle çok daha fazla verimin alınmasına olanak sağlamıştır. ‘‘1990 ile 2003 yılları arasında dünyada tarımsal kullanım için ayrılan toprak miktarı nüfustaki büyüme %20 oranında artmasına rağmen %2 den daha az artmıştır gelişmekte olan ülkelerdeki kronik açlık, 1970 ile 1990 yılları arasındaki dönemde nüfus %83 oranında artmış olmasına rağmen %37 den %17’ye düşmüştür. Büyük ölçüde daha büyük tarımsal verimlilikten kaynaklanan bu iyileşmeler, 1950 den sonra yaklaşık %75 oranında küresel gıda fiyatlarının aşağı çekilmesine yardım ederek kişi başına gıda üretimini artırmıştır. Sonuç olarak daha zengin ve daha fazla nüfusa sahip bir dünyadan gelen artan talebe rağmen gıdaya erişim, dünya çapında artmıştır’’ (Goklany, 2007: 51–52). Kuşkusuz endüstriyalizm sayesinde artan refah seviyesi dünya bazında insanların gıda gibi temel ihtiyaçlara ulaşmasını basitleştirmiş ve sıradanlaştırmıştır.

Endüstriyalizm ve endüstriyel üretim tarzı sayesinde yakalanan yüksek verim ve refah seviyesi çevresel kaynaklar üzerinde daha az baskı yaratılarak insan ihtiyaçlarının giderilmesine olanak sağladığı gibi dünya çapında bir zenginlik yaratarak insanların temel ihtiyaçlarını karşılamasına olanak sağlamıştır. Temel ihtiyaçlarına daha basit bir şekilde ve daha az zahmetli işlere katlanarak ulaşan insanlık yani başka bir tabirle zenginleşen insanlık önceliklerini değiştirerek çevresel korumaya çok daha fazla önem vermiştir. Genel anlamda günümüzde çevresel olarak çok daha temiz bir çevre için uğraş veren ve çok daha temiz bir çevrede yaşayan

insanların zengin liberal toplumlar olduğu görülmektedir (Sanera ve Shaw, 1999: 231–232).

Ayrıca endüstriyel üretim modeli sayesinde yakalanan ekonomik büyüme insanların, çevrenin zararlı yönlerine karşı kendilerini daha iyi bir şekilde koruyabilmesine olanak sağlamıştır. Ekonomik olarak zengin ülkeler çevrenin olası tehlikeli durumları karşısında hem önceden haberdar olabilerek korunmakta hem de bu tip durumlar karşısında önlemler alabilmektedirler. Bu durumun en dramatik örneği; su seviyesine son derece yakın bir deltada yer alan Bangladeş'te her sene binlerce insanın su baskınları nedeniyle hayatlarını kaybetmesidir. Buna karşın deniz seviyesinin altında yer almasına rağmen Hollanda'da insanlar su baskınları yüzünden hiçbir şekilde zarar görmemektedirler. Çünkü Hollanda liberal ekonomik değerlere tam olarak adapte olduğu ve zenginleştiği için bu duruma karşı önlem almış ve kendisini korumuştur. Ama Bangladeş ekonomik yönden zayıf olduğu için bu baskınlara karşı bir önlem alamamakta ve her yıl binlerce vatandaşını kurban vermektedir (Morris, 2007: 24). Kuşkusuz bu örnekler çoğaltılabilir. Bu durumun ülkemiz için en dramatik ve ders çıkartılması gereken örneği, Japonya'da bizim ülkemizdekinden çok daha fazla ve şiddetli depremler olmasına rağmen maddi ve manevi kayıp bakımından bizim ülkemizden daha az kayıp vermeleridir.

Çevreci ideolojinin, endüstriyalizmin eleştirisinde kullandığı bir diğer sorunlu nokta ise çevresel kaynakların tahrip olacağı ve yok olacağı projeksiyonudur. Çevrecilere göre endüstriyalizm ve endüstriyel geniş çaplı üretim modeli çevresel kaynakların tükenmesine neden olmaktadır. Çünkü endüstriyalizmin ön gördüğü sınırsız büyüme nosyonu sınırlı kaynakların yok olmasına ve tahrip olmasına neden olmaktadır. Bu durum hem günümüz kuşağı için hem de gelecek kuşaklar için tehlike

yaratmaktadır. Liberalizmin, çevresel kaynakların korunmasıyla ilgili (büyümenin sınırlandırılması ve çevresel kaynaklar başlığı altında detaylıca değinildiği üzere) söylevinde, kaynakların özel mülkiyete tabi kılınarak korunması fikri vardır. Buna göre, mülkiyet hakları sınırlı kaynakların aşırı kullanımını engelleyebilecek yegâne mekanizmadır. Çünkü kaynaklar kıt hale geldikçe bu kaynakların fiyatları artacaktır. Bu da tüketimi azaltacak ve alternatif kaynaklar aramayı teşvik edecektir (Gray, 1993: 133).

Netice itibariyle, çevreci ideolojinin eleştirdiği endüstriyel ekonomik üretim modeli insanlığın maddi ve manevi olarak ilerleyebilmesi için elzemdir. Çünkü ilerlemenin büyük bir bölümü maddi dünyayla ilgilidir. Maddiyat homo-economicusun mutluluğu ve gelişimi için vazgeçilmezdir. Bir bütün olarak endüstriyalizm, çevre için olumsuz sonuçlar doğurmaz. Daha önce de değinildiği üzere, endüstriyel üretim modeli sayesinde ulaşılan ekonomik büyüme seviyesi, hem ekonomik üretimin değişen yapısı nedeniyle hem de ekonomik refah seviyesi yakalandıktan sonraki süreçte çevreyi dikkate alır ve bozulan çevreyi tekrar düzeltmeye çalışır.

D. BÜYÜMENİN SINIRLANDIRILMASI ve ÇEVRESEL KAYNAKLAR

Büyümenin sınırlandırılması fikri çevreci ideolojinin en önemli yapı taşıdır (Çoban, 2002: 13; Dobson, 2001: 62). Çevreci ideolojinin merkezi unsuru sayılan büyümenin sınırlandırılması nosyonu, 1972 yılında ‘‘Roma Kulübü (Club of Rome)’’ için hazırlanan ‘‘büyümenin sınırları (the limits to growth)’’ raporuna

dayanır (Çoban, 2002: 13; Sanera ve Shaw, 1999: 26). Rapor bir bilgisayar modelleme tekniği kullanarak, endüstrileşme, doğal kaynakların tüketimi, yiyecek üretimi, nüfus artışı ve çevresel kirlilik ile çevreyi dinamik bir etkileşim içinde göstererek, mevcut büyümenin(1972 yılındaki büyüme oranları) devam etmesi durumunda dünyanın 2100 yılında azami sınırlarına ulaşacağını ve bu büyümeyi taşıyamayacağını ileri sürmekteydi (Carter, 2001: 41; Connelly and Smith, 2001: 41; Çoban, 2002: 13; Sanera ve Shaw, 1999: 26). Öncelikle raporun kullandığı bilgisayar modelleme tekniğinin bilimselliği ve güvenilirliği nedeniyle ciddi derecede eleştirildiğini belirtmek gerekmektedir (Carter, 2001: 44). Ayrıca raporun ileri sürdüğünden farklı olarak, doğal kaynak rezervlerinin tükenmemesi ve yeni rezervlerin keşfedilmesi, raporun eleştirilmesine, gerçeklikten uzaklaşmasına, kötümser ve provakatif bulunmasına yol açmıştır (Carter, 2001: 44; Sanera ve Shaw, 1999: 26). Yukarıda genel olarak değinilen eleştiriler bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Bu çalışma açısından raporun en önemli noktası; çevreci ideolojinin raporun sonuçlarını ve verilerini dayanak göstererek büyümenin sınırlandırılmasını talep etmesidir. Çevreci ideolojiye göre, ekonomik, siyasal, teknolojik v.s bütün etkinlikler dünyanın fiziksel sınırlarına ve taşıma kapasitesine dayanmaktadır. Dünyanın fiziksel kapasitesinin göz ardı edilerek, büyümenin sınırlandırılmaması bütün yaşamı tehdit etmektedir. Bu sebepten dolayı, yani yaşamın yok olmaması için büyümenin mutlak surette, dünyanın taşıma kapasitesini dikkate alınarak sınırlandırılması gerekmektedir (Carter, 2001: 45, Çoban, 2002: 14). Dolayısıyla, büyüme genel olarak yaşamın bütün yönlerinde sınırlandırılmalı ve niteliksel bir büyüme tercih edilmelidir (Çoban, 2002: 14–15).

Çevreci ideolojinin çevrecilerin niceliksel olarak büyümeyi sınırlandırması ve niteliksel olarak onu arttırmaya çalışmaları sadece doğal kaynakların yok olmasıyla açıklanabilecek bir durum değildir. Çünkü çevreciler tüketimi azaltarak maddi unsurların insan hayatındaki önemini azaltmaya çalışarak manevi unsurlara vurgu yapmaktadırlar ve maddi unsurlardan arındırılmış bir ‘‘iyi yaşam’’ tasavvurunda bulunmaktadırlar (Dobson, 1999: 242). Liberalizm, bir yandan bireylerin manevi unsurlara dayalı bir ‘‘iyi yaşam’’ tasavvurunda bulunmalarını ve buna göre yaşamalarını eleştirmez. Çünkü bu bireysel bir tercihtir ve saygı duyulmalıdır. Daha önce de değinildiği üzere liberalizm bireylerin manevi yaşantısıyla ilgilenmez, liberalizmin asıl ilgi konusu; bireylerin maddi yaşantısıdır (Mises, 2005: xix-xx). Bu noktada, liberalizmin asıl karşı çıktığı şey; bireylerin özgür iradeleri dışında bir iyi yaşam tasavvuru etrafında güdülenmesidir. Beri yandan liberalizm insanların materyal yönden bencil olduğunu ve materyal unsurların onların mutluluğu için önemli olduğunu savunur. Dolayısıyla, liberalizm materyal unsurlardan arındırılmış bir iyi yaşamın var olduğunun ve bunun insanlara cazip geleceğinin düşünülmesinin rasyonel olmadığını savunur. Çevreci ideolojinin büyümenin sınırlandırılması söylevindeki bütün bu manevi vurguya rağmen, çevreci ideolojinin büyümenin sınırlandırılması söylevinden, çevrecilerin büyümeyi doğal sınırları aştığı ve bu sebepten dolayı bütün yaşamı tehdit ettiği için sınırlandırmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Çünkü çevrecilerin asıl meselesi; büyümenin idame ettirilmesi için kullanılan doğal kaynakların tükenmesi, gelecek nesillere yaşamlarını idame ettirebilmeleri için gerekli kaynakların bırakılmaması ve mevcut nesil tarafından hoyratça tüketilmesidir (Carter, 2001: 45). Bu noktada büyüme için kullanılan kaynaklar konusu gündeme gelmektedir.

Büyüme için kullanılan kaynakların(doğal, insan yapımı, insan) yapısı, durumu ve sınırları konusunda genellikle üç farklı yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi; doğal kaynakların yapıları ve sınırları ne olursa olsun insan yapımı kaynaklar tarafından ikame edilebileceğini savunur. Dolayısıyla, bu görüşü savunanlara göre büyümenin ve kaynakların bir sınırı yoktur. İkinci yaklaşıma göre büyüme için kullanılan kaynakların tamamı insan da dâhil olmak üzere çevresel kaynaklardırlar ve sınırlıdırlar. Dolayısıyla, bu görüşü savunanlara göre, kaynaklar sınırlıdır ve büyüme de sınırlı olmalıdır -çevreci ideoloji bu görüşü benimser. Üçüncü yaklaşım yukarıda değinilen iki yaklaşımın arasında yer almaktadır. Onlara göre, çevresel olan kaynaklar vardır ve çevresel olmayan insan yapımı kaynaklar vardır. Çevresel kaynakların bir kısmı insan yapısı kaynaklarla ikame edilebilir. Fakat ozon tabakası, hava, okyanuslar gibi bir takım çevresel kaynaklar insan yapımı kaynaklarla ikame edilemez ve onlar sınırlıdır. Dolayısıyla, bu görüşe göre büyümenin sınırları bu kaynaklardan hangisinin kullanıldığına göre değişmektedir (bkz., Connelly and Smith, 2001: 153–157).

Liberal ideolojide kaynakların yapısı konusunda tam bir konsensüs yoktur (Ibid., 156). Liberaller genel olarak birinci görüş ile üçüncü görüş içinde yer almaktadırlar. Fakat liberal ideolojinin çevresel konulara ve kaynaklara yaklaşımını konu alan literatürde genellikle liberallerin üçüncü görüşü paylaştığı görülmektedir. Yani liberallerin doğal kaynakların sınırlı olduğunu benimsedikleri görülmektedir (Sanera ve Shaw, 1999: 73) Fakat liberaller çevreci ideoloji gibi doğal kaynakların korunması için büyümenin sınırlandırılması gerektiğini savunmazlar. Onlara göre, büyüme özellikle ekonomik büyüme daha önceki konularda değinildiği üzere, insanlığı zenginleştirmiş, refah seviyesini arttırmış, kendilerini çevrenin zararlı

yönlerine karşı korumalarına olanak sağlamış ve onları mutlu etmiştir (Semmens, 2007: 17; Stroup: 2003: 9–13). Dolayısıyla, liberaller ekonomik büyümenin devam etmesi gerektiğini savunurlar.

Liberalizme göre, doğal kaynakların korunması için büyümenin sınırlandırılması gerekmemektedir. Liberalizmin devam eden büyüme süreci içerisinde kaynakların korunması söylevinin iki boyutu vardır. Bunlardan birincisi direkt olarak çevresel kaynakların nitelikleri ve insanlar için ifade ettiği anlamla ilgilidir. Buna göre, bugün aktif olarak ekonomik büyümede kullanılan bir kaynak gelecekte aynı ölçüde aktif olarak kullanılmayabilir. Örneğin; eski dönemlerde kömür ekonomik büyüme için son derece değerli ve gerekli bir kaynakken bugün aynı derecede değerli ve gerekli değildir. Çünkü gelişen teknoloji ve değişen üretim yapısı kömürün yerine petrolü ikame etmiştir. Petrolün de ileride kömürün akıbetine uğrayacağı düşünülmektedir. (Peron, 2007: 62–63; Semmens, 2007: 14). Çünkü artık insanlar yenilenebilir kaynakları tercih etmekte ve geliştirme noktasındadırlar. Dolayısıyla, gelecekte bugünkünden daha az anlam ifade edebilecek bir kaynağın korunması için rasyonel herhangi bir neden gözükmemektedir. Ayrıca ekonomik büyüme sadece çevresel kaynakların kullanılması ve çevreye zarar verilmesi anlamına gelmemektedir. Çünkü yapısal olarak değişime uğrayan ekonomi artık emek ve sermaye yoğun üretim girdilerinden bilgi yoğun üretim girdilerine dayanma eğilimine girmiştir. Dolayısıyla, insanlığa sonsuz derecede faydaları olan ekonomik büyümenin sınırlandırılması anlamsızlaşmaktadır.

Liberalizmin kaynaklarla ilgili söylevinin ikinci boyutunda ise kaynakların özel mülkiyete tabi kılınarak korunması fikri vardır. Buna göre, mülkiyet hakları sınırlı kaynakların aşırı kullanımını engelleyebilecek yegâne mekanizmadır. Çünkü

özel mülkiyete konu olan kaynaklara ekonomik yönden bir değer biçilir. Yani bu kaynaklara belirli bir bedel ödenerek ulaşılır. Böylelikle, kaynaklar kıt hale geldikçe bu kaynakların fiyatları artar. Bu da tüketimi azaltır ve alternatif kaynaklar aramayı teşvik eder (Gray, 1993: 133).

Çevre malları üzerinde özel mülkiyet tesis etmenin temelinde, malların ortak kullanım nedeniyle aşırı bir şekilde kullanılmasının ve sömürülmesinin engellenmesi fikri yatmaktadır. Bu fikre göre, insanlar sadece özel çıkarlarıyla ilgilenmektedir. Bu çıkarlarına ulaşmak, onlar için yegâne motive edici unsurdur. ‘‘İnsanların sahip olduğu bu kişisel çıkar duygusu, insanların akrabaları veya arkadaşları için kendi zenginliklerini bir kenara bırakabildikleri ölçüde veya ahlâkî ilkelerle bir ölçüde sınırlanabilir. Fakat bunun ötesinde, iyi niyetler iyi sonuçlar doğurmaya yeterli olmayacaktır. Bir çevre ahlâkının oluşturulması arzu edilebilir, fakat bunun insan doğasını değiştireceği beklenmemelidir’’ (Anderson ve Leal, 1996: 7). Liberalizmin insan doğasına bu şekilde yaklaşması onun özel mülkiyeti çevresel korumanın temeline koymasını haklılaştıracak niteliktedir. Çünkü sadece kendi çıkarını düşünen insanlık çevre mallarına serbest ve bedelsiz erişim hakkına sahip olduğu zaman bu malları kendi çıkarları doğrultusunda sonsuz kullanma eğilimine girecektir. Bu da çevresel malların sömürülmesine, çevrenin tahrip olmasına ve ortak malların trajedisine neden olacaktır.

Ortak malların trajedisi fikrine göre, herkes kendisi için en fazla faydayı talep etmektedir. Fayda öznel bir nitelik taşıdığı için herkesin faydası farklı olacaktır. Herkes kendi faydası doğrultusunda ortak malları kullanacaktır. Bu da ortak malların trajedisine yani sömürülmesine neden olacaktır ve bu durum insanlığı iflasa götürecektir (Hardin, 2003: 17). Buna göre, ortak malların sömürüsünün

engellenmesi insanların vicdanıyla yapılacak bir şey değildir. Çünkü herkesin faydasını maksimize etmek için sınırsızca kullandığı kaynakları eğer vicdan sahibi birisi kullanmazsa, toplum tarafından budala diye mahkûm edilecektir. Eğer vicdansızlık yapar ya da kendisini vicdanlı olmaya ve sorumlu davranmaya davet eden bir anlayışa göre hareket etmez ve ortak malları sömürürse o kişi sorumsuzlukla mahkûm edilecektir (Ibid., 22). Sorumluluk veya sorumlu davranmaya zorlanmak bir düzenleyici yaklaşımıdır ve ortak malları trajediden kurtarmaya yetmeyecektir. Çünkü ortak mallar ancak tarafların üzerinde uzlaşabilecekleri bir yolla trajediden kurtulur (Ibid., 23–24).

Ortak malların trajedisinden de anlaşılabileceği gibi tarafların üzerinde uzlaşabilecekleri koruyucu bir yöntem ancak özel mülkiyetin sağlanmasıyla ortaya çıkabilir. Eğer çevresel mallar üzerinde özel mülkiyet hakları tesis edilirse, çevresel kaynaklar ortak mal olmaktan çıkıp özel mal olacaktır bu da çevresel malların haliyle çevrenin korunmasına olanak sağlayacaktır. Çünkü rasyonel olarak düşünen insanlar özel mülkiyetlerini koruyacaklardır ve özel mülkiyetlerin ortak kullanımı söz konusu değildir. İnsanlar, özel mülkiyet sistemi sayesinde sahip oldukları mallara bir fiyat biçeceklerdir ve bu malların kullanımı belirli bir ücrete tabi olacaktır. Kaynakların kullanımının ücrete tabi olması nedeniyle kullanıcılar para ödemek durumunda kalacaklardır. Dolayısıyla, insanlar iktisadi olarak düşünüp fayda ve maliyet hesabına göre bu çevresel malları kullanacaklardır. Bu da insanların ihtiyaçlarına göre bu malları kullanması ve aşırı sömürmemesi sonucunu doğuracaktır (Dryzek, 1997: 104; Davies, 2003: 144–145).

Bu noktada, liberalizm eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştirilere yol açan sebep, liberalizmin her insanı mutlak surette rasyonel bir karar alıcı olarak görmesi

ve onlardan mülklerini yani çevrelerini korumalarını beklemesidir. Liberalizmin bu yönüne yapılan eleştirilere göre, mülkiyet sahipleri her zaman rasyonel olarak hareket etmeyebilir ve sahip oldukları kaynakları hoyratça kullanabilirler. Eğer insanları sadece rasyonel davranan canlılar olarak kabul edersek onlardan çevresel kaynakları sömürmemelerini bekleriz. Çünkü sömürerek tahrip ettikleri çevresel değerler onlar için yaşamsal bir öneme sahiptir. Bu kaynakların yok olması hayatın ve insanlığın yok olması sonucuna gidecektir. Oysaki rasyonel insanın bunu yapmaması lazımdır. Sadece özel çıkarı uğruna bütün hayatı yok edebilecek şekilde davranan bir varlığın rasyonel olarak davrandığı düşünülemez. Eleştiri bu noktada kapitalizme bağlanmakta ve insanların kapitalist kâr güdüsü nedeniyle, doğal kaynakları sömürdüğü ve rasyonelleşmeden uzaklaştığı sonucuna varılmaktadır. Eleştiri sahiplerine göre, kapitalizmdeki kâr etme güdüsü insanların hümanist ve romantik tarafını törpülemekte ve onları sadece kâr etmek için uğraşan bireylere dönüştürmektedir (Dryzek, 1997: 117).

Liberalizm, insanların her zaman için sahip olduğu özel mülkiyeti rasyonel kullanmadığı ve sömürdüğü eleştirisine; kötü maliklerin mülklerini kaybedeceğini ve bunu kaybetmemek için rasyonel hareket edeceğini, eğer malikin kötü kullanımı devam ederse bu kötü kullanım nedeniyle mülkün el değiştireceğini ve yeni malikin mülkünü korumak için daha rasyonel davranacağı cevabını verir. İnsanların yaşamaları için gerekli olan çevresel kaynakları sömürmeleri ve bunun bütün insanlığın hayatını tehlikeye düşürdüğü ve bunun için insanların rasyonel olarak hareket etmeyen canlılar olduğu eleştirisine ise liberalizm, özel çıkarın daima genel, toplumsal çıkarlardan önce geldiği ve insan doğasının bencil olduğu, cevabını verir (Heywood, 1998: 28). Bu çalışmanın birinci bölümde "kendiliğinden doğan düzen"

başlığı altında detaylıca ele alındığı üzere; liberalizm insanların rasyonel varlıklar olduğunu ileri sürer. Buna göre insanlar düşünen, yaratıcı olan ve kendileri için iyi olanı bulabilen varlıklardırlar. Liberal rasyonalizmin en temel özelliği, bireye dayanmasıdır. Liberalizmde toplumsal bir rasyonalite anlayışı yoktur. Herkesin rasyonalizmi kendisine göredir. Hiç kimse kendi rasyonalizm anlayışına göre başka insanları rasyonel olmaya zorlayamaz (Yayla, 2002: 188).

Liberalizm kâr etme güdüsünün insanları hümanizm ve rasyonalizmden uzaklaştırdığı fikrine karşı çıkar. Liberalizme göre, kâr etme güdüsü sayesinde insanlık ekonomik yönden ilerlemekte ve teknolojik yönden gelişmektedir. Bu ekonomik gelişme ve teknolojik ilerleme, verimliliği arttırarak dünyadaki açlık oranını düşürmekte ve kirlenen çevrenin temizlenmesi için yeni yöntemler geliştirmektedir. Bu şekilde insanlar açlıktan kurtarılmakta ve çevre temizlenmektedir. Dolayısıyla, kâr etme motivasyonu iddia edildiğinin aksine hem hümanist hem de rasyoneldir (Semmens, 2007: 17; Stroup, 2003: 12–13). Ayrıca kâr etme güdüsü sayesinde aktörler kârlarını maksimize ve maliyetlerini minimize etmek için belirli bir ücret ödeyerek ulaştıkları doğal kaynaklara daha fazla ücret ödememek için onların ikamelerini aramaya yönelecektirler. Bu da doğal kaynaklar üzerindeki aşırı kullanımın azaltılarak onların korunmasını sağlayacaktır (Stroup, 2003: 9–10).

Liberalizm devlete ve devlet müdahalesine karşı sorgulayıcı ve mesafeli bir tutum takınmakla birlikte çevresel değerler üzerinde özel mülkiyet haklarının kurulup korunmasının ve bununla bağlantılı olarak piyasanın oluşturulmasını devletten beklemektedir (Dryzek, 1997: 104). Bu çalışmanın birinci bölümde "kapitalizm" ve "sınırlı devlet" başlıkları altında detaylıca değinildiği üzere, liberalizm, rekabetin ve piyasanın bireyler tarafından oluşturulamadığı noktalarda bu

görevi devlete yüklemektedir ve bu durum liberalizmin sınırlı devlet nosyonuyla bir tezat oluşturmamaktadır. Buna göre, devlet çevresel konularda özel mülkiyet sağlamalı, piyasayı oluşturmalı ve ondan sonra piyasadan çekilmelidir. Çünkü devlet piyasayı oluşturduktan sonra piyasaya müdahale ederse piyasanın işleyişini bozar ve insanların yaratıcılıklarını ve yeteneklerini yansıtmasına engel olur. Bu durum çevresel problemlerin çözümsüz kalmasına neden olur. Eğer piyasaya müdahale olmazsa piyasa, kendiliğinden çevresel problemleri arz ve talep doğrultusunda çözebilecek yetenektedir (Anderson ve Leal, 1996: 101–105).

Mülkiyet haklarının ve piyasanın çevresel kaynaklar üzerinde oluşturulabilmesi için bu kaynakların özelleştirilmesi gerekmektedir. Çevresel kaynakların yapıları itibariyle özelleştirilmesi çok zor olmakla birlikte liberalizm bunun mümkün olduğunu savunmaktadır. Buna göre, çevresel kaynağın niteliği ne olursa olsun bu kaynaklar zamanla kıtlaştıkça ve bunun sonucunda değerleri arttıkça insanlar bu kaynaklardan para kazanmak için teknoloji geliştirecek ve bunlar özel mülkiyete konu olabilecek hale gelecektir (Ibid., 215).

Toprağın özel mülkiyete konu olması kolaydır, zaten günümüzde toprak başarılı bir şekilde özel mülkiyet alanına dâhil olmuştur. Buradaki tek mesele özel mülkiyetin bütün toprakları içine alacak bir şekilde genişletilmesidir. Özel mülkiyetin bütün toprakları kapsayacak şekilde genişletilmesi politik bir meseledir ve bu konuda devletlerin istekli olmaları gerekmektedir. Toprak konusunda özel mülkiyetin en ideal koruma yöntemi olduğu bu konuda klasikleşen çobanın kamu topraklarını aşırı otlatması sebebiyle bunların tahrip olmasına yol açtığı ve kereste tüccarlarının kamu topraklarından bedava ulaştıkları ağaçları aşırı kesmesiyle bunları sömürdükleri örnekleriyle son derece açıktır (Dryzek, 1997: 104–105).

Hava üstünde özel mülkiyetin sağlanması şu anki teknoloji ile imkânsızdır. Çünkü havanın sınırlarını belirleyecek bir çit ya da hat oluşturulması imkânsızdır. Bu durum mümkün olsa bile havayı kirletenlerin nasıl tespit edileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Çünkü çok sayıda kirletici vardır ve bu kirleticiler kaçınılmaz olarak havaya kirleticiler bırakacaktırlar. Sahip olduğu havasını temiz tutarak, bunu insanlara para karşılığı satarak kâr etmek isteyecek bir özel mülkiyet sahibinin havasının başka aktörler tarafından kirletilmesi onun özel mülküne izinsiz olarak giriş anlamına gelir ve bu da özel mülkiyetin ilgasına neden olur. Bu konuda ortaya çıkacak başka bir sorun ise insanların her halükarda havayı kirletecekleri meselesidir. Gerek nefes alarak gerekse en temel ihtiyaçlarından biri olan ısınma maksadı ile insanlar havaya kirletici bırakırlar (Ibid., 105–106).

Havanın özel mülkiyet yöntemiyle korunmasında, hava üzerinde oluşturulacak özel mülkiyet hakkından ziyade, bir bütün olarak havayı aşırı derecede kirletenlerin tespit edilmesi ve buna mani olunması fikri vardır. Günümüz teknolojisiyle kirleticilerin tespit edilmesi mümkün bir hale gelmiştir. İlerleyen bölümlerde denileceği üzere kirleticilerin tespit edilmesi ve serbest piyasa yoluyla bunlara müdahale edilmesi kota ticareti, karbon vergileri ve kirleten öder gibi düzenleyici yöntemlerle mümkün hale gelmiştir ve bu durumun başarılı pratik uygulamaları mevcuttur (Sanera ve Shaw, 1999: 138–140). Bu anlayış liberal çevreciliğin pratik ve pragmatik yönünü bizlere göstermektedir ki bu çevre için faydalıdır. Öte yanda son yıllarda Ankara'da belediye eliyle oy avcılığı amacıyla halka dağıtılan kalitesiz kömürlerin neden olduğu hava kirliliği serbest piyasa yoluyla hava kirliliğine müdahale etmenin gerekli olduğunu haklılaştıracak bir örnektir.

Özel mülkiyetin su üzerine bina edilmesi ‘‘ilk ele geçirme’’ yöntemiyle sağlanmaktadır (Anderson ve Leal, 1996: 141). Buna göre, su kaynaklarına ilk ulaşan ya da onu ilk bulan kişi o su kaynağının sahibi olmaktadır. Aynı şekilde yeraltı su kaynakları da özel mülkiyetinde bulunan toprak içinden çıkarılan kişiye ait olmaktadır. Su yapısı itibariyle akışkan olduğu için suyun kullanılması ya da kaybedilmesi sorunu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, su üstünde efektif bir mülkiyet hakkının sağlanabilmesi için mülk sahibine suyunu depolama ve kiraya verme hakkının da verilmesi gerekirlidir (Anderson ve Leal, 1996: 145; Dryzek, 1997: 106). Suyun yapısı itibariyle su üzerine mülkiyet hakkının tesis edilmesinde bir takım zorluklar ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan en önemli olan, su üstünde tesis edilmiş özel mülkiyet hakkının toplum tarafından meşru görülmemesi riskidir. Çünkü su yapısı itibariyle üretilmeyen, doğada var olan aynı zamanda kullanılamayan kısmının akıp gittiği bir kaynaktır. İnsanların zaten doğada var olan bir kaynak üzerinde mülkiyet hakkını ileri sürmeleri kaosa neden olabilir. Çünkü sen bunu üretmedin ki bu zaten vardı ya da ‘‘Allah’ın suyu’’ mantığıyla su üstündeki özel mülkiyet kabul edilmeyebilir. Su üstünde özel mülkiyeti olan insanlar kendi sularının yani mülklerin korunmasını talep etme hakkına sahiptirler. Bu durum ortaya bir takım zorluklar çıkarabilmektedir. Çünkü yeraltı kaynağına sahip bir su maliki yer üstündeki insanların onun mülküne kirli su sızdırdıkları ve kirlettikleri savını ileri sürebilir. Yer üstü su kaynağına sahip birisi suyunun buharlaşması ve yağmurla birlikte başka su kaynaklarına karışması nedeniyle hak kaybına uğradığını ileri sürebilir ve bu kayıplarını diğer su maliklerinden talep edebilir. Kuşkusuz hem su mülkiyeti üzerindeki meşruluk sorunu hem de yukarıda sıralanan diğer teknik problemler su değerlendikçe ve teknoloji geliştikçe çözüme kavuşacaktır. Nitekim bunun

örneklerini günümüzde görmek mümkündür. Bütün sorunlarına rağmen gerek yeraltı kaynakları olsun, gerek yer üstü kaynakları olsun suyun bedava kullanılmaktan çıkarılması ve özel mülkiyete tabii tutulması onun daha iyi korunmasını sağlayacaktır.

Haberci Güven İslamoğlu'na 2007 yılı Türkiye Gazeteciler Cemiyeti yılın habercisi ödülünü kazandıran ''Buzdan Tarlalar'' adlı belgesel haber, Konya ovasında suya para verilmediği ve ortak kullanıma açık olduğu için çiftçilerin kış aylarında -10 derece hava sıcaklığında, suyun ve tarlaların donduğu zamanda bile sulama yapmaya devam ettiklerini ortaya koymuştu. Bu durum suyun ortak mülkiyete tabi olmaması nedeniyle nasıl israf edildiğinin en güncel ve dramatik örneğidir. Aynı şekilde belediyeden suyu parayla aldığı için sadece ihtiyacı kadar suyu kullanmak için kendisini eğiten ve bu şekilde hem de daha az fatura ödeyen hem suyu israf etmeyen davranış kalıpları da özel mülkiyetin suyu nasıl koruduğunun diğer örneğidir (Sanera ve Shaw, 1999: 195).

Kuşkusuz çevresel değerler sadece su, toprak ve havadan ibaret değildir. Balıklar, vahşi yaşam, evcil olmayan hayvanlar, bitkiler v.s bu kaynaklardandır. Liberalizmde bu tür kaynaklar üstünde de özel mülkiyet yapılandırılarak koruma sağlanmaya çalışılmaktadır.

Buna göre vahşi yaşamı ve evcil olmayan hayvanları bir müteşebbis eğer özel mülkiyetine geçirirse bunları koruyacaktır. Çünkü bu müteşebbis bu kaynakları görmek isteyenlerden para alacaktır. Para kazanmaya devam etmek için kaynağını koruyacak ve dolayısıyla, bu kaynaklar da korunmuş olacaktır.

Bitkiler üzerinde ilaç şirketleri araştırma yapmak için özel mülkiyet oluşturacak ve bu şekilde bu kaynaklar da korunacaktır (Dryzek, 1997: 107).

Balıkçılık kotalarının konması ve bu kotalar üzerinde özel mülkiyetin belirlenmesi aşırı avlanmayı önleyerek balıkları koruyacaktır. Bununla bağlantılı olarak balıkçılık kotalarına sahip olan kişiler balıkları için temiz su talep edecektirler ve bu da suların korunmasına olanak sağlayacaktır, tıpkı İngiltere örneğinde olduğu gibi. İngiltere'de balık kotaları uygulamasıyla birlikte balıklar için temiz su talep edilmesi hakkı ortaya çıkmıştır. Bu sayede bugün İngiltere dünyadaki en temiz nehirlere sahiptir (bkz., Howes, Skea and Whelan, 1997: 72–74).

Balinalara çip takılarak izlenmesi, vahşi hayvanlara boyunluk takılması gibi örnekler verilip teknolojik gelişme ve kaynakların kıtlaşarak değerlenmesi ile bu örnekler çoğaltılabilir (Anderson ve Leal, 1996: 51). Tüm bu örnekler ve koruma mekanizmaları, bu kaynakların korunmasını sağlayacak niteliktedir. Çünkü bütün örneklerde özel çıkar için kaynakların koruması güdüsü yatmaktadır.

Son tahlilde, liberal çevreciliğin merkezinde yer alan çevresel değerler üstündeki özel mülkiyet nosyonun amacı; çevresel kaynaklara maddi bir eder biçerek büyümenin sınırlandırılmasına gerek duyulmadan ve bireylerin bencil taraflarına seslenerek onları rasyonel davranmaya yönlendirerek çevresel korumayı sağlamaktır.

Liberalizm, çevresel değerlerin ortak kullanıma tabii olmasının çevresel tahribata ve çevresel kaynakların sömürülmesine yol açacağını ileri sürer. Çünkü çevresel değerlerin ortak mülkiyete tabii olduğu bir yerde çevresel kaynaklar üzerinde tasarrufta bulunma hakkı politik idarede olur. Politik kontrolde yönetici, yani bürokratlar kendi özel çıkarlarına göre hareket edebilirler. Bu durum oy kaygısı ve terfi gibi çıkarlar nedeniyle kaynakların yandaşlara peşkeş çekilmesine,

kaynakların sömürüsüne ve çevresel tahribata neden olmaktadır (Dryzek, 1997: 100). Politik kontrolde kaynakların bürokratlar tarafından en iyi şekilde yönetilmesi mantığı vardır. Fakat bu görüş problemlidir, çünkü hiçbir merkezi idare kaynakların en rasyonel ve en yararlı şekilde yönetilmesini sağlayamaz (Anderson ve Leal, 1996: 9). Çünkü bunun yapılabilmesi için gerekli bilgiye sahip olamazlar, bilgi yapısı itibariyle dağınık bir halde farklı aktörlerin elinde bulunmaktadır (Dryzek, 1997: 80).

Çevresel korumanın ve yönetimin merkezden yapılması, bürokrasi üzerindeki baskı gruplarının bürokratlara kendi istekleri ve çıkarları doğrultusunda karar aldırmalarına neden olur. Bunun sonucunda bir yanda kaybedenler diğer yanda kazananlar ortaya çıkar. Bu durum "zero-sum" yani sıfır toplamlı bir ilişkiye neden olacaktır. Kayıplar ve kazançlar sadeleştiğinde hiçbir kazanan olmayacaktır ve kaybeden çevre olacaktır (Anderson ve Leal, 1996: 12). Bürokratik idarede meşruluk sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bürokratik kararlar toplum tarafından meşru olarak kabul edilemeyebilir ve uygulanmayabilir. Bu da çevresel problemlere yol açabilir (Dryzek, 1997: 82).

Politik kontroldeki kadar belirgin olmasa da liberal çevrecilikte de meşruluk sorunu vardır. Özellikle çevresel kaynaklar üzerinde oluşturulmaya çalışılan özel mülkiyet meşruluk problemine neden olabilmektedir. "Mülkiyet niteliği nedeniyle hem ekonomik, hem siyasal ve hem de sosyolojik bir kavramdır'' (Kaplan, 1997: 56). Çevresel kaynaklar üzerinde oluşturulacak mülkiyet haklarının meşru ve dokunulmaz olarak kabul edilmesi için o toplumun belirli bir gelişmişlik düzeyine ve eğitim seviyesine sahip olması gerekmektedir. Aksi halde toplum bu özel mülkiyet hakkını ilga edebilecektir. Örneğin Türkiye'nin herhangi bir ücra köşesinde bir nehir kaynağının özel mülkiyete tabi olduğunu ve mülk sahibinin bunu çevredeki

vatandaşlara para karşılığı satmaya çalıştığını düşünelim. Kuşkusuz bu durum sosyal bir felakete neden olacaktır. Liberalizm çevresel kaynaklar üzerindeki, özel mülkiyet ile ilgili oluşabilecek meşruluk sorunlarının, toplumların bireycilik, özgürlük, sınırlı devlet ve kapitalizm gibi liberal prensiplere tam olarak adaptasyonuyla ve çevresel kaynakların değerlendikçe çözüleceğini savunur. Örneğin, bugün toprağın özel mülkiyete tabii olması konusunda herhangi bir meşruluk sorunu yoktur. Oysaki toprak da çevresel bir kaynaktır. Toprak konusu nasıl çözüme kavuştuysa, serbest piyasa içinde diğer çevresel kaynaklarda aynı şekilde çözüme kavuşacaktır.

Netice itibariyle, yukarıda detaylıca değinildiği üzere liberalizm, çevresel kaynakların korunması için büyümenin sınırlandırılmasının gereksiz olduğunu savunur. Liberalizme, çevresel kaynakların büyümenin devam eden süreci içinde korunmasının mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Aynı şeklide liberalizm çevresel kaynakların siyasal otorite tarafından değil ancak bireyler tarafından en iyi şekilde korunabileceğini söylemektedir. Dolayısıyla, liberalizm, çevreci ideolojiden farklı olarak büyümenin devam etmesi gerektiğini savunmaktadır. Liberalizm, büyümenin sadece materyal, ekonomik yönden değil, manevi, teknolojik v.s yaşamın bütün boyutlarında devam etmesi gerektiği anlayışına sahiptir. Çünkü liberalizmdeki büyüme nosyonu esas olarak ‘‘insanlığın yeteneklerine ve geleceğine ilişkin duyulan güçlü inancın ve beslenen umudun bir ifadesidir’’ (Ünder, 1996: 45). Bu durum liberal ideolojide tarihsel gelişimin bir sonraki aşamasının bir öncekine göre daha iyi ve ileri olacağına (Ibid.) yönelik bir inanç oluşturmuştur.

E. NÜFUSUN AZALTILMASI

Çevreci ideolojinin bir diğer ilkesi nüfusun azaltılmasıdır. Nüfusun azaltılması temel olarak sınırlı yeryüzü kaynaklarının sınırsız olarak artan bir dünya nüfusunu besleyemeyeceği fikrine dayanır ve kökenleri Thomas Malthus'un 1798 yılında yayımlanan ‘‘nüfus ilkesi üzerine bir deneme’’ adlı çalışmasında görülür (Çoban, 2002: 15).

Çevreci ideoloji, ekolojik bunalımın bir nedeni olarak gördüğü aşırı nüfus artışının önlenmesi ve dünyanın kabul edebileceği bir sınıra indirilmesi gerektiğini savunur (Bookchin, 1996: 42–43; Porritt, 1989: 36–39). Tabi çevrecilik nüfus artışının önlenmesini desteklemekle birlikte ekolojik bunalımın asıl nedenini salt nüfus artışından ziyade dünya uluslarının kişi başına yaptığı tüketimde de arar. Bu bağlamda nüfus artışının önlenmesiyle birlikte dünya genelinde uluslararasındaki tüketim eşitsizliklerinin daha az tüketim yapan ulusların lehine olacak şekilde sınırlandırılmasını da dile getirir (Bookchin, 1996: 42–43; Porritt, 1989: 36–39).

Esin kaynağı Malthus olmakla birlikte çevreci ideoloji nüfusun azaltılması için Malthusçu zora dayalı teknikleri kullanmayı reddeder (Çoban, 2002: 16). Çevreci ideolojiye göre, ‘‘nüfusun azaltılması, öncelikle, insanların bilinçlenmesi yoluyla gönüllü olarak insanlığa, gelecek kuşaklara diğer canlılara ve çevreye karşı sorumluluk duymalarıyla olanaklıdır’’ (Ibid.).

Liberalizm, çevreciliğin aksine nüfusun dünyanın taşıma kapasitesinin üstüne hiçbir zaman çıkamayacağını dile getirir. Ayrıca nüfus artış oranın üstünde yakalanan ekonomik büyüme ve üretimdeki verimliliğin nüfusu besleyebileceğini savunur (Sanera ve Shaw, 1999: 56–60).

Liberalizm genel olarak nüfus artış oranını ebeveynlerin özgür iradelerine bırakır ve nüfus azaltmak gibi bir motivasyona sahip değildir. Fakat liberal toplumlarda insanların özgür iradelerine bir kısıtlama konmaksızın nüfusun kendiliğinden azaldığı gözlemlenmektedir. Ekonomik gelişmeyle birlikte kadınların iş gücüne katılması, zenginleşmesi ve özgürleşmesi artık onların hayatlarının büyük bir kısmını hamile olarak geçirmesini tahammül edilmez bir hale getirmiştir. Bu durum kadınları çocuk yapmaya isteksiz hale getirmiş ya da daha az çocuk yapmaya yönlendirmiştir. Ayrıca yaşlılıkta çalışma olanakları ve sigorta gibi güvenlik tedbirleri insanların çocuklarını yaşlılık süreçleri için onları koruyacak bir sigorta olarak görmelerini önlemiştir. Bütün bu gelişmeler çocuk ihtiyacını azaltmış dolayısıyla nüfus artışı kendiliğinden azalmıştır (Davies, 2003: 144).

Çevreci ideolojinin nüfusu gönüllü olarak azaltma politikası liberal ideolojiyle genel olarak bir tezat oluşturmaz. Çünkü liberalizm gönüllü aktiviteleri olumlayan bir ideolojidir. Ayrıca özel olarak nüfusun telkin ve ikna gibi gönüllü yollarla azaltılması liberal çevrecilikte belirgin olarak görülmese de bahsi geçen konulardan birisidir (Wissenburg, 2006: 27).

F. UYGUN TEKNOLOJİ

Teknolojinin sorgulanması ve teknolojiye karşı daimi bir şüpheyle yaklaşılması, çevreciliğin belirgin bir ideolojik unsuru ve politika yapma prensibidir (Dobson, 2001, 84). Çevreci ideoloji, teknolojiyi insanların hayatını kolaylaştırmaya yarayan mekanik bir olgudan ziyade, muktedirlerin gücünü pekiştirmeye yarayan ideolojik bir öğe olarak değerlendirir (Çoban, 2002: 17–18). Kuşkusuz, teknoloji salt

mekanik bir öğe olarak görülemez. Teknolojinin insanların hayatını kökten değiştirebilecek sosyal ve siyasal sonuçları vardır. Teknolojinin yarattığı bu sosyal ve siyasal değişimler bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Fakat teknolojinin sadece küçük bir muktedirler sınıfının yararına olduğunu savunmak haksız ve eksik bir yaklaşımdır. Çünkü teknoloji genel olarak tüm insanlığa hizmet etmektedir. Bugün teknolojik gelişmeler sayesinde yakalanılan refah seviyesinden eşit derecede olmasa bile bütün insanlık faydalanmaktadır.

İnsanların hepsinin eşit oranda teknolojinin sağladığı nimetlerden faydalanamamasının nedeni teknolojinin yapısal bir sorunu değildir. Bu durum daha çok yatırımla ilgili bir sorundur. Teknoloji geliştirmek için gerekli yatırımları yapan toplumlar elbette ki ondan çok daha fazla ve öncelikli olarak istifade etmektedirler. Fakat bu durum teknolojiye yatırım yapmayan toplumların ondan faydalanamayacağı anlamına gelmemektedir. Zaman ilerledikçe bütün teknolojik icatlar anonimleşir, ucuzlar ve bütün insanlık onlardan istifade eder. Günümüzde herkes teknolojik bir nimet olan interneti ucuz bir maliyetle kullanabilmektedir. Aynı durum sağlık, ulaşım v.b bütün hayatı kapsayan alanlarda da mevcuttur.

Çevreciliğin teknolojiye yönelik bir diğer eleştirisi ise; teknolojinin ne kadar gelişmiş olursa olsun mutlaka sınırlı olacağı ve hiçbir zaman sıfır emisyon, sıfır atık ve sıfır kirlilik sonucuna varamayacağıdır (Ibid., 18).

Teknoloji, sınırlı olan dünyanın bir ürünü olarak zaten sınırlı bir olgudur. Sınırlı bir dünyanın ve sınırlı bir toplumun sınırsız bir ürün üretmesi zaten beklenemez. Öte yandan teknolojinin sınırları zorladığı bir gerçektir. Teknoloji elbette ki çevre üzerindeki yükü azaltmak ve kirliliği minimize etmek için uğraş verir. Bu konuda ciddi başarılar sağladığı da ortadadır. Fakat teknolojiden sıfır

kirlilik sonucunu beklemek hayaldir. Çünkü yeryüzünde yaşamak demek başlı başına çevreye bir yük yüklemek ve kirlilik yaratmak demektir. Dolayısıyla, teknolojiden sıfır kirlilik ve sıfır tahribat sonucunu beklemek rasyonel bir yaklaşım değildir.

Teknolojiye yönelik bütün şüphe ve eleştirilerine karşı, çevreci ideoloji tam anlamıyla teknoloji karşıtı değildir (Ibid., 19). Çevrecilik teknolojiyi ikiye ayırır. Bunlardan birincisi; ‘‘doğal olarak el altındaki enerjilerle(örneğin, rüzgâr gücü, insan gücü, su gücü ile) ve materyallerle(ağaç, taş, mermer, pamuk, yün v.s ile) çalışan, sofistike kuramsal bilgiye değil, daha çok sezgisel bilgiye dayanan’’ (Ünder, 1996: 111) küçük ölçekli teknolojidir. İkincisi ise, doğada hazır bulunmayan soyut enerjiler ve yapay materyallerle çalışan ve bilimsel-kuramsal bilgiye dayanan büyük ölçekli teknolojidir (Ibid.).

Çevreci ideoloji büyük ölçekli teknolojiyi insanın doğa üstündeki hâkimiyetini arttırdığı ve çevresel bunalıma neden olduğu gerekçesiyle eleştirir. Buna karşın yerel, kolay denetlenebilir ve merkeziyetçi olmadığını ileri sürdüğü küçük ölçekli teknolojiyi benimser ve savunur (Çoban, 2002: 19; Türkiye Yeşiller Partisi, 2008: 26, Ünder, 1996: 112).

Teknolojiyi parçalara ayırarak kendisine uygun olanı seçmek ve diğerini dışlamak olanaklı ve rasyonel olmayan bir yaklaşımdır. Çünkü teknoloji bir bütündür. Küçük ölçekten, büyük ölçeğe doğru ilerler. Bugün büyük ölçekli olarak değerlendirilen ve dışlanan bir teknoloji yarının muhtemel küçük ölçekli ve aranan teknolojisi olmaya adaydır.

Çevreci ideolojinin teknolojiyi parçalara ayırmasının bir diğer sorunlu olan tarafı ise, bu ayırımın kimin tarafından ve nasıl yapılacağıdır. Teknolojik ayrımı

yapmakla yetkilendirilecek kişi ya da zümre kendi değer yargılarına göre bu ayırımı yapmaya çalışacaktır. Böyle bir durum totaliter sonuçların ve eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden olabilecek mahiyettedir.

Teknolojinin doğurduğu ve doğuracağı muhtemel istenmeyen sonuçlar onun yapısından ziyade onu kullanan zihniyetle ilgilidir. Büyük ölçekli olarak değerlendirilip dışlanan bir teknolojik gelişme onu kullanan zihniyete bağlı olarak insanlığa ve çevreye çok faydalı hizmetlerde bulunabilir. Aynı şekilde küçük ölçekli olarak değerlendirilip kolayca benimsenen ve faydalı olduğu düşünülen bir teknolojik unsur onu kullanan zihniyete bağlı olarak insanlığa ve çevreye ciddi derecede zararlar verebilir. Dolayısıyla, teknolojiyi parçalara ayırmak ve bir takım teknolojileri peşinen zararlı olarak kabul edip dışlamak gibi determinist bir yaklaşımdan vazgeçilerek, teknolojinin bir bütün olarak insanlığın ve çevrenin yararına kullanılmasını sağlamak için yollar aramak daha rasyonel ve faydalı bir yaklaşımdır.

Teknoloji, yapısı itibariyle geliştikçe sınırları zorlayan ve zararlı yönlerinden arındırılan bir olgu olduğu için teknolojinin sağladığı faydalar da onun daha çok gelişmesiyle birlikte artmaktadır. Bu bağlamda insanlık ve çevre için en uygun ve yararlı teknolojinin ortaya çıkması için onun gelişiminin desteklenmesi gerekmektedir.

G. ENERJİ VE KİRLİLİĞİN ÖNLENMESİ

Günümüzde yaşanan çevresel problemlerin en önemlilerinin, çevreye ciddi derecede zehirli maddeler salan yenilenemez enerji kaynaklarının kullanımının neden

olduğu bilinmektedir. Bu zehirli emisyon salımları nedeniyle karşılaşılan en ciddi çevresel problem; ozon tabakasının incelmesi nedeniyle güneşin zararlı ışınlarının direk olarak yeryüzüne ulaşması sonucunda ortaya çıkan küresel ısınmadır. Bu sebepten dolayı hem çevreciler hem de liberaller önlem alınması konusunda hemfikirdirler. Dolayısıyla, genel olarak üretim süreçlerinde kullanılan enerjinin yenilenebilir olması ya da daha az kirletici olması ve üretim süreçlerinin kirliliğe yol açmayacak şekilde düzenlenmesi her iki ideolojinin de bir motivasyonu ve çevre politikası olarak belirmektedir.

Çevreciler enerji politikalarında özellikle yenilenebilir kaynakların kullanılmasını savunurlar (Dobson, 2001: 88; Türkiye Yeşiller Partisi, 2008: 23). Çevreci ideolojinin yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yanında en önemli enerji politikası ilkesi tasarruftur. Çevrecilere göre, ‘‘en önemli enerji kaynağı tasarruftur, enerjiden tasarruf etmek her zaman için enerji üretmekten daha ucuzdur’’ (Porritt, 1989: 168). Bununla birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarının mevcut yenilenemez enerji kaynaklarından daha pahalı olduğunu ve ciddi bir yatırım gerektirdiğini kabul etmektedir çevreci ideoloji (Dobson, 2001: 88). Bu sebepten dolayı, çevreciler yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması ve dolayısıyla kirliliğin önlenmesi için devlet tarafından bir takım teşviklerin ve vergilerin üretim süreçlerine konulmasını desteklemektedir (Porritt, 1989: 169; Türkiye Yeşiller Partisi, 2008: 21). Tıpkı çevreci ideolojide olduğu gibi liberal ideolojide de çevresel kirliliğin önlenmesi ve üretim süreçlerinin çevreye uyumlu bir hale getirilmesi için bir takım düzenleyici politika opsiyonlarının mevcut olduğu ve reel olarak kullanıldığı görülmektedir.

Liberal ideolojide düzeltimci politikalarla çevreyi korumanın ve çevre problemlerini çözmenin unsurları, çevresel vergiler ve kirlilik hakları ticareti gibi yardımcı yöntemlerdir. Bunlar çevresel kaynaklar üzerinde tesis edilen özel mülkiyet hakkı ile birlikte işlevsellik kazanabilen yöntemlerdir. Bu politikaların esas amacı piyasa hatalarını gidermek ve piyasada oluşacak aksaklıkları yine piyasa yöntemleriyle çözmektir. Burada bedelsiz gibi gözüken ama aksine bir bedeli olan kirliliği fiyatlandırarak piyasa yöntemleriyle çözme mantığı vardır (EEA, 2006: 5). Liberalizm bu düzeltimci politikaların uygulanması konusunda devleti ya da politik otoriteyi görevlendirir (Şahin, 1999a: 49). Daha önce değinildiği üzere devletin bu politikalarda katılımcı olması liberalizmin sınırlı devlet ilkesine uygun bir yaklaşımdır. Çünkü kapitalizmin teorik olarak tasavvur ettiği mükemmel piyasa ile gerçeklik arasında farklar vardır. Ekonomi kitaplarında betimlenen piyasa ile pratikteki piyasa tam olarak örtüşmeyebilir (Wissenburg, 2006: 20). Dolayısıyla, pratik olarak mükemmel piyasa tam olarak oluşturuluncaya kadar politik idare piyasa hatalarını düzeltmek için müdahalede bulunabilir. Tabi ki bu müdahalenin bir sınırı vardır. Bu sınır, piyasa oluştuktan ve kendi kendisini düzenleyebilecek duruma geldikten sonra piyasadan çekilmektir. Bu çalışmanın muhtelif yerlerinde ve özellikle birinci bölümde kapitalizm ve sınırlı devlet başlıkları altında bu konuya daha detaylı olarak değinilmiştir.

Çevresel vergiler ve kirlilik hakları ticareti gibi düzeltimci politikaların temelinde çevrenin kirlenmesi nedeniyle ortaya çıkan maliyetin kirletici tarafından karşılanması mantığı yatmaktadır (Polluters pays principle-ppp) (Carter, 2001: 259; Howes, Skea and Whelan, 1997: 131). Çevresel vergiler direkt olarak üretimleri ve kullanımları aşırı şekilde kirlilik yaratan ürünler, hammaddeler ve süreçler üzerine

konmaktadır (Carter, 2001: 295; Şahin, 1999b: 68). Bu şekilde üretici ve tüketicilerin yüksek kirlilik yaratan mal ve hizmetleri yüksek fiyata kullanmaları amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, aktörlerin çok fazla para ödememek için kullanımları göreceli olarak daha az kirlilik yaratan ürünleri ve hizmetleri daha düşük bedellerle kullanmaya yönlendirme mantığı vardır. Örneğin Türkiye de uygulanan motorlu taşıtlar vergisi motor hacmi yüksek olan araçlar için daha yüksek tahakkuk ettirilirken motor hacmi düşük olan araçlar için daha düşük tahakkuk ettirilmektedir. Bu şekilde sürücülerin çevreye daha az zararlı olan düşük motor hacimli araçları kullanmaları amaçlanmaktadır. Aynı şekilde belediyelerin uyguladığı atık su bedeli ücreti, aktörlerin kullandığı su miktarı arttıkça artmaktadır. Bu şekilde tüketicilerin daha az su kullanmaları sağlanmaya çalışılmaktadır (Şahin, 1999a: 53).

Kirlilik hakları ticaretinde ise devlet ya da yetkili kuruluşlar sektörel bazda, bir yerde kirliliğin en üst sınırını tespit ederler. Belirlenen kirlilik sınırı parçalara bölünerek aktörlere verilir ya da satılır (Dryzek, 1997: 108–109). Böylelikle her aktör ne kadar kirlilik yaratma hakkına sahip olduğunu bildiği için kendisini ona göre ayarlar ve o sınırı aşmamaya çalışır. Sahip oldukları kirlilik sınırını aşmaları durumunda belirli bir ceza ya da vergi ödemek durumunda kalacakları için aktörler ellerindeki kirlilik limiti içinde kalmaya azami özen gösterirler. Üstelik daha az kirletici olan aktörler ellerindeki artan kirlilik kotasını başka aktörlere satarak kazanç elde edebileceği için kotalarını doldurmamaya çalışırlar. Kirlilik hakları ticaretinin en başarılı örneği 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan kükürdoksit ticaretidir (Connelly and Smith, 2001: 169; OECD, 2008: 5).

Çevresel vergiler ve kirlilik hakları ticareti gibi düzeltimci politikaların karbon ticareti, kota ticareti v.s gibi konularına ve sektörlerine göre uygulanan yüzün

üzerinde örneği ve uygulaması vardır (EEA, 1996: 23). Bu tip politikaların daha birçok uygulaması zaman içinde ortaya çıkabilecek niteliktedir.

Kirleten öder (polluter pays principle) prensibi etrafında şekillenen düzeltimci politikaların sağladığı yararlar şöyle sıralanabilir: (Commission of the European Communities, 2007: 3; EEA, 1996: 15–20; OECD, 2008: 7–9; Şahin, 1999a: 51–52; Şahin,1999b: 69–70).

- Dışsallıkları fiyatlandırarak meydana gelen dışsallık maliyetinin dışsallığı yaratan aktöre yüklenmesi ve bu şekilde dışsallıklar yüzünden kayba uğrayan aktörlerin kayıplarının karşılanması.
- Üretici ve tüketicileri çevreye duyarlı hareketlerde bulunmak üzere yönlendirmek ya da zorlamak.
- Kirlilik kontrol maliyetlerini düşürmek.
- Çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlamak.
- Çevre düzenlemesi ve temizliği için kaynak yaratmak.
- Piyasa hatalarını minimuma indirmek.
- Spesifik problemlerin direkt olarak çözümlenmesini sağlamak.

Düzeltimci politikalarla ilgili meydana gelebilecek problemlerin çoğu, bu politikalarda devletin aktif olarak rol almasından kaynaklanmaktadır. Burada problem olan nokta; kirlilik standardını ve seviyesini devletin belirlemesidir. Çünkü devlet kirlilik haklarının satılmasıyla elde edilen kapitali ve bunu aşanlardan alınacak cezaları bir gelir kaynağı olarak görüp standartları düşük tutarak kirliliği özendirebilir. Ayrıca devlet kirlilik kotalarının satılmasından ve çevresel vergilerden

elde ettiği geliri çevre korumasına ve temizliğine harcamayıp farklı alanlarda kullanabilir (Dryzek, 1997: 111). Devletle ilgili bir diğer sorun ise devletin sermaye baskısı nedeni ile rasyonel olmayan bir kirlilik standardı belirlemesi ve kirliliği önleyememesidir.

Kirlilik hakları ticareti ve çevresel vergiler ile ilgili bir diğer sıkıntılı durum ise haksız rekabete ve eşitsizliğe neden olabilmesidir. Buna göre kirlilik izinleri güçlü şirketler tarafından tekel altına alınabilir. Bu durum küçük ve orta ölçekli şirketlerin bu izinleri alamamasına ve kapatılmasına yol açarak ortaya haksız bir durum çıkarabilir. Ayrıca kirlilik izinleri ve çevresel vergiler uygulamasından önce çevreyi bedelsiz olarak kirleten üreticilerin uygulama ortaya çıktıktan sonra çevreyi kirletecek olan potansiyel kirleticilerden daha avantajlı olması sorunu vardır. Çünkü uygulama ile birlikte yeni aktörler kirlilik için bir bedel öderken daha önceki kirleticiler bedelsiz bir kirletme yapmış ve bundan ciddi kârlar elde etmiştirler (Şahin, 1999a: 52–53).

Bir diğer sorun noktası ise, teknoloji geliştirerek daha az kirletici bir sistem kullanan aktörlerin kirlilik haklarını satmalarıdır. Bu durum totalde kirliliği azaltmamaktadır. Çünkü sadece para kazanmak amacıyla o kirlilik izini satılmakta ve kullanılmaktadır.

Kirlilik izinleri ve çevresel vergilerin oranlarının ne olduğu ve bunların maddi değer olarak ederleri konusu önemlidir. Çünkü eğer kirlilik izin fiyatları ve kirlilik vergileri çok yüksek belirlenirse kimse bunları alamayacak ve dolayısıyla yasal olmayan yönden çevreyi kirletmeye devam edecektir veya üretimden çekilecektir. Bu da ekonominin zarar görmesine neden olacaktır. Eğer kirlilik izinleri çok ucuz bir fiyata tabi olursa kimse kirliliği azaltmak için teknoloji üretilmeyecek

ve farklı yollar aramayacaktır. Bunun için optimal bir vergi oranı, kirlilik fiyatı ve kirlilik seviyesi tespit edilmelidir ki bu son derece zordur (Dryzek, 1997: 110). Günümüzde bu düzeltimci yöntemleri kullanan AB, OECD gibi uluslarüstü ve uluslararası kuruluşlar ile bu yöntemleri kullanan gelişmiş devletler bu optimal oran ve sınır konusundaki sorunu çözmek için ciddi derecede çalışmalar yapmaktadırlar. Fakat genel olarak, rasyonel ve reel olarak düzenlenmeleri, hem kendi başlarına hem de dâhil oldukları politika bütünü bazında iyi düzenlenmeleri, maddi değer olarak nasıl kullanılacakları açık, basit ve anlaşılır olmaları koşuluyla düzenleyici politikaların çevre için son derece efektif olabileceğini söyleyebiliriz (EEA, 2006: 6,9). Pratik olarak uygulamaya girmeleri çok eski olamamakla birlikte Danimarka, Norveç, İsveç, İngiltere, ABD gibi gelişmiş AB ve OECD ülkelerinde birçok farklı türde başarılı düzenleyici politika uygulamaları mevcuttur (bkz., EEA, 1996: 52–61).

Yukarıda detaylıca değinildiği üzere, liberalizm enerji kullanımı ve üretim süreçleri nedeniyle oluşan kirliliği önlemek için bir takım düzeltimci politikalara sahiptir ve bunlar reel olarak uygulanmaktadır. Bu liberal düzeltimci politikalar aslında çevreci ideolojinin aynı konudaki politikalarıyla ve amaçlarıyla bir paralellik içindedir. Fakat bütün bunlara rağmen çevrecilik liberal ideolojiyi eleştirmekte ve çevresel yıkımın müsebbibi olarak görmektedir. Çünkü çevreci ideoloji için kirliliğin asıl olarak önlenmesi ancak büyümenin sınırlandırılması ve insanların materyal unsurlardan ziyade manevi unsurlara dayanan bir hayat yaşamasıyla ilgilidir (Dobson, 1999: 242). Daha önce de değinildiği üzere liberalizm insanların manevi unsurlarla bezeli bir yaşantı seçmesine karşı çıkmaz. Fakat liberalizm materyal unsurların insan yaşamındaki yerini ve büyümenin insanlığa sağladığı faydaları göz önüne alarak büyümenin sınırlandırılmasını kesinlikle reddeder. Dolayısıyla, liberal

düzeltimci politikalar büyümenin devamlılığını sağlamaya ve bu devamlılık süreci içinde meydana gelecek piyasa hatalarını gidermeye, bu şekilde çevresel korumayı sağlamaya yöneliktir. Buna karşın, çevreci ideolojinin düzeltimci politikaları büyümeyi sınırlandırmaya ve bu şekilde çevresel korumayı sağlamaya yöneliktir. Bu noktada, liberalizm ve çevreci ideoloji birbirinden ayrılmaktadır.

SONUÇ

İnsanlığın karşılıklı olarak iletişim ve etkileşim içinde olduğu çevre ile ilişkileri, onun yerküre üzerinde var olmaya başladığı ilk günden itibaren başlamıştır.

İnsan ve çevre ilişkisi sosyal, siyasal, ekonomik v.s yönleri bulunan çok yönlü bir ilişkiler yumağıdır. İnsan ve çevre ilişkilerinin çok yönlü olmasına paralel olarak çevre de tekil bir varlık değildir. Çevrenin maddi ve manevi birçok boyutu ve unsuru vardır. İnsan da bu çevresel unsurlardan bir tanesidir. Fakat insanı diğer çevresel unsurlardan farklılaştıran önemli bir özelliği vardır. Bu özellik; kaçınılmaz olarak insanın çevresine müdahale edebilme, onu kendi istekleri doğrultusunda kullanma ve dönüştürebilme yeteneğidir. Tarihin ilk zamanlarında insanlığın bu özelliği çevre ve diğer çevresel unsurlar (hayvanlar, hava, su, toprak, bitkiler, organizmalar v.s) tarafından absorbe edilebilecek düzeyde kalmıştır. Zamanın ilerlemesiyle birlikte insanın ulaştığı medeniyet düzeyi onun çevresine müdahale edebilme özelliğini diğer çevresel unsurların ve bir bütün olarak çevrenin-insan da dâhil- aleyhine doğru gelişmesine neden olmuştur. Bu durum zamanla çevresel unsurların bozulmasına, tahrip olmasına ve yok olmasına yol açmıştır. Bu yıkıcı etkilerin insanın sağlığını ve hayatını da tehdit eder duruma gelmesi ve çevrenin yenilenebilme kapasitesinin üzerinde zarara ve tahribata uğraması insanlığın çevre ile kurduğu ilişkileri sorgulamasına neden olmuştur. Dolayısıyla, insan ve çevre arasındaki bu ilişkilerin sorgulanması ve çevre problemlerinin çözülmesi için yöntemler aranmıştır. Bu noktada, insanın çevresiyle kurduğu ilişkinin bir boyutu ve bir sorun çözme mekanizması olarak siyaset devreye girmektedir.

İnsanın çevre ile olan ilişkileri ve çevre sorunlarının çözümü konusunda farklı siyasal teoriler farklı tasavvurlarda bulunurlar. Siyasal teorilerin çevre ve çevresel sorunlarla ilgili tasavvurları, onların sahip olduğu yapısal özellikler, çevresel etikleri ve çevresel politikaları etrafında oluşur. Liberalizm ve çevreci ideoloji insan ve çevre ilişkileri ile ilgilenen ve çevresel sorunları çözmeye çalışan bu siyasal teorilerdendir.

Liberalizmin odak noktası bireyler ve bireylerin doğuştan sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerdir. Liberalizm merkezindeki bu güçlü bireycilik nosyonuna paralel olarak, insanın hak ve özgürlüklerini tehdit edebilecek bireyüstü siyasal ve sosyal yapılanmaları sınırlandırmaya ve ehlileştirmeye çalışır. Liberal prensiplerden sınırlı devlet anlayışı bu amaca yöneliktir. Liberalizm sadece bireylerin manevi yöndeki temel hak ve özgürlüklerini garanti altına almak için uğraşmaz. Liberalizm insanların materyal haklarını da önemser ve onları da garanti altına almak için uğraşır. Liberalizme göre, insan materyal yönden bencildir ve kendi ekonomik çıkarlarını arttırmak için sürekli bir çaba içindedir. Çünkü materyal unsurlar insanın mutluluğu için önemlidir. Dolayısıyla, liberalizm her türlü müdahaleden uzak ve sadece bireylerin özgür iradeleri doğrultusunda çalışan bir ekonomik sistemi benimser.

Bireylerin maddi ve manevi temel hak ve özgürlüklerine verdiği önemden anlaşılacağı üzere liberalizm, insan ve çevre ilişkilerinde her zaman insanı önceleyen insan-merkezci bir çevresel etik geliştirir.

Çevresel problemlerin çözümü konusunda da liberalizm inisiyatifi bireylere verir. Bu durum da çevresel problemlerin çözümü için çevresel unsurların bireylerin mülkiyetine tabii olması fikri ortaya çıkmaktadır. Buna göre, materyal yönden bencil olan bireyler ancak materyal yönden çevresel unsurlardan bir çıkara sahip olacakları

zaman onları korurlar. Dolayısıyla, çevrenin korunmasının tek yolu; çevresel unsurların bireylerin özel çıkarlarına dâhil edilmesidir. Liberalizm çevresel koruma konusunda bireylerin yeteneklerinin sınırlı olduğu alanlarda görevi siyasal otoriteye vermektedir. Buna göre, siyasal otorite mevcut piyasa düzeni tam olarak sağlanıncaya kadar bir takım düzeltimci müdahalelerle çevresel korumayı sağlayabilir. Çevresel vergiler, karbon ticareti, kirlilik ticaret bu düzeltimci müdahale yöntemlerindendir.

Çevreci ideoloji merkezine bir bütün olarak çevreyi alır. Çevreci ideoloji çevresel unsurlar arasında hiyerarşik bir yapıyı reddeder ve hepsinin eşit derecede önemli olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla, çevreci ideoloji temelde insan ve insan olmayan ayrımı gözetmeksizin çevre-merkezci bir çevresel etik benimser. Çevreci ideoloji çevresel problemlerin çözümü konusunda, siyasal otoriteyi görevlendirir. Çevreci ideoloji, büyümenin sınırlandırılmasıyla birlikte üretim ve tüketimin bir bütün olarak azalacağını ve çevresel kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltacağını ileri sürerek çevresel korumayı gerçekleştirmeye çalışır.

Çevreci ideolojinin bireyleri diğer çevresel unsurlarla aynı dereceye indirgeyen çevre-merkezci çevresel etiği, liberalizmin bireyleri diğer çevresel unsurlardan müstakil ve önemli gören insan-merkezci çevresel etiğiyle uyuşmamaktadır. Çevresel problemlerin çözümü konusunda, çevreci ideolojinin özellikle enerji ve üretim süreçlerinin yarattığı kirliliğinin önlenmesine yönelik düzeltimci politikaları liberalizmle uyumludur. Fakat bunun ötesinde çevreci ideolojinin çevresel problemlerin çözümü konusunda genel olarak siyasal otoriteye rol biçmesi, ekonomik büyümeyi sınırlandırmaya çalışması ve çevreyi göz önüne alarak oluşturmaya çalıştığı manevi unsurlarla bezeli ‘‘iyi yaşam’’ tasavvuru,

liberalizmle uyuşmamaktadır. Çünkü liberalizm hangi amaçla olursa olsun siyasal otoritenin sınırlarının genişletilmesine karşı çıkar. Çünkü her türlü siyasal otoriteyi bireysel özgürlüğe tehdit olarak görmektedir. Ayrıca liberalizm insanlığın yararına gördüğü ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Ve bireylerin hangi amaçla olursa olsun özgür iradeleri dışında bir ‘‘iyi yaşam’’ tasavvuru etrafında yönlendirilmelerini reddetmektedir.

Son tahlilde, çevre gibi yaşamsal bir konuda, çözüm arayışları geliştirme çabası salt bir paradigma çerçevesinde kalınarak ulaşılabilecek bir durum değildir. Dolayısıyla çevre konusunda rasyonel, pratik ve pragmatik sonuçlara ulaşmak için paradigmalar arası bir senteze ulaşmayı amaçlamak ve bu doğrultuda politika üretmek elzem olmaktadır.

Bu çalışmanın kapsamı dışında kalmakla birlikte, başka çalışmaların konusu olmaya aday bir takım sorunlu noktaların liberal çevrecilik içinde bulunduğunu belirtmekte fayda vardır. Bunlardan birincisi, çevre konusunda mülkiyet haklarının ve piyasanın tam olarak oluşturuluncaya kadar, çevresel korumanın nasıl yapılacağı ve çevre konusunda korumanın sağlanabilmesi için piyasanın ve mülkiyet haklarının oluşturuluncaya kadar geçecek zamanda çevrenin geri dönülmez bir şekilde tahrip olmadan nasıl korunacağıdır. Liberalizm bu konuda yani çevre konularında piyasa ve mülkiyet hakları tam olarak oluşturuluncaya kadar çevresel korumanın karbon vergileri, düzeltimci politikalar gibi devletin pozitif müdahalesiyle yapılacağını ileri sürer. Liberalizmin çevre konularında piyasa oluşuncaya kadar çevresel koruma konusunda devleti görevlendirmesi, liberalizmin teorik ve felsefi olarak bir tutarsızlık içinde olduğu gerekçesiyle eleştirilmesine neden olmaktadır. Bu eleştiriye göre, liberalizm, bireysel özgürlüklere tehdit olarak gördüğü devleti bir taraftan

sınırlandırmakta ve etkinliğini azaltmakta diğer taraftan çevrenin korunması için devletin etkinliğini arttırmaktadır. Bu durum liberalizmin teorik olarak tutarsız olduğunu göstermektedir. Liberalizm bu eleştiriye iki yönlü bir cevap verir. Bunlardan birincisine göre, liberalizm devlete tam manasıyla karşı değildir. Bireysel yeteneklerin piyasayı sağlamaya yeterli olmadığı mecralarda piyasa devlet tarafından oluşturulmalı ve piyasa oluşturduktan sonra devlet piyasadan çekilmelidir. İkincisine göre, liberalizm pratik olarak farklı uygulamalara sahiptir. Nitekim Amerikan tipi liberalizm anlayışı devletin bu şekil müdahalelerini dışarıda bırakmazken, Avrupa tipi liberalizm anlayışı devletin bu müdahalelerini dışarıda bırakır. Yani liberalizmin devlet müdahalesi bakımından gevşek bir uygulamaya sahip olabileceği, bireysel özgürlüklere zarar verilmediği sürece liberalizmin devletin bir takım pozitif ve sınırlı müdahalelerine göz yumabileceği söylenmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, Mustafa (2003), ‘‘ Piyasa’nın ‘Görünmez Kalp’i’ Regülâsyona Karşı: Müdahalenin Görünmeyen Sonuçlarına Dair… ’’, *Piyasa*, Sayı: 2003/5, ss: 33–39.

Ağaoğulları, Mehmet Ali (2002), *Kent Devletinden İmparatorluğa*, Ankara, İmge Kitabevi.

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker (2000), *Kral – Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, Ankara, İmge Kitabevi (2. Baskı).

Ağaoğulları, Mehmet Ali, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün (2005), *Kral – Devletten Ulus – Devlete*, Ankara, İmge Kitabevi.

Alman Yeşiller Partisi (1988a), ‘‘ Parti Programı ’’, Çev. Tanıl Bora, içinde; Tanıl Bora (Der), *Yeşiller ve Sosyalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988.

Alman Yeşiller Partisi (1988b), ‘‘ Ekonomik Program ’’, Çev. Tanıl Bora, içinde; Tanıl Bora *Yeşiller ve Sosyalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988.

Anderson, Terry L and Laura E. Huggins (2008), *Greener Than Thou: Are You Really An Environmentalist?*, Stanford, Hoover Institution Press.

Anderson, Terry L ve Donald R. Leal (1996), *Serbest Piyasa ve Çevrecilik*, Çev. Vural Fuat Savaş, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu.

Barry, John (1999), *Environment and Social Theory*, London and New York, Routledge.

Bastiat, Frederic (2005), *Hukuk*; Çev. Yıldıray Arsan, Ankara, Liberte.

Baylis, John and Steve Smith (Ed), (2001), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford, Oxford Univ Press.

Berlin, Isaiah (2007), ‘‘ İki Özgürlük Kavramı ’’, Çev. Mustafa Erdoğan, *Liberal Düşünce*, Sayı: 45–46, ss: 69–82.

Bookchin, Murray (1996), *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Bora, Tanıl (Der), (1988), *Yeşiller ve Sosyalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Carter, Neil (2001), *The Politics of The Environment: Ideas, Activism, Policy*, Cambridge, Cambridge Univ Press.

Christiansen, Thomas (2001), ‘‘ European and Regional Integration ’’, içinde; John Baylis and Steve Smith (Ed), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford, Oxford Univ Press, 2001.

Commission of the European Communities (2007), *Green Paper on Market-Based Instruments for Environment and Related Policy Purposes*, (Sec(2007)338), (COM 2007), Brussels.

Connelly, James and Graham Smith (2001), *Politics and The Environment: From Theory to Practice*, London and New York, Routledge.

Çoban, Aykut (2002), “ Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi ”, *SBF Dergisi*, Cilt: 57, Sayı: 3, ss: 3–30.

Davies, Stephen (2003), ‘‘ Çevre ’’, Çev. Yusuf Şahin, *Liberal Düşünce*, Sayı: 30–31, ss: 143–146.

Demir, Ömer ve Mustafa Acar (1998), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara, Vadi Yayınları (2. Baskı).

Demirel, Tanel (2004), *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Des Jardins, Joseph R (2006), *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş*, Çev. Ruşen Keleş, Ankara, İmge Kitabevi.

Dickens, Peter (2004), *Society and Nature: Changing Our Environment and Changing Ourselves*, Cambridge, Polity.

Dobson, Andrew (1999), ‘‘ Ecologism’’, içinde; Roger Eathwell and Anthony Wright (Ed), *Contemporary Political Ideologies*, London and New York, Pinter, (2nd Edition), 1999.

Dobson, Andrew (2001), *Green Political Thought*, London and New York, Routledge (Third Edition).

Dobson, Andrew and Robyn Eckersley (Ed), (2006), *Political Theory and Ecological Challenge*, New York, Cambridge Univ Press.

Dow Jones Sustainability Indexes, (2008), http://www.sustainability-index.com/

Dryzek, John S (1997), *The Politics of The Earth: Environmental Discourses*, Oxford, Oxford Univ Press.

Duru, Bülent (2005), ‘‘ Küreselleşme, AB ve Türkiye Çevresi ’’, *Birikim*, Sayı: 191, ss: 63–72.

Duru, Bülent (2006), ‘‘ Küresel Sermaye Birikimi ve Ekolojik Bunalım ’’, *Birikim*, Sayı: 201, ss: 45–56.

Duygu, Ergin (2008), ‘‘ İklim Değişikliği, Kuraklaşma ve Çölleşme ile Savaşımın Önemi ve Bazı Örnekler ’’, *TMMOB Su Politikaları Kongresi*, http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/9130.pdf, ss: 241–249.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (1989), *Ortak Geleceğimiz*, Ankara, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı.

Eathwell, Roger and Anthony Wright (Ed), (1999), *Contemporary Political Ideologies*, London and New York, Pinter, (2nd Edition).

Emiroğlu, Kudret ve Suavi Aydın (Ed), (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

European Environment Agency (EEA), (1996), *Environmental Taxes: Implementation and Environmental Effectiveness*, (Environmental Issues Series no.1), Copenhagen.

European Environment Agency (EEA), (2006), *Using the Market for Cost-Effective Environmental Policy: Market-Based Instruments in Europe*, (EEA Report No: 1/2006), Copenhagen.

Geertz, Clifford (1973), ‘‘ Ideology as Cultural System ’’, *The İnterpretation of Cultures- Selected Essays by Clifford Geertz*, New York, Basic Books.

Giddens, Anthony (1994), *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Goklany, Indur (2007), ‘‘ Niyetlenilmemiş Neticeler ’’, Çev. Yusuf Şahin, *Liberal Düşünce*, Sayı: 47–48, ss: 51–52.

Görmez, Kemal (1991), *Türkiye’de Çevre Politikaları*, Ankara, Gazi.

Gray, John (1993), *Beyond The New Right: Markets, Government and The Comman Environment*, London and New York, Routledge.

Greene, Owen (2001), ‘‘ Environmental Issues ’’, içinde; John Baylis and Steve Smith (Ed), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford, Oxford Univ Press, 2001.

Hall, Stuart ve Martin Jacques (1995), *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Hardin, Garrett (2003), ‘‘ Ortak Malların Trajedisi ’’, Çev. Yusuf Şahin, *Piyasa*, Sayı: 2003/5, ss: 13–26.

Hayek, Friedrich A. Von (1982), *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, London and Henley, Routledge and Keagan Paul.

Hayek, Friedrich A. Von (2004), *Kölelik Yolu*, Çev. Turhan Feyzioğlu ve Yıldıray Arsan, Ankara, Liberte.

Hayward, Tim (1998), *Political Theory and Ecological Values*, New York, St. Martin's Press.

Hebdige, Dick (1995), ‘‘ Kitlelerin Ardından ’’ içinde; Stuart Hall ve Martin Jacques, *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.

Heywood, Andrew (1998), *Political İdeologies: An Introduction*, London, Palgrave (Second Edition).

Homowy, Ronald (2003), ‘‘ Çevresel Hareketin Retoroği Üzerine Birtakım Mülahazalar ’’, Çev. Yusuf Şahin, *Liberal Düşünce*, Sayı: 30–31, ss: 121–136.

Howes, Rupert, Jim Skea and Bob Whelan (1997), *Clean & Competitive?: Motivating Environmental Performance in Industry*, London, Earthscan.

Humboldt, Wilhelm von (2004), *Devlet Faaliyetinin Sınırları*, Çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara, Liberte.

Kant, Immanuel (2002), *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev. İoanna Kuçuradi, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu.

Kaplan, Ayşegül (1997), *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Kaya, Raşit (1988), ‘‘ Yeşiller Hareketi Üzerine Siyasal Değinmeler ’’, *Bilim ve Sanat*, Sayı: 93, ss: 9–12.

Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı (2005), *Çevre Politikası*, Ankara, İmge Kitabevi.

Lakoff, Sanford (1999), ‘‘ Özerklik ve Liberal Demokrasi ’’, Çev. Ercüment Saber, içinde; Atilla Yayla (Ed), *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, Ankara, Siyasal Kitabevi, (2. Baskı), 1999.

Lipsey, Richard G, Paul N. Courant and Cristopher T. S. Ragan (1998), *Economics*, The United States, The Addison – Wesley, (Twelfth Edition).

Locke, John (2002), ‘‘ Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme’den Seçme Parçalar’’, Çev. Mete Tunçay, içinde; Mete Tunçay (Der), *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar: Yeni Çağ*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniv Yayınları, 2002.

Locke, John (2004), *Hükümet Üzerine ikinci İnceleme: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*, Çev. Fahri Bakırcı, Ankara, Babil Yayıncılık.

Martell, Luke (1994), *Ecology and Society: An Introduction*, Cambridge, Polity Press.

Melucci, Alberto (1991), ‘‘ Toplumsal Hareketler ve Gündelik Yaşamın Demokratikleşmesi ’’, *Birikim*, Sayı: 24, ss: 55–62.

Mill, John Stuart (2004), *Hürriyet Üstüne*, Çev. Mehmet Osman Dostel, Ankara, Liberte.

Mises, Ludwig von (1949), *Human Action: A Treatise on Economics*, Great Britain, jarrold and Sons Limited.

Mises, Ludwig von (2004), *Anti Kapitalist Zihniyet*, Çev. Yusuf Şahin, Ankara, Liberte.

Mises, Ludwig von (2005), *Liberalism: The Classical Tradition*, Ed. Bettina Bien Greaves, Indianapolis, Liberty Fund.

Morris, Julian (2007), ‘‘ Küresel Isınmaya Uyum Sağlama Konusunda Piyasa Kanunlarının Rolü ’’, Çev. Yusuf Şahin, *Liberal Düşünce*, Sayı: 47–48, ss: 23–27.

Naess, Arne (1998), *Ecology, Community and Lifestyle*, Cambridge, Cambridge Univ Press.

O’Riordan, Timothy (1976), *Environmentalism*, London, Pion Limited.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), (2008), *Environmentally Related taxes and Tradable Permits Systems in Practice*, Paris.

Önder, Tuncay (2003a), *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*, Ankara, Odak.

Önder, Tuncay (2003b), ‘‘ Derin Ekoloji Üzerine ’’, *Liberal Düşünce*, Sayı: 30–31, ss: 95–111.

Özbudun, Ergun (1979), *Siyasal Partiler*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, (3. Baskı).

Öztürk, Armağan (2006), ‘‘ Anti-Emperyalist Duruş ve İlerleme İdealleri Bağlamlarında Doğanın Sömürülmesine ve Doğal Olanın Nesneleştirilmesine Karşı Çıkanlara Karşı ’’, *Birikim*, Sayı: 201, ss: 58–63.

Peron, Jim (2007), ‘‘ Sürdürülemez Kalkınma ’’, Çev. Yusuf Şahin, *Liberal Düşünce*, Sayı: 47–48, ss: 61–65.

Porritt, Jonathon (1989), *Yeşil Politika*, Çev. Alev Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, (2. Baskı).

Rand, Aynd (1999), ‘‘ Kapitalizm Nedir? ’’, Çev. Atilla Yayla, içinde; Atilla Yayla (Ed), *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, Ankara, Siyasal Kitabevi, (2. Baskı), 1999.

Raynaud, Philippe (2003), ‘‘ Liberalizm ’’, Çev. Necmettin Kamil Sevil, içinde; Philippe Raynaud ve Stephane Rials (Der), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Ed: Mustafa Bayka, Çev. İsmail Yerguz v.d, İstanbul, iletişim Yayınları, 2003.

Raynaud, Philippe ve Stephane Rials (Der), (2003), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Ed. Mustafa Bayka, Çev. İsmail Yerguz v.d, İstanbul, İletişim Yayınları.

Renaut, Alain (2003a), ‘‘ Birey ve Bireycilik ’’, Çev. İsmail Yerguz, içinde; Philippe Raynaud ve Stephane Rials (Der), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Ed: Mustafa Bayka, Çev. İsmail Yerguz v.d, İstanbul, iletişim Yayınları, 2003.

Renaut, Alain (2003b), ‘‘ Özgürlük ’’, Çev. İsmail Yerguz, içinde; Philippe Raynaud ve Stephane Rials (Der), *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Ed: Mustafa Bayka, Çev. İsmail Yerguz v.d, İstanbul, iletişim Yayınları, 2003.

Rousseau, Jean Jacques (2002), ‘‘ Toplum Sözleşmesi’nden Seçme Parçalar ’’, Çev. Vedat Günyol, içinde; Mete Tunçay (Der), *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar: Yeni Çağ*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniv Yayınları, 2002.

Sanera, Michael ve Jane S. Shaw (1999), *Korkular Değil Geçekler: Çocuklarınız ve Sizin İçin Çevre Eğitim Rehberi*, Çev. Vural Fuat Savaş, Ankara, Liberte.

Schnaiberg, Allan (1994), ‘‘ The Political Economy of Environmental Problems and Policies: Consciousness, Conflict and Control Capacity ’’, *Advances in Human Ecology*, Vol: 3, ss: 23–64.

Scott, Alan (1990), *Ideology and The New Social Movements*, London, Unwin Hyman.

Semmens, John (2007), ‘‘ Çevrenin En Güzel Dostu: Özgürlük ’’, Çev. Yusuf Şahin, *Liberal Düşünce*, Sayı: 47–48, ss: 13–18.

Stenmark, Mikael (2002), ‘‘ The Relevance of Environmental Ethical Theories for Policy Making ’’, *Environmental Ethics*, Sayı: 24:2, ss: 135–148.

Stroup, Richard L (2003), *Eco-nomics: What Everyone Should Know About Economics and The Environment*, Massachusetts, Cato Institute.

Şahin Yusuf (1999b), ‘‘ Yeni Bir Politika Aracı Olarak Çevresel Vergiler ’’, *İktisat, İşletme ve Finans*, Sayı: 160 (160. Sayının eki), ss: 67–73.

Şahin, Yusuf (1999a), ‘‘ Çevre Sorunlarına Alternatif Çözüm Arayışları: Kirlilik İzinleri Piyasası ’’, *Liberal Düşünce*, Sayı: 15, ss: 48–56.

Şahin, Yusuf (2002), ‘‘ Ekonomik Büyüme – Çevre İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Mülkiye*, Sayı: 220, ss: 339–347.

Şahin, Yusuf (2003), ‘‘ Kim Olduğunu Söyle Nasıl Bir Çevreci Olduğunu Söyleyeyim! ’’, *Liberal Düşünce*, Sayı: 30–31, ss: 113–119.

Şimşek, Melda Cinman (1993), *Yeşiller: Dünyada Yeşil Partilerin Gelişimi ve Türkiye'deki Yeşiller Partisi*, İstanbul, Der Yayınevi.

Tocqueville, Alexis De (1994), *Ameraika'da Demokrasi*, Çev. İhsan Sezal ve Fatoş Dilber, Ankara, Yetkin Yayınları.

Toku, Neşet (2003), *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, Ankara, Liberte.

Touraine, Alain (2002) *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Hülya Tufan, İstanbul, YKY, (4.Baskı).

Tunçay, Mete (Der), (2002), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar: Yeni Çağ*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniv Yayınları.

Türkiye Yeşiller Partisi (2008), *Parti Programı*, İstanbul.

Türkkan, Erdal (1999), ‘‘ Piyasa Mekanizması ve İşleyebilir Rekabet ’’, içinde; Atilla Yayla (Ed), *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, Ankara, Siyasal Kitabevi, (2. Baskı), 1999.

Ünder, Hasan (1996), *Çevre Felsefesi: Etik ve Metafizik Görüşler*, Ankara, Doruk Yayımcılık.

Wissenburg, Marcel (1998), *Green Liberalism: The Free and The Green Society*, London, UCL Press.

Wissenburg, Marcel (2006), ‘‘ Liberalism ’’, içinde; Andrew Dobson and Robyn Eckersley (Ed), *Political Theory and Ecological Challenge*, New York, Cambridge Univ Press, 2006.

Yayla, Atilla (2002), *Liberalizm*, Ankara, Liberte (4.Baskı).

Yayla, Atilla (2004), *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Ankara, Adres Yayınları.

Yayla, Atilla (Ed), (1999), *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, Ankara, Siyasal Kitabevi, (2. Baskı).

Yılmaz, Ejder (1992), *Hukuk Sözlüğü*, Ankara, Yetkin Yayınları, (4. Baskı).

Yumer, Ruhdan (1999), ‘‘ Hayekçi Liberalizmin Temel İlkesi ’’, içinde; Atilla Yayla (Ed), *Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, Ankara, Siyasal Kitabevi, (2. Baskı), 1999.

ÖZET

Liberalizm ve çevreci ideoloji çevreyle ilgilenen ve çevre sorunlarına çözüm arayan iki farklı ideolojidir. Çevreci ideoloji çevre ve insan ilişkilerine, insan ile diğer çevresel unsurlar arasındaki hiyerarşiyi reddeden çevre merkezci bir çevresel etikle yaklaşır. Çevreci ideoloji çevre sorunlarının çözümü konusunda çevresel vergiler ve teşvikler gibi düzeltimci politikalarla birlikte büyümenin sınırlandırılması, bireysel özgürlüklerin kısıtlanması gibi bir takım siyasi otorite destekli politikalar da kullanır. Çevreci ideolojini çevresel vergiler ve teşvikler gibi düzeltimci politikaları liberalizmle uyumludur. Fakat çevre-merkezci çevresel etiği liberalizmin insanı önceleyen insan-merkezci çevresel etiğiyle uyumsuzdur. Diğer taraftan çevreci ideolojinin bireysel özgürlüğü kısıtlayabilecek siyasal otorite destekli büyümeyi ve ekonomik aktiviteleri kısıtlayıcı politikaları liberalizmle uyumsuzdur.

ABSTRACT

Liberalism and ecologism are two different ideologies which deal with environmental issues and seek to find solutions. Ecologism sees human-environment relationships with an ecocentric ethic which rejects hierarchy between the human being and other entities in nature. With regard to solutions to environmental problems, ecologism uses some regulatory-policy measures such as eco-taxes and economic incentives besides other policy options such as restrictions on individual freedom based on intervention by political authority. Regulatory policy options of ecologism such as eco-taxes and incentives are compatible with liberalism. However its ecocentric ethic is not compatible with anthropocentric environmental ethic of liberalism which gives priority to humankind vis-a-vis other natural entities. On the other hand political interventions suggested by ecologism are not compatible with liberalism since they are rather likely to restrict individual liberty.